

ירושלים, מאי 1992

פעילות היחידות המיוחדות בשטחים

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

ירושלים, מאי 1992

פעילות היחידות המיוחדות בשטחים

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

בְּצֵלֶם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים (ע.ר.)

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141
טלפון 02/5617271, פקס' 02/5610756

**B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories**
43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem
Tel. 02/5617271, Fax. 02/5610756

"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة
شارع عيمك , فائتم ٤٣, (الطابق الثاني) القدس ٩٣١٤١.
تلفون ٥٦١٧٢٧١-٢ . فاكس ٥٦١٠٧٥٦-٢.

e-mail: btselem@actcom.co.il
<http://www.btselem.org>

ISSN 0792-4003

הדפסה שנייה

עריכה גראפית: יעל בוברמן

נכתב על-ידי :

נעמה ישובי

תודות :

- לשרון רובק, באסם עיד ויובל גינבר על עזרתם בתחקיר ובגביית עדויות.
- לעו"ד אביגדור פלדמן על פרק הניתוח המשפטי ועל עזרתו הרבה.
- לאבי כצמן על עריכת הדו"ח.
- לעו"ד אליהו אברם, ד"ר מירי גור-אריה, רני טלמור, ח"כ דדי צוקר ועו"ד יהושע שופמן, על הערותיהם.
- לאיריס תמיר, גיסי בון ושירלי ערן על עזרתן בהדפסת הדו"ח ובהפקתו.

תוכן

7

מ ב ו א

ח ל ק ר א ש ו ן

11

א. דרכי פעולה

12

ב. ההוראות

14

ג. פתיחה באש על-ידי יחידות המסתערבים

17

ד. ניתוח משפטי

17

1. החוק הישראלי

18

(א) הגנה עצמית

19

(ב) הגנת הצורך

20

(ג) הגנת צידוק למי שמבצע את הדין

20

(1) חוקיות המעצר

21

(2) המעצר התייחס לעבירה מסוג פשע מסוכן

22

(3) לא היתה דרך אחרת לממש את המעצר

23

סיכום

24

2. המשפט הבין-לאומי

ח ל ק ש נ י

29

א. ירי

29

1. טאמון, אוגוסט 1988

32

2. רמאללה, יולי 1989

35

3. אל-בורייני, אוקטובר 1989

37

4. כפר מאלכ, מארס 1990

39

5. עסכר, פברואר 1991

41

6. שאטי, אוגוסט 1991

43

7. עסכר, מארס 1992

46

8. קאדום, מארס 1992

48

9. טול-כרם, מארס 1992

52

10. סעיר, מאי 1992

54	ב. מכות
55	1. ח'אן-יונס, יולי 1991
56	2. אידנא, יולי 1991
57	3. ח'אן-יונס, ספטמבר 1991
58	סיכום ומסקנות
62	הערות שוליים
	נספחים
66	א. נהלי הפתיחה באש בשעת סכנת חיים ובעת מעצר חשוד
72	ב. עדויות מתוך פרוטוקול בית המשפט המחוזי בנצרת, הדן בתביעת פיצויים שהגישו משפחותיהם של נפגעי יחידת המסתערבים
77	ג. נתוני הרוגים מידי מסתערבים
79	ד. התכתבות בצלם עם צה"ל
90	ה. תגובת דובר צה"ל לדו"ח

בשנתיים האחרונות חל שינוי משמעותי באופי העימות בין תושבי השטחים לכוחות הביטחון הישראליים. אם בתחילת האינתיפאדה התמודד צה"ל עם התקוממות עממית, שביטוייה העיקריים היו הפגנות רבות משתתפים ויידוי אבנים הרי שבשנתיים האחרונות הופיעו יותר ויותר חוליות הפועלות בנשק חם נגד ישראלים ונגד פלסטינים תושבי השטחים החשודים בשיתוף פעולה עם השלטונות. עיקר הפעילות של צה"ל נגד חוליות אלו מבוצע בידי היחידות המיוחדות, יחידות המסתערבים. לצד היחידות הצה"ליות פועלות גם יחידות מסתערבים של משמר-הגבול, שפעילותן בשטחים כפופה לצה"ל.

תפקידן של יחידות המסתערבים מתמקד בלכידת מבוקשים. כלומר, אנשים הנחשבים מחבלים מסוכנים וחשודים במעורבות בעבירות חמורות כגון רצח 'משתפי-פעולה' והתנקשות באזרחים ישראלים ובהיילי צה"ל. היחידות פועלות במשותף עם השב"כ ולפעילותן קודמת עבודת מודיעין.

ב-9 באוקטובר 1988 נכנסו חיילים מחופשים לערבים לכפר יטא (נפת חברון) והתקרבו במכוניותם לקבוצת צעירים שעמדו במרכז הכפר. לפי עדויות תושבי הכפר, שני מנהיגי הקבוצה, כמאל אל-סריע ופאדל נג'אר, שכוחות הביטחון חיפשו אחריהם מזה שישה חודשים, ניגשו למכונית ומייד נפתחה לעברם אש מתת-מקלעים. נג'אר נפגע מייד ונפל, אל-סריע נפצע, רץ כמה מטרים והתמוטט אף הוא. הם נגררו לתוך המכונית שהחלה לנסוע, לאחר כ-300 מטר עצרה ומתוכה הושלכו גופות השניים. האגודה לזכויות האזרח בישראל הגישה תלונה על האירוע ובעקבותיה נפתחה חקירת מצ"ח.¹ ב-2.10.91 הודיעה הפרקליטות הצבאית לעורכת-הדין נטע זיו-גולדמן מהאגודה לזכויות האזרח, כי מחוות דעתו של הפרקליט הצבאי בתיק זה עולה כי הירי לעבר שני ההרוגים היה כדין. עם זאת, לפי המכתב, הועמדו שני חיילים לדין משמתי שימוש בלתי-חוקי בנשק, שכן הם חרגו מפקודות הצבא לגבי אופן הפתיחה באש.²

בעקבות האירוע ביטא פירסם כתב 'רויטרס', סטיב וייצמן, כתבה ובה חשף לראשונה את קיומה של יחידה ללכידת מבוקשים. בכתבה טען וייצמן כי היחידה פועלת בהתאם להוראות בעל-פה שמתירות לחייליה 'לירות על מנת להרוג, כל מבוקש שידיו מגואלות בדם'. שר הביטחון דאז, יצחק רבין, ודובר צה"ל, הכחישו את הנאמר בכתבה והדגישו כי "אין בצה"ל יחידה הפועלת בניגוד להוראות פתיחה באש המוכרות והמעוגנות בחוק". עם זאת, הגיש הצנזור הראשי תלונה במשטרה נגד סטיב וייצמן ונגד כתב 'פינינשל טיימס', אנדרו וויטלי, שפירסם אף הוא כתבה על היחידות המיוחדות. התלונה היתה על 'פירסום ידיעה, הכוללת מידע ביטחוני רגיש, בלי להגישה לצנזורה'.³

מאז אוקטובר 1988 פורסמו ידיעות רבות על כך שיחידות סמויות בשטחים פועלות למעשה כיחידות חיסול. הידיעות הוכחשו על ידי הגורמים הביטחוניים שוב ושוב עד לחשיפתן של יחידות המסתערבים בכתבת טלוויזיה של מוטי קירשנבאום, בכתבה זו הוגדרה משימת המסתערבים "תפיסת מבוקשים מהגרעין הקשה של האינתיפאדה. כאלה שיש להם דם על הידיים".⁴

בחודשים החולפים נוקט צה"ל מדיניות חדשה כלפי המבוקשים, מדיניות שהוגדרה כפי אלוף פיקוד המרכז, דני יתום, בראיונות לתקשורת, כ"מדיניות התקפית". ביטוייה של מדיניות זו הם בראש וראשונה תפיסתם של מאות מבוקשים והריגתם של לפחות עשרה בארבעת החודשים הראשונים של השנה, רובם בידי מסתערבים.

על-פי נתוני בצלם נהרגו כתשעים מתושבי השטחים מתחילת האינתיפאדה, בדצמבר 1987, עד סוף אפריל 1992, בידי יחידות המסתערבים. מניתוח המקרים עולה כי רבים מההרוגים נפגעו מכמה קליעים ולא מיריה אחת בלבד, ומרבית הפגיעות היו בפלג גופם העליון של ההרוגים. בחלק גדול של המקרים, להערכתנו, היה אפשר לתפוס את החשודים בלי להרוג אותם⁵

גורמים צבאיים שונים הכחישו שקיימת מדיניות של 'חיסול מבוקשים' אולם העדויות שבידי בצלם מצביעות על כך שגם אם אין מדיניות רשמית שמתירה הריגת מבוקשים, התופעה קיימת בפועל. דו"ח זה מלמד כיצד שיטות הפעולה של היחידות המיוחדות, מצד אחד, והמסר המועבר לחיילים על-ידי המערכת הצבאית כולה, מצד שני, גורמים לחריגות רבות כל-כך מהמדיניות המוצהרת.

חלקו הראשון של הדו"ח מתייחס בקצרה לשיטות הפעולה של היחידות המיוחדות, להוראות הפתיחה באש בצה"ל בכלל וביחידות המסתערבים בפרט, וכן מובא ניתוח משפטי מקיף של הנושא.

החלק השני של הדו"ח כולל ניתוח מפורט של עשרה מקרים מייצגים, בהם נהרגו פלסטינים תושבי השטחים בידי חיילי היחידות המיוחדות. מקרים אלה נבחרו מבין התחקירים הרבים שערך בצלם בנושא זה, כיוון שהם מאפיינים סוגים שונים של בעיות שעולות מפעילות יחידות המסתערבים. בנוסף מובא תיאורם של שלושה מקרים של הכאת תושבים פלסטינים בידי חיילי המסתערבים.

צה"ל מגביל מאוד חשיפת מידע על פעילות המסתערבים ומסרב להביא לידיעת הציבור הישראלי את הוראות הפתיחה באש בשטחים.⁶ מקורות המידע העיקריים לדו"ח הם תחקירים רבים וראיונות עם עדים פלסטינים וחיילי מילואים ישראלים, שערך צוות בצלם. כמו כן, נעזרנו בדיעות וכתבות בעיתונות הישראלית, ובדיווחים של אירגוני זכויות האדם 'אל-חאקי' ופרייק (שהוציא לאור בימים אלה דו"ח משלו על המסתערבים?).

חלק ראשון

א. דרכי פעולה

ב. ההוראות

ג. פתיחה באש על-ידי יחידות המסתערבים

ד. ניתוח משפטי

א. דרכי פעולה

ליחידות המיוחדות מגויסים חיילים "בעלי איכות גבוהה, שנתוני הגיוס שלהם מתאימים לכל יחידה מובחרת ומיוחדת בצה"ל".⁸ המתגייסים עוברים מסלול אימונים ממושך שבמהלכו הם עוברים הכשרה מיוחדת בשימוש בנשק ובלוחמת טרור וכן אימוני כושר גופני, קרב-מגע ולימוד בסיסי של השפה הערבית ומנהגי החברה הפלסטינית.⁹

לפי פירוט מפורט בעיתונות מצוידים חיילי היחידות המיוחדות בנשק חם בלבד. לרוב הם משתמשים באקדחי FN ולעיתים גם בתת-מקלע עוזי. אין בידיהם אמצעים אחרים, קטלניים פחות, כגון כדורי גומי או רימוני גז מדמיע.

כדי להסוות את זהותם משתמשים החיילים המסתערים בתחפושות מגוונות (תלבושות ערביות מסורתיות, 'מדי' הקבוצות השונות של רעולי-הפנים, בגדים אזרחיים רגילים, בגדי נשים או כיפות וציציות של מתנחלים). לצורך תחבורה הם משתמשים במכוניות של תושבי השטחים, הנושאות לוחיות רישוי מקומיות, שהצבא מחריס מבעליהן. בעבר היסו יחידות המסתערים את עצמן לא פעם כזוותי טלוויזיה ועיתונאים, אך לאחר ביקורת חריפה מצד גורמים עיתונאיים ואחרים, הפסיקו נוהג זה.¹⁰

על-פי דו"ח PHRIC (ראה ע' 8) ירה מתנחל בשם גדליה בקר בשני חיילים מסתערים בטעות, ב-31.8.88, לאחר שחשב שהם עומדים להשליך לעבר מכוניתו בקבוק תבערה.¹¹

בפעולות ללכידת מבוקשים יוצרים המסתערים מגע יזום עם המבוקש, בדרך כלל. לפעמים הם אורבים למבוקש כשהם יושבים במכונית מקומית בקרבת המקום שבו הוא צפוי לעבור. במקרים אחרים הם 'נתקלים' בו ברחוב. בגלל זיהוי שגוי נפגעים לא אחת אנשים חפים מפשע. (ראו להלן ע' 15).

סוג אחר של פעולות הן פרובוקציות שנועדו לזהות מידיי אבנים ומשליכי בקבוקי תבערה. בפעולות אלה נשלח 'פיתיון' למקום מועד ליידוי אבנים ובקבוקי תבערה. (הפיתיון עשוי להיות למשל אוטובוס 'אגדי'). כאשר מושלכת אבנים לעבר הפיתיון מנסים המסתערים ללכוד את מי שמוגדר כימסית ראשי.¹²

חלק ניכר מפעולות המסתערים כרוך בכניסה מודעת למצב של סכנת-חיים. לא פעם נכנסת חוליה קטנה של חיילים לאיזור הומה אדם או למגע קרוב עם מבוקשים הנושאים נשק חם או קר. בסיטואציה כזו מתפתחת לעיתים קרובות תקרית שבה פותחים המסתערים באש לא-מבוקרת, מתוך תחושה של סכנת-חיים. אירוע מסוג זה נראה בכתבה של רשת CNN ששודרה ב'יומן' בטלוויזיה הכללית ב-15.5.92. בכתבה מצולמת פעולה של יחידת מסתערים בכפר רומאנה (נפת ג'נין). חיילים בלבוש אזרחי מגיעים למקום בכפר, שבו עמדה להתקיים אזכרה, תוך ירי בצרורות באוויר, הופכים כיסאות, דוחפים תושבים ומנהלים מרדף בסימטאות הכפר. לאחר שידור הכתבה רואיין באולפן סגן הרמטכ"ל, האלוף אמנון שחק, שאמר כי בפעולה נעצרו 11 מתושבי הכפר וציין שידוע כי אדם חמוש שהיה במקום נפצע מירי חיילי צה"ל אך הצליח להימלט.

ב. ההוראות

חיילי צה"ל המשרתים בשטחים פועלים על-פי פקודות המנוסחות בפנקס שכל חייל מקבל. חלק נרחב של הפנקס מוקדש להוראות הפתיחה באש במצבים שונים. ההוראות מגדירות את המותר והאסור לחייל בכל הקשור לירי, תוך התייחסות לנסיבות האירוע: ירי בעת סכנת חיים, ירי לפיזור התפרעות ונוהל מעצר חשוד.

בשנים האחרונות הוכנסו תיקונים קלים בהוראות, ככל הנראה במגמה להתאימן להוראות החוק ולעשותן ברורות יותר. כך למשל בתיאור שלבי הפתיחה באש נוספו הבהרות לגבי נקיטת אמצעי זהירות בעת ירי באוויר וכן מודגש שאין לבצע ירי מכוון לעבר פלג גופו העליון של החשוד. למרות התיקונים, הוראות הפתיחה באש של צה"ל אינן חד-משמעיות גם כיום, שפת ההוראות אינה בהירה וכוללת ביטויים כגון "בהתאם לנסיבות", "במידת האפשר", "ככל האפשר" וכדומה. ביטויים אלה מותירים ישטחים אפורים רבים ושיקול-דעת רחב בידי החיילים, בלי שיינתן להם הסבר מספק כיצד עליהם להפעיל שיקול-דעת זה. (אם נשווה את ההוראות הצה"ליות להוראות הפתיחה באש של משטרת-ישראל, למשל, נראה כי באלו של משטרת ישראל נעשה ניסיון לנסח את ההוראות בדרך ברורה יותר ותוך מתן דוגמאות והבהרות לגבי מצבים שונים)¹³

לאי-הבהירות של ההוראות שבכתב מיתוספים תדריכים בעל-פה, שניתנים לחיילים בשטח, והתבטאויות של קצינים בכירים בתקשורת הנתנים פרשנויות שונות להוראות ובמקום להבהיר את ההוראות הם מערפלים אותן יותר.¹⁴

מאז החלו פעילי האינתיפאדה לכסות פניהם ברעלה כדי למנוע את זיהויים נוסף פרק להוראות הפתיחה באש: "נוהל עצירת אנשים עוטי תחפושות או מסיכות בנסיבות חשודות באזח"ע ובאיו"ש תוך שימוש בנשק". בתקופה מסוימת (כחודש או חודשיים במהלך סתיו 1989) היו כנראה הוראות לפתיחה באש לעבר רעולי-פנים שקבעו כי לאחר נקיטת השלבים הירגילים של פתיחה באש יש "להמשיך לירות עד שעוצרים". (לפי עדות שנשמעה במהלך משפטו של מפקד יחידת "שמשון" לשעבר, סא"ל א., בבית-הדין הצבאי בקריה בישיבה שהיתה ב-22.10.91. על המשפט ראה ע' 35 בדו"ח). ההוראות הקודמות הושבו (לפי אותה עדות) "כנראה אחרי שראו שיש הרבה נפגעים".¹⁵

לפי פירסומים בעיתונות שוב הוכנסו בחודשים החולפים שינויים אחדים בהוראות, ביוזמת אלוף פיקוד המרכז, דני יתום. השינויים נוגעים להגדרת יחשוד ולהגדרה של סכנת חיים.¹⁶ בתשובה לשאלה שהיפנה אליו ח"כ יוסי שריד, בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ב-28 באפריל 1992, בעניין נהלי הירי החדשים, אמר הרמטכ"ל, רב-אלוף אהוד ברק, כי "אין הוראות חדשות לפתיחה באש, אלא התאמה בלבד, כדי לתת מענה הולם למציאות בשטח, ולאפשר לחיילי צה"ל ללכוד מבוקשים תוך הפחתת הסיכון לחייהם". הרמטכ"ל הוסיף כי כל העדכונים בהוראות מובאים לאישור המערכת המשפטית לפני הפעלתם. "השינויים הם בעיקר בהבהרת המצב של סכנת חיים", אמר הרמטכ"ל.¹⁷

בהוראות החדשות מוגדרת סכנת חיים הן כמצב שלפני ההתקפה, כגון כאשר אדם נושא נשק חם או קר שלוף והן כמצבים שלאחר ההתקפה, למשל אם נדמה שהתוקף עומד להשליך בקבוק תבערה נוסף.¹⁸

במסגרת שינויים אלה נקבע בהוראות הפתיחה באש כי יש לירות לעבר אנשים חמושים, ללא אזהרה, גם אם אפשר לעצור אותם בדרכים אחרות. בראיון לימבט' בטלוויזיה הכללית, ששודר ב-16.3.92, אמר מפקד גירת שכס, אל"מ א.: "המסר פה הוא ברור. כל מי שנושא נשק למעשה הוא פוטנציאל פיגוע ומבחינתנו הוא מהווה סכנה. לאור זאת, כל זמן שהוא עם נשק עליו – אנחנו פוגעים בו." במסיבת עיתונאים שכינס אלוף פיקוד המרכז דני יתום ב-6.5.92, אמר האלוף כי ההוראות מתירות לירות באנשים חמושים ללא אזהרה.

במהלך התחקיר לדו"ח נמסרו לנו עדויות של כמה חיילי מילואים, שמסיבות מובנות איננו יכולים לחשוף את שמותיהם. לפי העדויות אדם המשליך בקבוק תבערה, שבעבר התירו ההוראות לירות בו רק כל עוד רואים אותו כשבקבוק התבערה בידו, כעת מותר לירות בו **על מנת לפגוע**, בלי קריאת אזהרה וגם אם כבר השליך את הבקבוק ואפילו נמלט ורואים שאינו מחזיק בידו בקבוק נוסף.

ההוראות המתייחסות לאנשים חמושים תקפות, על-פי העדויות שנמסרו **בבצלם**, גם לגבי רעולי פנים "בנסיבות מחשידות", כלומר – לפי ההסברים שניתנו לחיילים, אם הם אווזים מקל, שרשרת, או כל חפץ אחר הנחשד כנשק קר.

גם לגבי מידי אבנים נאמר לחיילים, לפי עדותם, בתדריכים בעל-פה, כי יש **"לירות לעבר מרכז המאסה"**, ללא קריאת אזהרה וללא ירי באוויר ולעבר הרגליים, בכל אירוע המסכן חיי אדם אף לאחר שהאירוע הסתיים והסכנה חלפה.

ג. פתיחה באש על-ידי 'יחידות המסתערבים

על-פי כל הפירסומים הרשמיים, הוראות הפתיחה באש המחייבות את חיילי יחידות המסתערבים הן ההוראות התקפות לגבי כלל צה"ל. בדבריו בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת צוטט הרמטכ"ל בעיתונות כאומר: "פעילות היחידות היא חוקית והוראות הפתיחה באש הן כמו ביחידות אחרות בצה"ל"¹⁹

בתשובה לשאלה שהיפנה **בצלם** לפרקליט הצבאי הראשי נאמר:

הוראות הפתיחה באש המחייבות את כלל חיילי צה"ל הפועלים באיו"ש ובאזח"ע מחייבות גם את החיילים המסתערבים. אין לכוחות המסתערבים הוראות שונות מאלו של כלל החיילים. לנוכח האמור לעיל, מחויבים החיילים לבצע נוהל מעצר חשוד על שלושת שלביו, לרבות קריאת אזהרה עובר לשימוש בנשק.²⁰

ובכל זאת, יש הוכחות רבות לכך שאין אלה פני הדברים. בישיבות פומביות במהלך משפטו של סא"ל א., מפקד יחידת 'שמשון' לשעבר, התייחסו כמה מהעדים ל"הוראות של כלל צה"ל" להבדיל מ"ההוראות של היחידה". במהלך התחקיר לדו"ח מסרו לנו עדים רבים כי שמעו מפי חיילים (בהווה ובעבר) ביחידות המסתערבים, כי ליחידות אלו הוראות שונות לפתיחה באש.

על-פי מידע שהצטבר בידי **בצלם** קיימת מזה כמה חודשים מדיניות חדשה בנוגע לפלסטינים המבוקשים על-ידי כוחות הביטחון. לפי פירסומים בתקשורת, הכוונה ל"מדיניות התקפית" **נגד מבוקשים שידיהם מגואלות בדם** (כלומר, כאלה שמוחס להם רצח חשודים בשיתוף-פעולה, או תקיפת אזרחים ישראלים). במאמר שפירסם ב'הארץ' כותב זאב שיף:

בשטחים מתנהל ציד אדם נמרץ וחסר רחמים אחר מבוקשים בעלי תפקיד מרכזי באינתיפאדה, שידי רבים מהם מגואלות בדם יהודי ופלשתיני. מטבעה, אין ההתקוממות משאירה לצה"ל מקום רב ליוזמות מבצעיות ממושכות, אך המתקפה נגד המבוקשים נושאת באחרונה פירות צבאיים. אחרי שמספר ניכר של מבוקשים נורו ונהרגו, נרשמו כבר כ-30 מקרים שמשפחות של מבוקשים הביאו את בניהן כדי שיסגירו את עצמם. קדמה לכך הסברה רשמית במשפחות, המלווה גם תצלומי מבוקשים שנהרגו, ונאמר בה כי רק הסגרה עצמית תחסוך גורל דומה מבניהן ויתכן שיוקל גזר-דינם.²¹

המידע כבידי שיף מאשר את הרושם העולה מתחקירי **בצלם**, כי מדובר במתקפה של כוחות הביטחון נגד המבוקשים (לפי מאמרו של שיף מגיע מספרם לכמה מאות בגדה המערבית וברצועת עזה). מתקפה המתבצעת על-ידי היחידות המיוחדות בסיוע השבי"כ, ובמהלכה – אף שלדברי הגורמים הרשמיים ההוראות אינן לירות במטרה להרוג – נהרגים מבוקשים. בניסיון לשכנע מבוקשים להסגיר את עצמם נוקטים שירותי

הביטחון דרכי 'שכנועי' מהסוג ששיף מתאר כהסברה רשמית.

כמה וכמה פעמים בחודשים האחרונים פורסם בעיתונות דבר קיומן של הוראות חדשות המתייחסות ליחידות המסתערבים (וכנראה גם ליחידות מיוחדות אחרות). כך למשל כותב אלכס פישמן מ'חדשות' על 'הנוהל הקצר' ו'הנוהל הקצרצר' לפתיחה באש על-ידי היחידות המיוחדות בשטחים:

הנוהל הקצר כולל קריאה בערבית "עצור או שאני יורה" ויריה לעבר הרגליים. מדלגים בו על השלב של יריה באוויר. הנוהל הקצרצר תקף כשיש חשש שקריאת האזהרה בערבית תסכן את הכוחות. במקרה כזה מותר לירות ברגליים גם בלי קריאת אזהרה.

אחרי ינואר קיבלו הנהלים האלה אישור למעשה מהפרקליטים הצבאיים, הופיעו בכתובים ונעשה בהם שימוש אינטנסיבי²²

מיכל סלע מ'דבר' מצטטת מפקד בכיר בשומרון שאמר בתדריך לעיתונאים לאחר שורה של תקריות שבהן נהרגו מבוקשים, כי החיילים יורים לאחר שהם מזהים בוודאות את האדם. "על שאלת 'דבר', אם מדובר בירי מתוך סכנת חיים," כותבת סלע, "השיב הקצין. החיילים יורים לאחר שזיהו בוודאות את האיש". במקרה שבו דובר, מציינת סלע, נשא המבוקש נשק, אך לא כיוון אותו לעבר החיילים. באותו מאמר מביאה סלע חילופי דברים של עיתונאי עם קצין בכיר אחר: "לאחר כמה ניסוחי-בניים חזר עיתונאי ושאל: אם אני רואה מבוקש, מותר לי לירות? הקצין הבכיר השיב: כן!"²³

ב-4 במאי כותב ראובן פדהצור ב'הארץ': "הוראות הפתיחה באש ושיטות הפעולה המוכתבות לחיילי היחידות המיוחדות מאפשרות שימוש כמעט בלתי-מוגבל בנשק. וכמעט בכל המקרים הן מכסות את היורים מבחינה חוקית."²⁴ ניתוח אירועים שבהם היו מעורבות יחידות המסתערבים מצביע גם הוא על דרכי פעולה שונות מאלה הנהוגות ביחידות 'רגילות'.

הריגת מבוקשים על-ידי יחידות המסתערבים אינה תופעה חדשה. **בצלם** ידועים מקרים שבהם נהרגו מבוקשים בידי יחידות אלו החל מקיץ 1988.²⁵ עם זאת, בחודשים החולפים גדל היקף התופעה בשיעור ניכר וכעת ברור שאין מדובר במקרים בודדים אלא במדיניות הנוגעת לעשרות רבות של פלסטינים.

אחת התופעות המחזקות את הרושם בדבר הריגה מכוונת של מבוקשים היא 'טעויות בכתובת'. בכמה מקרים שבהם הרגו יחידות המסתערבים תושבים פלסטינים, הסתבר בדיעבד שהכוונה היתה לאדם אחר. לפחות במקרה אחד הידוע **בצלם** הודיע צה"ל בפומבי כי האיש נהרג בטעות.

ב-7.10.91 נורה עימאד נביל עתיק, בן 22, בכפר ברקין (נפת ג'נין). מקורות צבאיים מסרו לעיתונות בעקבות האירוע כי האיש היה חמוש באקדח ולא נענה לקריאת החיילים לעצור. כמו כן ציינו המקורות הצבאיים כי עתיק היה מבוקש תקופה ארוכה. מקורות פלסטיניים טענו לעומת זאת כי עתיק לא היה מבוקש ואף לא חמוש. מאוחר יותר הודיע צה"ל כי חיתה טעות בזיהוי. בחלקו השני של דו"ח זה אנו מביאים ניתוח של שני מקרים מהם עולה הרושם שמטרת הפעולה היתה לפגוע באנשים מסוימים, שלא היו מי שנפגעו בסופו של דבר.²⁶

נראה ששיטות הפעולה של המסתערבים, במיוחד העובדה שהם פועלים על-פי מידע מודיעיני (שאדם מסוים צפוי להיות במקום מסוים בשעה מסוימת, או על בסיס תיאור מראהו חיצוני של המבוקש), בשילוב עם מהירות הפעולה, מאפשרות לטעויות כאלו לקרות.

רבים מהפלסטינים שנהרגו בידי יחידות המסתערבים, במיוחד בגדה המערבית²⁷ היו מבוקשים על-ידי כוחות הביטחון, חלקם היו חמושים בנשק חם, אחרים לא היו חמושים. תחקירי **בצלם** העלו שברוב המקרים בהם הרגו המסתערבים מבוקשים, הם עשו זאת בלי לנסות קודם לעצור את המבוקש. בכמה מהמקרים כמעט ודאי שהיה אפשר ללכוד את המבוקש בלי להרוג אותו.

לא בכל המקרים יורים המסתערבים במבוקשים. בחלק מהמקרים הם לוכדים את המבוקשים ללא כל שימוש בירי. עובדה זו מחזקת את הטענה כי במקרים רבים אפשר להימנע מירי.

בתחילת מארס 1990 נעצר בכפר בית-פוריק (נפת שכם) נאג'ח סבתי חטיאטבה, שהיה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון מאז תחילת האינתיפאדה. מסוק הופיע וחג מעל ביתו ושישה חיילים בלבוש ערבי הגיעו אל הבית ועצרו את חטיאטבה ללא שימוש בכלי הנשק שלהם. ב-19 באפריל 1992 הקיפו מסתערבים בית בכפר קראוות בני זייד (נפת רמאללה), ששימש מיסתור למבוקשים. שישה מבוקשים נעצרו במקום, ללא כל ירי, והועברו לחקירה²⁸

יש להדגיש כי לא כל המבוקשים שנהרגו נורו בידי מסתערבים ולא כל מי שהמסתערבים הרגו היה מבוקש. פעילות המסתערבים כוללת גם פעולה נגד קבוצות רעולי-פנים ומיידים אבניים. במסגרת פעילות זו פותחים המסתערבים בירי גם לעבר אנשים שאינם מבוקשים וגם בנסיבות שאינן סכנת חיים, ובמקרים רבים הורגים אותם.

ב-20 באפריל 1992 נשלחו שני חיילים וקצין מיהידת המסתערבים לכפר דורא (נפת חברון). משימתם היתה, בין השאר, ללכוד כותבי סיסמאות. בהיותם בכפר, עקבו אחרי שני רעולי-פנים וכשראו אותם כותבים סיסמאות התקרבו אליהם וכשעמדו במרחק של כשני מטר מרעולי-הפנים, שעמדו ופניהם לקיר, ביצעו, לדבריהם, **נוהל מעצר חשוד מקוצר**. הם צעקו "עצור" בערבית תוך ששניים מהם יורים באוויר ולאחר שאחד מרעולי-הפנים הסתובב לעברם ירה הקצין ברגליו (על-פי גירסת החיילים). רעולי-הפנים העידו אחר-כך בפני **בצלם** כי נורו ברגליהם ללא קריאת עצור או ירי באוויר²⁹ החיילים טענו כי אחד מרעולי-הפנים היה חמוש בשרשרת. עדים אחרים – זוג תושבים ערבים המתגוררים מול זירת האירוע (מוסא וסחר אל-רגיוב) וזוג אורחים ישראלים (דוד ואביבה אלימלך) שהיו אצלם והיו עדי ראיה לתקרית – העידו בפני **בצלם** כי רעולי-הפנים לא החזיקו דבר בידיהם פרט למיכל ספריי. קצין בודק שמונה לחקור את האירוע קבע כי החיילים פעלו "כיאות ובהתאם להוראות". מכאן אפשר ללמוד כי השימוש ב'נוהל מעצר חשוד מקוצר' היה בהתאם להוראות.

ד. ניתוח משפטי

1. החוק הישראלי

בתצהיר תשובה שהגיש האלוף אהוד ברק סגן הרמטכ"ל (בדרגתו ובתוארו אז) לבית המשפט העליון בבג"צ שדן בחוקיות הוראות הפתיחה באש,³⁰ נאמר כי התפיסה העומדת ביסודן של הוראות הפתיחה באש, היא כי "הפתיחה באש חיה תוצדק על פי העקרונות הכלליים של דיני העונשין" (סעיף 5 לתצהיר). ובהמשך נאמר:

ביסוד הוראות הפתיחה באש מצויים העקרונות המנחים באשר להגנה עצמית על פי הגנת ה"צורך", הגנת ה"צידוק" העומדת למי שממלא תפקיד על פי דין הוראות הדין באשר לפיזור המתפרעים.

התשתית להוראות הפתיחה באש, מבוססת על העקרונות הכלליים של דיני העונשין, כפי שהם מיושמים בתנאים ובנסיבות של שליטת צה"ל באזורים, בתוקף הסמכות שבדין הבינלאומי. בנדון זה לא חל, כאמור, שינוי בהוראות, קודם להתקוממות ולאחריה.

בענייננו, השאלה הינה, אפוא, באשר ליישום אותם עקרונות. לכך נבקש לטעון, כי אלה מיושמים בשטח, כאמור, על פי הדין החל בישראל והפרשנות המקובלת בפסיקה מזה שנים ולאחרונה – הכל בהתאמה לצרכי הזמן והמקום.

העקרון המנחה העומד ביסוד הסייגים והמגבלות שבהוראות הפתיחה באש הינו הצורך לשמור בכל עת, על סבירות האמצעי המופעל, ועל היחסיות שבין חימרת האמצעי למידת הסיכון. בכפוף לעקרון זה וכפועל יוצא ממנו נקבעו המגבלות והסייגים המפורטים להלן. (ההדגשה שלנו)

חוק העונשין הוא אם כן המסגרת החוקית לבחינת הוראות הפתיחה באש, יישומן והפעלתן הלכה למעשה. כללי המשפט הבין-לאומי, כפי שנאמר בתצהיר, אינם מקנים בשטחים מוחזקים היתרים מיוחדים לשימוש באש חיה.

השימוש במונחים צהליים ייחודיים עשוי לעורר רושם כי הם מחליפים את הכללים הרגילים בדבר שימוש באש, ומעניקים לצה"ל היתרים מיוחדים לשימוש באש חיה. אולם למעשה, המונחים המעין-משפטיים שנוצרו בצה"ל להצדקת השימוש באש חיה, כ'מבוקשים' ו'רעולי פנים' י'חידות מיוחדות', חסרי בסיס משפטי ואין להם תוקף אלא אם הם עולים בקנה אחד עם הוראות החוק הפלילי בענין זה.

הרמטכ"ל אהוד ברק מונה בתצהירו הני"ל את הצידוקים המשפטיים לשימוש באש חיה. אנו נלך בעקבות מונחים אלה, נבאר אותם, נשווה אותם לנגזרות הצהליות של 'מבוקשים' ו'רעולי פנים', נבחן את הוראות הפתיחה באש, עד כמה שהן ידועות, ואת יישומן על-פי הידוע לנו מן הנתונים העובדתיים הכלולים בדו"ח זה.

א) הגנה עצמית

על פי סעיף 22 לחוק העונשין (תיקון מס' 37, 1992):

אין אדם נושא באחריות פלילית למעשה או למחדל אם נהג כפי שנהג כלפי תוקף כדי להדוף תקיפה שלא כדין, שהעמידה בסכנת פגיעה את חייו, חירותו, גופו או רכושו, שלו או של זולתו; ואולם אין אדם נוהג תוך הגנה עצמית אם גרם לתקיפה האמורה בהתנהגותו הפסולה ותוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים.

סעיף 22ב) לחוק העונשין קובע כי זכות ההגנה העצמית לא תעמוד "אם בנסיבות העניין המעשה או המחדל לא היו סבירים לשם מניעת פגיעה".

נוסח סעיף 22 תוקן לאחרונה³¹ באופן שהמחוקק פיצל בין 'הגנה עצמית' שלה הוקדש סעיף 22 ובין 'הגנת הצורך' שבה עסק סעיף 22א' לחוק. קודם לתיקון היו שתי ההגנות מנוסחות במשותף בסעיף 22 כך:

ניתן לפטור אדם מאחריות פלילית למעשה או מחדל אם יש בידו להראות שלא נהג כפי שנהג אלא כדי למנוע תוצאות שלא ניתן למנען בדרך אחרת ושהיו גורמות חבלה חמורה או פגיעה בגופו, בכבודו, או ברכושו, או בגופם או בכבודם של אחרים שהגנתם עליו, או ברכוש שהופקד בידיו.

הנוסח החדש בחוק העונשין, לאחר התיקון, טרם נדון בבית-המשפט העליון, אך נראה לנו כי התיקון לחוק העונשין לא שינה את עקרונות היסוד והתנאים המוקדמים של חלות הגנת הצורך וההגנה העצמית, כפי שנפסקו בעבר בבית המשפט העליון, על יסוד הנוסח הקודם של חוק העונשין.

גם הדעה המקובלת בפרקליטות המדינה ובפרקליטות הצבאית הראשית היא כי החוק גיבש בלשונו הלכות שנפסקו בבית המשפט העליון על פי הנוסח הקודם של החוק והוא אינו משנה אותן.³²

על כן נעסוק בהגנות אלה על יסוד הכללים שנקבעו בבית המשפט העליון קודם לתיקון. כללים אלה הדגישו את דרישת הפרופורציה בין המעשה (הנעשה מתוך הגנה עצמית או הגנת הצורך) לבין הפגיעה שמנסים למנוע; את הדרישה כי לא עמדה בפני העושה דרך אחרת למנוע את הסכנה; וכן את הדרישה שהמעשה לא היה יותר ממה שנדרש למניעת הסכנה.

המסגרת העובדתית שבה רשאי אדם להפעיל הגנה עצמית היא כאשר הוא או אחר **מיתקפים** והמעשה שאותו נקט מיועד **להדוף** את ההתקפה. המעשה יהיה מוגן כהגנה עצמית אך ורק אם היה סביר למניעת הפגיעה. לפיכך, סעיף זה אינו בר הפעלה למעצר 'מבוקשים', 'רעולי פנים' או 'מסוכנים' ואפילו הם חמושים, שכן הגנה עצמית תעמוד לחיל, אך ורק אם הנפגע התקיף את החייל או אחר והירי נועד להדוף התקפה כזו.

הטענה כי המבוקשים מהווים סכנה אף מבלי שינקטו פעולות התקפה כלשהי אין לה בסיס חוקי. הוא הדין ביחס לרעולי-פנים וביחס לאנשים חמושים. עיקרון יסוד של הגנה עצמית הוא שפעולה אינה מוצדקת לקידום סכנה עתידית אפשרית או אפילו סבירה מאוד אלא אך ורק במקרים שבהם הסכנה התממשה בפעולת תקיפה קונקרטית והפעולה נדרשת להדיפתה של אותה תקיפה כאשר היא מתרחשת בפועל.

ספק, על כן, אם העקרונות הבסיסיים של ההגנה העצמית והמטרות החברתיות שנועדה להגשים, תואמים את סגנון הפעולה של היחידות המיוחדות. פסיקת בית המשפט העליון הדגישה פעמים רבות את תכיפות הסכנה כתנאי בל יעבור לחלות ההגנה העצמית. אין מקום לשימוש בכוח בטרם עת ואין להשתמש בכוח לאחר שחלפה הסכנה.³³

דברים מפורשים שמהם משתמע ספק של ממש בחלות ההגנה העצמית על פעולות היחידות המיוחדות אמר כבוד השופט חיים כהן:³⁴

יש להבחין בין התגוננות ברוח לחימה לבין התגוננות בדרך הגנה: הלוחם משיב מלחמה שערה, והעובדה שהוא מתגונן מפני תוקפנות יריבו, אינה אלא העילה למלחמתו; ואילו המגן על נפשו סולד מן המלחמה ונרתע מפניה ועושה כל מאמץ להימנע ממנה, וכל מעשה אלימות אשר הוא עושה להגנתו עושה הוא בעל כורחו ובדלית ברירה. הגנת החוק נתונה למתגונן בדלית ברירה, ולא ללוחם בעילת התגוננות.

סגנון הפעולה של היחידות המיוחדות, המתואר בפרקים האחרים של דו"ח זה, לפיו חודרת יחידה קטנה, חמושה ומאומנת היטב, אל קירבה של אוכלוסיה אזרחית עוינת, שבה עשויים להימצא בודדים החמושים בנשק חם, תוך יצירת סיכון גבוה במיוחד, שעלול לחייב את החיילים להשתמש בנשק, משמיטה לדעתנו את טענת ההגנה העצמית השמורה למי שנכפתה עליו בעל כורחו הסכנה ממנה הוא מתגונן או מגן על אחרים מפניה.³⁵

ב) הגנת הצורך

הגנת הצורך מפורטת בסעיף 22א. לחוק העונשין (תיקון מס' 37, 1992) הפוטר אדם מאחריות פלילית למעשה או מחדל

שהיו דרושים באופן מיידי כדי למנוע סכנה של פגיעה חמורה בחייו, בחירותו, בגופו, או ברכושו, שלו או של זולתו, הנובעת ממצב דברים נתון, ובלבד שלא היתה לו דרך אחרת למנעה והפגיעה שגרם לא היתה בלתי שקולה כנגד הפגיעה שבקש למנוע.

על פי סעיף 22א(ג) הגנת הצורך לא תחול אם גרם המעשה למותו של אדם.

הגנת הצורך מיוחדת למקרים שבהם הסכנה נובעת לא ממי שנפגע. אלא מנסיבות חיצוניות. הגנת הצורך מיושמת כאשר הפגיעה היא אמצעי למניעת סכנה הנובעת ממקור חיצוני לנפגע. ההגנה חלה אך ורק על פעולות שהיו דרושות באופן מיידי למנוע סכנה של פגיעה חמורה, והפגיעה שאירעה היא האמצעי האחרון שאותו היה אפשר לנקוט. ההגנה אינה חלה אם אין יחס סביר בין הפגיעה ובין הסכנה שאותה ביקש הפוגע למנוע, ובמיוחד אין הגנת הצורך חלה, כאמור, אם גרם המעשה למוות.

בדרך כלל הגנת הצורך אינה רלוונטית לפעולות היחידות המיוחדות, אלא כאשר נפגעים חפים מפשע הנמצאים בסמיכות למבוקש והפגיעה בהם דרושה באופן מיידי כדי למנוע סכנה של פגיעה חמורה מן המבוקש והיא האמצעי האחרון שאותו היה אפשר לנקוט. גם בהקשר זה, לדעתנו, כניסת היחידות המיוחדות במודע ללב אוכלוסיה אזרחית, תוך שימוש מרתיע בירי (כפי שהוצגו הדברים בכתבת הטלוויזיה של רשת CNN. ראה עמוד

12 בדו"ח), עשויה לשלול את ההסתמכות על הגנת הצורך, במקרה של פגיעה באזרחים שהיו בסמוך למבוקש או אף ניסו לעזור לו להימלט. במקרים המתוארים בחלק השני של דו"ח זה, אין כל ראיה כי ירי באזרחים חפים מפשע, כדי למנוע הימלטות המבוקש, היה דרוש באופן מיידי למניעת סכנה חמורה. מכל מקום, על-פי נוסח הסעיף עתה, הגנת הצורך אינה עומדת ליחידות המיוחדות במקרים של פגיעה שגרמה למוות.

ג) הגנת צידוק למי שמבצע את הדין

השימוש במונח 'מבוקשים' ותבנית ההתנהגות של היחידות המיוחדות מלמדים כי את הבסיס המשפטי לפעולותיהם מוצאים שלטונות הצבא בהגנת הצידוק למי שמבצע את הדין.

הגנה זו אמורה בסעיף 24 לחוק העונשין, הפוטר מאחריות פלילית אדם שביצע מעשה "בביצוע הדין" או בציות לצו של רשות מוסמכת שהוא חייב על-פי דין לציית "זולת אם הצו הוא בעליל שלא כדין". על פי סעיף 78 לצו בדבר הוראות ביטחון, שהוא הקודקס הפלילי המרכזי בשטחים המוחזקים: "חייל רשאי לעצור ללא פקודת מעצר כל אדם העובר על הוראות צו זה או שיש מקום לחשוד בו שעבר עבירה על צו זה".³⁶ היחידות המיוחדות פועלות בשטחים, אם כן, כיחידות לביצוע מעצרים והן תובעות לחייליהן הגנה של "ביצוע הדין".

לאחרונה נדונה באופן מפורט תחולתה של הגנה זו בפרשת סמ"ר דוד אנקונינה נ' התובע הצבאי.³⁷ בעקבות פרשת גולד נ' היוהמ"ש³⁸ קבע הנשיא שמגר שלושה תנאים מוקדמים הנדרשים להפעלתו של כוח קטלני על ידי איש רשות במהלך מעצר או לשם מניעת בריחה ממעצר:

(1) כי המעצר היה חוקי.

(2) כי התייחס לביצוע עבירה מסוג **פשע מסוכן**.

(3) כי **לא היתה דרך אחרת** לממש את המעצר. (ההדגשות במקור)³⁹

1) חוקיות המעצר

בית-המשפט קובע כי "נדרש יסוד סביר לחשד המעוגן בעובדות, בנסיבות ובמידע, ואין הכוונה לניחושים גרידא".

בפרשת אנקונינה המדובר היה בעבירה שבוצעה מול עיני החייל שהשתמש באש חיה, ועל כן לא התעוררה שאלת החשד הסביר. בפרשת גולד, שקדמה לפרשת אנקונינה, עסקו העובדות באדם שנעצר כדין על-ידי קצין משטרה שהיו בפניו ראיות ברורות לביצוע העבירה.

לפי הידוע לנו פועלים חיילי היחידות המיוחדות על בסיס רשימות של מבוקשים, שהוכנו על-ידי השב"כ, ולא על-פי מידע אישי שיש להם על החשדות או על-פי פקודת מעצר שהוצאה כדין. הסתמכות על רשימות, שמחבריהן אנונימיים, מסלקת את גורם האחריות האישית הן מבחינת ההכרעה המוסרית הראשונית, והן מבחינת נשיאה באחריות אישית אם יתברר כי המעצר או פקודת המעצר לא היו מבוססים כראוי על חשדות ממשיים.

על יסוד סעיפי החוק ופסקי-דין שפירשו הגנה זו, אנו סבורים כי המעצר הוא חוקי רק אם לחייל העוצר יש מידע עצמי בדבר החשדות נגד הנעצר, או אם הוצאה פקודת מעצר כדין על-ידי בעל סמכות שבחן בעצמו את המידע והסיק ממנו את החשד. לכל הפחות חייב להיות ברשות החייל המבצע את המעצר מידע מפורט, ואפילו מכלי שני, לגבי טיב החשדות והראיות כנגד המבוקש ואין להסתפק בהאשמות כלליות בנוסח "היה מעורב בביצוע חקירות אלימות של מקומיים" (מכל מקום ברור כי עצם העובדה שתושב שטחים הוא רעול-פנים, אינה הופכת אותו ליעד למעצר ולהתרת השימוש באש חיה אם הוא מתחמק ממעצר). תנאים אלה הכרחיים לצורך קביעת אחריות אישית.

2) המעצר התייחס לעבירה מסוג פשע מסוכן

באשר לסיווג העבירה שבגינה רשאית הרשות העוצרת להשתמש באש חיה, שונתה ההלכה בפרשת אנקונינה הנ"ל, הנשיא שמגר תחם בפרשה זו את גבולות ההגנה של ביצוע הדין, על-פי גבולות הגנת הצורך (לפי הנוסח הקודם בחוק העונשין, לפני תיקון מס' 37), וקבע כי יש לבחון את מהות הפשע שבו חשוד הנעצר, ועל כן אם חיה לא תופעל אלא אם הדבר דרוש כדי למנוע תוצאות שלא ניתן למנוען בדרך אחרת ושהיו גורמות חבלה חמורה בפוגע או באחרים, "יובלבד שלא עשה יותר משהיה צורך סביר לעשות לאותה מטרה, ושהרעה שגרם איננה בלתי-שקולה כנגד הרעה שמנע".

בפרשת אנקונינה נאמרו בעניין זה דברים הראויים לציטוט ויישום:

האינטרס הציבורי בתפיסה ובמעצר עבריינים מתגבש, בין היתר, על יסוד הרצון להגן על בני הציבור, שהם קורבנותיו בכוח של העבריין.

איש הרשות או האזרח פועל להגנת חיי אדם ולשלמות גופו של קורבן העבירה או של אלו העלולים להפוך לקורבנות אם העבריין לא ייעצר. אולם היבט זה של האינטרס הציבורי שתי פנים לו: כפי שהוא משמש כמניע לתפיסת העבריין לשם מניעת פגיעה באדם אחר, כך גם עולה ממנו ההדרכה הנורמטיבית לגבי מידתה של הפעלת הכוח כלפי העבריין. זה ואף זו נושאים עמם מטרה הטמונה בהם מיסודם שעניינה השאיפה למניעתה ככל האפשר של הפגיעה בחיי אדם. מטרה זו הופכת להגבלה על השימוש בכוח, ולפיה יש להימנע מקיפוח חיי אדם או מפגיעה בשלמות הגוף, כאשר הדבר איננו עומד ביחס סביר למידת הסכנה אותה מבקשים למנוע, גם כאשר מדובר בתפיסת העבריין. כדי לממש אינטרס כאמור יש לקבוע לביסוסו של הצידוק לשימוש בכוח קטלני לשם ביצוע הדין, סף גבוה יותר מזה הנובע אך ורק מן הסיווג הפורמאלי של העבירות לפי מידת העונש המירבית הצמודה להן.

על כן מן הנכון שנציב את המבחנים שלנו על תשתית עיונית הדומה לכללי היחס הסביר, אשר עליהם בנויות למשל ההוראות בדבר אחריות לעבירה שעניינן השימוש בכוח על ידי איש רשות במסגרת ההגנה הפרטית, כאמור בסעיף 22 לחוק העונשין, הדין בהגנת ה"צורך". כפי שנקבע שם, צריכה להיות זיקה סבירה בין מידת הסיכון לבין מידת הכוח המופעל.

סיכומם של דברים, יחס הגומלין ההגיוני, בין האמצעי המופעל לבין הרעה אשר אותה מבקשים למנוע, מכתוב התוויית גבולות צרים לאיש הרשות הנדרש או המבקש להפעיל סמכויותיו לצורך מעצר עבריין או למניעת בריחתו.

משמעות הדבר כי אין חיילי היחידות המיוחדות רשאים להשתמש באש חיה, אלא אם נשקפת מן החשוד סכנה שהיא פרופורציונאלית לקיצוניות האמצעי הננקט.

העובדה שהנעצר נושא נשק צריכה כמובן להישקל והיא בהחלט מגבירה את הסכנה הנשקפת מאותו אדם אם יימלט מן המעצר, אך אין היא יכולה להיות סיבה יחידה המצדיקה שימוש בנשק, לנוכח הפסיקה שקבעה כי הסכנה הנשקפת והנמנעת חייבת להיות תכופה ועכשווית. לכן אין דומה מבוקש חמוש הנמלט בקרב אוכלוסיה ישראלית וגדולה הסכנה כי לא יהסס להשתמש בנשקו נגד אזרחים שיעמדו בדרכו תוך כדי בריחה, למבוקש הנמלט בשטחים ואין כל חשש ממשי כי ישתמש בנשק שבידו לפגוע באנשים במהלך בריחתו מכוחות הביטחון.

החשש כי אם יימלט המבוקש יחזור לבצע עבירות חמורות כגון חקירות אלימות של משתפי פעולה או אפילו מעשי רצח, אינו מצדיק ירי במבוקש, משום שהסכנה הזו, שאין מי שיקל ראש בחומרתה, חסרה את התכיפות והעכשוויות המצדיקות שימוש בנשק חם בנסיבות של ביצוע מעצר חוקי.

3) לא היתה דרך אחרת לממש את המעצר

כלשון הנשיא שמגר בפרשת אנקונינה הנ"ל:

התנאי השני שנדון לעיל משתלב בתנאי השלישי, והוא כי אין להפעיל כוח אלא אם הוא האמצעי האחרון שניתן לנקוט אותו בנסיבות העניין. במלים אחרות, אל התנאי הדרוש יחס סביר בין הרעה אותה מבקשים למנוע לבין האמצעי שנקט מצטרף התנאי הנוסף, לפיו אין לנקוט את האמצעי הקטלני אלא אם קיים הכרח לנקוט אותו, מאחר שאמצעים פחות חמורים לא נשאו פרי, ולא ניתן היה למנוע את התוצאה בדרך אחרת. אל כלל היחסיות, המשקף את הזיקה בין המעשה האסור לבין הפעלת כוח לגביו, מצטרף איפוא כלל הצורך, המשקף את השלב בו ניתן להעביר לשימוש באמצעי קיצוני.

הצורך מן הראוי שיהיה מידי, המדובר בנקיטת צעד הנדרש על אתר, והצעד צריך להיות הפחות חמור האפשרי, המשרת את המטרה.

סבירות האמצעים בוחנת לפי נסיבותיו העובדתיות של כל מקרה, ובהקשר זה גם פותחו בעיקר בפקודות הרלוואנטיות, שיטות פעולה בדוקות הבנויות משלבים. אלו הן, ראשית כל, האזהרה בקול או על ידי מתן סימן, שנית הבעת הכוונה לנקוט אמצעי החלטי יותר, לרבות האזהרה בקול או על ידי מתן סימן, שלישית הבעת הכוונה לנקוט אמצעי החלטי יותר, לרבות על ידי השימוש בנשק וזאת על ידי ירי אזהרה באוויר ולבסוף – ורק לבסוף – ירי מכוון, וגם אז באופן שיהיה בו כדי למעט במידת הפגיעה הגופנית. מובן שסדר הפעולות וההגבלות האחרות אינם חלים אם צפויה סכנה מיידית חמורה לאיש הרשות או למי שהוא מגן עליו המצדיקה, על אתר, נקיטתו של כל אמצעי הדרוש להגנה עצמית או להגנתם של אחרים.

מדברים אלה ברור כי מותר לדלג על קריאת עצור וירי באוויר אך ורק בסיטואציה ממשית של הגנה עצמית, המתפתחת תוך כדי המעצר בתנאים ובמגבלות הקשות החלות על הגנה כזו. דהיינו כאשר הנעצר תוקף את העוצר והירי נדרש לשם הדיפת התקיפה,

ובתנאים שפירטנו לעיל ביחס להגנה עצמית. פירוש הדברים: במהלך המעצר עשויה להתעורר סיטואציה עובדתית של הגנה עצמית אך במקרה כזה התנהגות החייל חייבת לעמוד במבחני ההגנה העצמית.

הנחיה כללית, אם קיימת כזאת, המתירה לחיילי היחידות המיוחדות לדלג על שלבי הקריאה והירי באוויר גם כאשר אין המדובר בהגנה עצמית – היא בלתי חוקית בעליל. המורה כך והפועל על פי הוראה זו עשוי למצוא עצמו נאשם בעבירה של גרימת מוות ובמקרים מסוימים אפילו בעבירת רצח.

סיכום

המסגרת המשפטית המתאימה לפעולות היחידות המיוחדות היא ביצוע מעצרים. מסגרת זו מחייבת אחריות אישית של החייל המבצע או של קצין המוציא פקודת מעצר, ונושא באחריות אם מתברר כי המעצר לא היה מוצדק. חיי אדם הם הערך היסודי שעליו מגינה כל מערכת המשפט. כל פגיעה בחיי אדם מחייבת כללים חמורים וחד משמעיים. גם כאשר מתיר המשפט פגיעה בחיי אדם הוא עושה זאת כדי להגן על חיי אדם. טשטוש הגבולות בין הגנה עצמית וביצוע מעצר, על-ידי יצירת קטגוריות בצד המשפט הפלילי של מבוקשים ורעולי פנים, הוא בלתי חוקי, מזמין פגיעה אסורה בחיי אדם ומסבך הן את נתני הפקודות והן את מבצעי הפקודות בעבירות פליליות חמורות ביותר.

הקטגוריות של 'מבוקשים' ו'רעולי-פנים' מדביקות למי שנכללים בהן תווית של מי שמסכן חיי אדם ועל כן מצדיקות לכאורה שימוש בירי קטלני במהלך המעצר וזאת גם בלי שיתקיימו נסיבות קונקרטיות שנותנות לסכנה את התכיפות והעכשוויות המצדיקות ירי. נשמת אפן של ההגנה העצמית והגנת הצורך היא שהן דוחות הגדרות וקטגוריות ומחייבות שיקול-דעת אינדיווידואלי, והתייחסות לכל מקרה ומקרה על-פי נסיבותיו המיוחדות. לכל הגדרה כללית, המשחררת את החייל או היחידה משיקול דעת פרטני, ומאפשרת לו תגובת ירי שאין בצידה הכרעה עניינית הנקייה מכל דעה מוקדמת. מדיניות או אחידות, יש השפעה משחיתה המטשטשת את האחריות המוסרית ואת האחריות המשפטית לנטילת חיי אדם.

2. המשפט הבין-לאומי

הזכות לחיים נתפסת, בעיני המשפט הבין-לאומי, כאחת מארבע זכויות-האדם הבסיסיות (הזכות לחיים; הזכות להיות חופשי מעינויים או מיחס אכזרי, לא-אנושי או משפיל; הזכות להיות חופשי מעבדות והעיקרון האוסר על ענישה רטרואקטיבית), שאין להתלותן בשום תנאי, ואפילו לא בעת מצב-חירום לאומי. זכויות אלה הן כה מהותיות עד כי הן נחשבות לא רק לכללים של המשפט הבין-לאומי המינהגי אלא גם לנורמות מחייבות (ius cogens).

בין ההפרות החמורות ביותר של הזכות לחיים נמנות הוצאה להורג ללא הליך משפטי הוגן וגרימת מוות כתוצאה משימוש מופרז בכוח על-ידי אנשים הממונים על אכיפת החוק⁴⁰.

כללי האג (1907), המבטאים את ההוראות המינהגיות הכלליות והבסיסיות ביותר, קובעים בסעיף 46 את החובה לכבד חיי אדם.

באמנת גינווה הרביעית (1949) מתייחסים סעיפים רבים לאיסור על פגיעה בחיי אדם. מדינת ישראל אינה מכירה בתחולתה של אמנת גינווה הרביעית בשטחים, אולם הממשלה הצהירה כי ההוראות ההומניטריות של האמנה יכובדו בשטחים. איסור על הריגה בהחלט נכלל בהוראות ההומניטריות. סעיפים 27 ו-32 אוסרים באופן כללי על מעשי אלימות כלפי תושבי שטח כבוש ופגיעה בהם; סעיף 68 באמנה קובע כללים להטלת עונש מוות על אדם, על-ידי בית-משפט. מכאן אנו למדים שבת-משפט הוא הגורם היחיד המוסמך להטיל עונש מוות. סעיף 71 באמנה קובע זכאות למשפט הוגן, סעיף 146 באמנה הוא התחייבות המדינות החתומות למיצוי הדין עם מפרי האמנה, וסעיף 147 קובע, בין היתר, כי הריגת מוגן במזיד או שלילת זדון של זכויותיו של מוגן לשפיטה הוגנת וסדירה – ייחשבו להפרה חמורה של האמנה.

האמנה הבין-לאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות (1966), שישראל הצטרפה אליה בינואר 1992,⁴¹ קובעת בסעיף 6 (על-פי סעיף 4 לאמנה אין להתלות או לשלול סעיף זה גם במצב חירום לאומי):

(1) לכל בן-אנוש זכות טבעית לחיים. זכות זו תוגן על-ידי החוק. אין לשלול משום אדם את חייו באורח שרירותי.

(2) בארצות שבהן לא בוטל עונש המוות, ניתן להוציא פסק-דין של מיתה רק לגבי הפשעים החמורים ביותר בהתאם לדין שבתוקף בעת ביצועו של הפשע ושאינו נוגד את הוראות האמנה הזאת ואת האמנה בדבר מניעתו והענשתו של הפשע השמדת עם.

אפשר לבצע עונש זה רק בעקבות פסק-דין סופי שהוצא על-ידי בית-משפט מוסמך.

בסעיף 14 לאמנה נאמר:

(1) ... כל אדם יהיה זכאי למשפט הוגן, פומבי וללא משוא-פנים, בפני בית-דין מוסמך ובלתי-תלוי.

(2) כל אדם הנאשם בעבירה פלילית, הינו בחזקת זכאי עד שלא הוכחה אשמתו כחוק.

בקובץ החלטות בדבר 'עקרונות בסיסיים לשימוש בכוח ובנשק על-ידי הממונים על אכיפת החוק', שהתקבלו על-ידי הוועידה השמינית של האו"ם למניעת פשע,⁴² נקבע בסעיף 9:

הממונים על אכיפת החוק לא יעשו שימוש בנשק אלא כהגנה עצמית או כהתגוננות מפני איום מוחשי של מוות או חבלה חמורה, למניעת פשע חמור הכרוך באיום על חיי אדם, למעצרו של אדם המציג איום כזה ומתנגד למעצר, או למניעת בריחתו/ה, ורק כאשר אמצעים חמורים פחות אינם משיגים מטרות אלה. בכל מקרה, שימוש מכוון בנשק קטלני ייעשה **אך ורק כאשר הוא בלתי-נמנע לחלוטין כדי להגן על חיי אדם.** (ההדגשה שלנו)

חלק שני

א. ירי

ב. מכות

1. טאמון, אוגוסט 1988.

ב-18 באוגוסט 1988 הגיעה מכונית מסחרית לבנה נושאת לוחיות רישוי מקומיות, לכפר טאמון שבבקעת הירדן (נפת גנין) ועצרה סמוך למסגריה שבפאתי הכפר. נהג המכונית המסחרית והנוסע שלידו היו לבושים בגדים אזרחיים. החלונות האחוריים של הרכב היו מכוסים.

במסגריה היו באותה עת שישה אנשים – ארבעה עובדים, ביניהם סעוד חסן בני עודה וקרוב משפחתו גימאל קאסם בני עודה, ושני לקוחות ועימם בנו הקטן של אחד מהם. מהמכונית ירדו שני האנשים שהיו לבושים בגדים אזרחיים ועוד 5-6 חיילים, חלקם במדי צה"ל. הם התקרבו למסגריה, שניים נכנסו מהפתח הראשי והאחרים הקיפו את המקום מצדדיו. הם היו חמושים ויושבי המקום נבהלו והחלו להימלט.

תוך פחות מדקה החלו החיילים לירות לעבר שניים מהנמלטים, גימאל קאסם בני עודה, בן 27, נפצע בברכו פציעה קשה ונתפס ואילו סעוד חסן בני עודה, בן 21, נפגע מקליע שנכנס מהגב ויצא מהבטן ואיבד את הכרתו. הוזעק מסוק שהעביר אותו לבית-החולים שיבא, שם מת מפצעיו. ארבעת האנשים האחרים לא נפגעו. אחד מהם ברח, שניים נתפסו ושחררו במקום, אחד נלקח לגנין ושם שוחרר כעבור ימים אחדים.

גימאל, הפצוע, הועבר לבית-החולים בעפולה ולאחר מכן נלקח למעצר והוחזק במשך שישה חודשים בבית-החולים של שירות-בתי-הסוהר בכלא רמלה. לאחר שחרורו עבר שורה של ניתוחים בבית-החולים אל-מוקאסד בירושלים והוא סובל כיום מ-65% נכות ואינו יכול לכופף את רגלו.

עורכי-הדין ריאד אניס וחוסיין אבו-חוסיין פנו בשם הפצוע ומשפחת ההרוג ובעניין פיצויים מהמדינה. התביעה מתבררת זה זמן רב בבית-המשפט המחוזי בנצרת ומגיעה כעת לקראת שלב הסיכומים.⁴³

מעדויות החיילים שנמסרו בדלתיים פתוחות בבית-המשפט,⁴⁴ עולה כי ביום האירוע הוטל על הכוח לעצור מבוקשים בכפר טאמון. חלק מהחיילים הלכו לחפש מבוקשים בבתיהם והאחרים הלכו למסגריה. אין אחדות דעים בין החיילים את מי הוטל עליהם לעצור.

המטרה העיקרית של המבצע, לפי העדויות, היתה לעצור שני אנשים, מועמדים לגירוש, גימאל סעאד בני עודה וגימאל ח'אדר בני עודה (למיטב ידיעתנו לא נעצרו השניים עד היום). נוסף להם התכוונו לעצור חברים אחרים בחוליה, כ-12 איש, ביניהם ההרוג והפצוע. לטענת המדינה, היה גימאל קאסם בני עודה (הפצוע) מעורב באיסוף כלי נשק ובהשלכת בקבוקי תבערה.

אחד החיילים העיד שאמרו להם שעליהם לעצור שני מבוקשים, ושלפחות לאחד מהם "יש דם על הידיים... כלומר שהאיש מסוכן. רצח או ניסה לרצוח." לדבריו, זכור לו

שהיו תמונות של שני אנשים אבל הוא עצמו לא ראה אותן, והוא משער שניתנו רק למפקד הפעולה. ההנחיות שניתנו לו, על-פי עדותו, היו: לירות בכל אדם שבורח, אם הוא בגיל של השבאב, אם לא עצר אחרי קריאת אזהרה. עדים אחרים אמרו כי הוראות הפתיחה באש שניתנו להם היו: קריאת "עצור צבא"; יריה אחת באוויר; ואם לא עצר – ירי לעבר הרגליים. אחד העדים טען שלאחר הירי לעבר הרגליים יש שלב נוסף – ירי לעבר הגוף.

כל העדים אישרו שלא נשקפה סכנה לחייהם. וכן אישרו כי תנאי השטח (שטח פתוח, לא בנוי) איפשרו להם להמשיך לרדוף עוד אחרי האנשים שברחו. הירי בשני הנפגעים היה, על-פי העדויות, מטווח של כ-10-15 מטר ומקום נפילתם היה מרוחק כעשרים מטר ממקום תחילת המרדף. העדים ציינו כי האירוע כולו ארך בין חצי דקה לדקה מרגע שעצרו את הטנדר עד לירי, כולל ביצוע נוהל מעצר חשוד (עד אחד אף העריך את משך הזמן שחלף מרגע הירידה מהטנדר עד לירי ב-10 – או לכל היותר 15 – שניות).

עורכי-הדין אניס ואבו-חסיין טוענים בשם התובעים כי המדינה הנחתה את החיילים באופן בלתי חוקי. לטענת התובעים אם, כפי שטענו העדים, ארך האירוע כולו בין חצי דקה לדקה, הרי המעבר משלב לשלב היה מייד, ללא מתן שהות לחשודים לעצור. נוסף על כך, טוענים התובעים, לפי העדויות במשפט צויד הכוח בתחמושת חיה בלבד, ללא אמצעים פחותים בקטלניותם, כגון כדורי גומי.

עוד טוענת התביעה, כי הפצוע, ג'מאל קאסם בני עודה, שנגדו נטען כי היה מעורב באיסוף כלי נשק ובהשלכת בקבוקי תבערה, היה עצור במשך שישה חודשים. במהלך תקופה זו, וגם לאחר שחרורו, לא חקר אותו כלל כל גורם בטחוני. אם אכן היה חשוד, במידה שהצדיקה פתיחה באש לעברו, הרי העובדה שלא נחקר עד היום ולא הוגש נגדו כל כתב אישום, מעוררת תמיהה. יתר על כן, עורך-הדין אניס הציג בבית המשפט ראיות שעל-פיהן את בתי שני ה'מבוקשים' האלה, ההרוג – סעוד בני עודה והפצוע – ג'מאל בני עודה, כלל לא באו לפקוד קודם לפעולה ולא חיפשו אותם.

בתשובה לפניית **בצלם** מסר דובר צה"ל ב-13.4.92 כי:

נסיבות מותו של סעוד חסן בני עודה נחקרו ע"י מצ"ח. תיק החקירה הועבר למתן חוות דעתו של פרקליט צבאי, שהורה על סגירת התיק לאחר שהגיע למסקנה כי החיילים פעלו בהתאם להוראות ולנהלים המחייבים.

מחוות הדעת עולה כי החיילים פעלו בהתאם לנוהל מעצר חשוד, וביקשו לעצור את ההרוג שהיה חשוד בביצוע פיגועים קשים. לאחר שהלה לא שעה לקריאה לעצור ולירי האזהרה באוויר, ירו החיילים לעבר רגליו ופצעוהו. לאחר זמן מת מפצעיו.

ככל הידוע לנו זה המקרה הראשון באינתיפאדה שבו נהרג אדם על-ידי חיילי היחידות המיוחדות. אולם, תיאור המקרה אופייני לפעולות של יחידות אלו בהמשך:

- חיילים מהיחידה מגיעים במכונית מקומית מוחרמת, כשהם מוסווים כערכים (במקרה זה חלק מהחיילים עדיין פעלו במדים, רוב המקרים הבאים כבר פעלו כל אנשי הכוח כשהם מחופשים).

- גם לפי עדויות החיילים התבצע כאן ינוהל עצירת חשודי חפוז, בלי לתת שהות למבוקשים לעצור.

- החיילים פתחו באש אף על פי שגם לדבריהם לא נשקפה סכנה לחייהם וכיוון שמדובר בשטח פתוח היה אפשר להמשיך לרדוף אחרי המבוקשים ולנסות לתפוס אותם ללא ירי.
- ההרוג שנורה ממרחק שבין 10-15 מטר, נפגע בבטנו, למרות שלטענת דובר צה"ל נורה ברגליו. גם איפיון זה מופיע ברבים מהמקרים שדו"ח זה דן בהם.
- אף שלטענת דובר צה"ל היה ההרוג מבוקש כחשוד בביצוע פיגועים קשים, לא נעשה ניסיון לעצור אותו קודם לפעולה זו, ואילו הפצוע, שהיה עצור בידי כוחות הביטחון במשך שישה חודשים, לא נחקר כלל.
- אם אכן היה ההרוג מבוקש, לא ברור כיצד הספיקו החיילים לזהות אותו כאדם שהם מחפשים אם כל האירוע ארך זמן כה קצר.

2. רמאללה, יולי 1989.

יאסר אבו-גוש, בן 17, מהעיירה ביתוניא, היה ידוע כפעיל אינתיפאדה מרכזי באזור רמאללה והיה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון מאז חודש אפריל 1989, כחשוד בתקיפת 'משתפי-פעולה'. כוחות הביטחון לחצו על משפחתו להסגירו. לאחיו, עיסאם, שהיה עצור בדהריה, אמר איש שבי"כ, לדבריו: "אחיך הוא הראש, ואנו נקטע את הראש"⁴⁵.

ארגון זכויות האדם 'אל-חאקי' ברמאללה, ערך תחקיר מקיף של מותו של אבו-גוש והתיאור שלהלן מבוסס בעיקרו על תחקיר זה.

ב-10 ביולי 1989, בסביבות 11:30 בצהריים, הלך אבו-גוש עם כמה חברים ברחוב במרכז רמאללה, בסמוך לשוק הירקות, כאשר עצה בקירבת מקום מכונית מסחרית בעלת לוחיות רישוי מקומיות וממנה ירדו שלושה חיילים בלבוש אזרחי. אדם המוכר באיזור כמשתף-פעולה, ישב בבית-קפה סמוך והורה באצבעו לעבר אבו-גוש.

אבו-גוש וחבריו החלו להימלט כשהחיילים דולקים אחריהם באקדחים שלופים בין הדוכנים בשוק הירקות, לעיני עשרות עדים. על פי עדי הראיה לא קרא איש מהרודפים לעבר אבו-גוש לעצור. העדים ציינו כי הרודפים ירו באוויר במהלך המרדף. בשלב מסוים פנה אבו-גוש לסימטה והמשיך לרוץ כשהחיילים בעקבותיו. אחד החיילים ירה בו ואבו-גוש נפגע ונפל ארצה. לדברי עדים, עצר החייל וכיוון את נשקו קודם שירה. המרחק ממנו ירה החייל באבו-גוש היה כשבעה מטר. שאר הבורחים המשיכו לרוץ ולא נתפסו.

עדי הראיה טענו כי מייד לאחר נפילתו של אבו-גוש הורו החיילים לכל הנוכחים להתרחק מהמקום. רופא פלסטיני שביקש מהחיילים לאפשר לו לטפל בפצוע הורחק אף הוא. אבו-גוש הוכנס לגיפי צבאי שהגיע למקום ונלקח לבניין המימשל הצבאי ברמאללה. באותו לילה נמסר לאחותו של אבו-גוש שהוא נפטר וכעבור יומיים הובאה גופתו למשפחה.

עורכת-הדין פליציה לנגר, שייצגה את משפחת אבו-גוש, פנתה לשר הביטחון ודרשה לחקור הן את נסיבות הריגתו של יאסר אבו-גוש והן את מניעת הטיפול הרפואי בו, לאחר פציעתו.

ב-29.5.90 שלח מר חיים ישראלי, מנהל לשכת שר הביטחון, תשובה לעו"ד לנגר ובה פירט את השתלשלות העניינים כפי שעולה מחקירת המשטרה הצבאית. ממכתבו של מר ישראלי עולה כי כוח צה"ל אכן יצא לעצור את אבו-גוש שהיה מבוקש. על-פי מימצאי חקירת מצי"ח צעק אחד החיילים לעבר אבו-גוש הנמלט בערבית "עצור צבא" וירה שתי יריות באוויר אך אבו-גוש המשיך לרוץ. לאחר שפנה אבו-גוש לסימטה ועדיין לא עצר, על-פי המכתב, ירה אחד החיילים לעבר החלק התחתון של גופו של הנמלט. אחד הכדורים פגע בגבו והוא נפל. החייל היורה הסביר בחקירה כי כיוון לחלק התחתון של הגוף אולם ייתכן שכתוצאה מטלטולי הריצה התרומם האקדח מעט ולכן פגע בגב.

במכתב אין כל התייחסות לשאלת המרחק ממנו נורה אבו-גוש. עם זאת צוין כי בדו"ח הנתיחה הפתולוגית שבוצע בגופתו של אבו-גוש, נמצא כי הקרבן [כך במקור] נפגע מכדור אחד בלבד שפגע בגבו התחתון מימין ויצא מכיוון החזה משמאל. המוות נגרם כתוצאה מאיבוד דם פנימי.

בעקבות החקירה קבע פרקליט צבאי כי לא קוימו הוראות הפתיחה באש בנוגע לנוהל מעצר חשוד ולפיכך הורה להעמיד את החייל היורה לדין משמעתי בגין עבירה של שימוש בלתי-חוקי בנשק. כן הורה לשנן שוב את נוהל מעצר חשוד. כמו כן, העיר הפרקליט הצבאי כי הטיפול (הרפואי) לא הלם את נסיבות הפגיעה, והורה לגורמים המתאימים להוציא הנחיה מתאימה בדבר הצורך לאפשר טיפול רפואי לכל נפגע ולפנותו בדרך הולמת.

ביולי 1990 פנה **בצלם** לשר הביטחון וביקש ממנו את ההבהרות הבאות:

א. לפי הדו"ח הפתולוגי – מאיזה מרחק ומאיזו זווית נורה הכדור שפגע באבו-גוש בגבו?
ב. מדוע לא הועמד החייל היורה למשפט צבאי ומה היו השיקולים להסתפק בהעמדתו לדין משמעתי?

ג. מדוע הוחלט להסתפק בסעיף האישום: שימוש בלתי-חוקי בנשק, תחת סעיפים חמורים יותר כגון גרימת מוות ברשלנות או הריגה?

ד. בפני מי הועמד החייל לדין משמעתי? האם הורשע? מה העונש שנגזר לו?

ה. מי אחראי לכך שהטיפול הרפואי לא הלם את נסיבות הפגיעה ומדוע לא ננקטו כל צעדים נגדו?

באוקטובר 1991, לאחר תזכורת שלנו, התקבלה במשרדנו התשובה הבאה:⁴⁶

הפרקליט הורה להעמיד את החייל לדין משמעתי ולא למשפט צבאי כי החריגה שחרג מהוראות הפתיחה באש היתה חריגה קלה שלא הצדיקה העמדה לדין בבי"ד צבאי.

בנסיבות העניין ומאחר ופתיחה באש היתה מוצדקת במסגרת ביצוע נוהל מעצר חשוד, והחריגה היחידה התבטאה בכך שהזווית של הירי היתה כפי הנראה גבוהה מדי, וזאת מתוך השערה בלבד שאינה מאפשרת לקבוע בוודאות את אשר אירע, ולאחר שהפרקליט הצבאי בחן את כל החומר הראיות הוא החליט כי אין בחומר הראיות בסיס להעמדתו של החייל לדין בעבירה של הריגה או גרימת מוות ברשלנות ולפיכך החליט להסתפק בסעיף אישום של שימוש בלתי חוקי בנשק.

החייל לא הועמד לדין משמעתי שכן הוא יצא מן הארץ בטרם הגיעה ההוראה בדבר העמדתו לדמי"ש לידיעת מפקדיו. החייל עדיין נמצא מחוץ לישראל. עם חזרתו יינקטו נגדו ההליכים המתאימים.

בכל הנוגע לפינוי הפצוע – העלתו על הגייפ – לא נמצא כי היה פגם בפינוי. קביעת הפרקליט הצבאי כי "הטיפול לא הלם את נסיבות הפגיעה" התייחסה לשאלת הפינוי למרפאת הממשל במקום לביה"ח. הדבר נבע מהעדרן של הוראות ברורות בנושא, לכן האיש אינו אחראי לכך ולא היה מקום לנקוט צעדים נגד איש, פרט להוצאת הבהרות בנוגע לפינוי רפואי, כפי שנעשתה.

תגובה פושרת זו של הרשויות מאפיינת מקרים נוספים שבהם אנו דנים בדו"ח זה.

• ממצאי חקירת מצ"ח, לפי מכתבו של מר ישראל, העלו שהחייל ירה לעבר **החלק התחתון של גופו של אבו-גוש**, ואילו הוראות הפתיחה באש של צה"ל, שלטענת גורמי הביטחון חלות גם על היחידות המיוחדות, קובעות במפורש שיש לירות לעבר **הרגליים בלבד**. יש להזכיר כי עדי הראיה הפלסטיניים טענו כי החייל עצר וכיוון היטב לפני

שירה, דבר המעמיד בסימן שאלה את הטענה שהנשק "התרומם בגלל טלטולי הריצה". עוד יש לומר, כי חיילי היחידות המיוחדות עוברים אימונים ממושכים ויסודיים בשימוש בנשק בתנאים של מירדף מהסוג שבו מדובר. יש לצפות, לפיכך, שיידעו למנוע מצב שבו הנשק פונה לכיוון הגוף כשהם מכוונים לרגליים.

• "חריגה הקלה", ש"לא הצדיקה העמדה לדין בבית-דין צבאי", גרמה למותו של יאסר אבו-גוש.

• הקביעה שאיש לא היה אחראי לעובדה שאבו-גוש לא פונה מייד לבית-חולים, ובכך נמנעה הצלת חייו, חמורה מאוד בעינינו. גם אם לא היו נהלים רשמיים הקובעים באיזה מקרה יש להעביר פצוע לבית-חולים, יש לצפות מכל אדם בר-דעת ועל אחת כמה וכמה מחיילים המופקדים על אכיפת החוק, להבין שכאשר אדם נורה ומדמם, העברתו לבית-חולים היא הכרחית. התנהגותם של החיילים בנושא זה, כמו תגובתו של מר ישראלי, משקפת זלזול בוטה בחיי אדם.

3. אל-בורייג, אוקטובר 1989.

התיאור שלהלן מבוסס בעיקרו על עדויות שנשמעו במהלך ישיבות שהתקיימו בדלתיים פתוחות במשפטו של סא"ל א., מפקד יחידת 'שמשון' לשעבר, שהועמד לדין באשמת הריגה (על-פי כתב האישום שידל הנאשם את חייליו לירות בניגוד להוראות הפתיחה באש ולפיכך הוא אחראי להריגה, אף שלא ירה בעצמו). המשפט מתקיים בבית-הדין הצבאי המיוחד בקריה ועומד להסתיים בימים אלה.

ב-4 באוקטובר 1989 נשלחו שני צוותים של יחידת המסתערבים 'שמשון' למחנה הפליטים אל-בורייג ברצועת עזה. מטרת הפעולה, כפי שהוגדרה לכות, היתה "יירוט רעולי פנים".

הכוח הגיע למחנה לפנות בוקר. סמוך לשעה שתיים בצהריים הבחין צוות נוסף, שהיה בתצפית, ברעולי-פנים כותבים סיסמאות על קיר אחד הבתים. שני צוותי היירוט התקרבו למקום בשתי מכוניות הנושאות לוחיות רישוי מקומיות.

בהגיעם למקום זיהה מפקד אחד הצוותים אדם שרץ לתוך המחנה. הוא היה רעול-פנים ולבוש 'חליפת נינג'יה'. על כפות ידיו היו כפפות גומי ורודות ובידו הימנית אלת עץ, האיש צלע קלות (ככל הנראה כתוצאה משריטה שנגרמה מכדור שנורה לעברו קודם לכן, על-ידי אחד מחיילי הצוות השני), אולם ריצתו היתה מהירה מאוד. לצידו רץ אדם נוסף, לבוש חולצת פסים ירוקה-לבנה, שתמך בו.

הצוות החל לרדוף אחריו במכונית ולאחר שנעלם בסימטאות ירדו החיילים מהמכונית וארבעה מהם (קצין, מפקד הצוות, ושלושה חיילים) החלו לרדוף בריצה אחרי רעול-הפנים ורצו אחריו כ-200 מטר. במהלך המרדף ביצע מפקד הכוח (כדבריו) 'נוהל מעצר חשוד מלא': צעקה "וואקף, גיישי" (עצור, צבא); ירי באוויר; ירי של שלושה כדורים לעבר הרגליים, עם הפוגה של שניה או יותר בין כדור לכדור; ולבסוף, כשהוא עומד ומכוון את אקדחו הישר לפניו, בעצימת עין אחת – כדור לעבר הגב, מרכז הגוף. הכדור האחרון נורה ממרחק של כ-60 מטר מרעול-הפנים ופגע בו, הוא נכנס מהגב ויצא באיזור הלב.

מייד לאחר ירי הכדור האחרון נפל האיש (שמואחר יותר זוהה כמאהר מוחמד דרוויש אל-קאדמה, בן 18), על בטנו. החיילים הגיעו אליו, מצאו אותו חסר-הכרה ומחרחר. הם פינו את הפצוע תוך ירי באוויר בניסיון לחלץ את עצמם מהאיזור שהתעוררה בו המומה בעקבות הירי.⁴⁷ כשהגיעו לבסיס הצבאי בדק רופא צבאי את אל-קאדמה וקבע את מותו.

על-פי עדות מפקד הצוות שירה והרג את אל-קאדמה (הקצין, בדרגת סגן, העיד במעמד של עד-מדינה בתמורה לביטול כתב האישום שהוגש נגדו באשמת הריגה), הוראות הפתיחה באש שקיבל ממפקד היחידה, סא"ל א., בתדריך שנערך בערב לפני הפעולה, כללו את מה שתואר לעיל כ'נוהל מעצר חשוד מלא' המסתיים ב"ירי לעבר מרכז המאסה", כלומר – ירי לעבר החלק העליון של הגוף, חזה ובטן. הוראות אלה היו תקפות לדבריו במשך כחודש וחלו לגבי רעולי פנים. בתשובה לשאלת השופטת אם משמעות ההוראה היתר להרוג אמר: "כן. להרוג רעולי פנים."⁴⁸

שלושה מהעדים במשפט (חיילים בצוות של הקצין היורה) העידו כי במשך תקופה של כחודש-חודשיים כללו הוראות הפתיחה באש של היחידה שלב שבו לאחר ירי לעבר הרגליים, אם החשוד לא עוצר, יורים "על מנת לעצור". העדים הבינו את משמעות ההוראה כזוהי למושג "ירי לעבר מרכז המאסה" הנלמד בקורסים ללוחמת טרור (לוט"ר) בהקשר של עצירת מחבל חמוש.

"מרכז המאסה זה הדבר הכי רחב בגוף", אמר אחד העדים, "בסלנג זה ירי על מנת להרוג". עד אחר אמר שהיה מרוצה משינוי ההוראות, "אני הייתי מחמיר את ההוראות יותר מרק פגיעה במרכז המאסה. הגיונית הייתי יורה לו ישר בראש".⁴⁹ חייל נוסף בצוות העיד שהנהוג חל רק לגבי רעולי-פנים חמושים בנשק קר או חס.⁵⁰

מפקד צוות אחר ביחידה סתר את הטענות בדבר שלב רביעי בנוהל מעצר חשוד ואמר כי מעולם לא שמע על נוהל כזה.⁵¹ עד נוסף, קצין המבצעים של היחידה, העיד אף הוא כי נכח בתדריכים רבים ביחידה וכי "בשום מקרה לא דובר על ירי בגב, שבו צריך לירות כדי להרוג".⁵² לעומת זאת הוצגה בבית-המשפט עדותו במצ"ח של מפקד צוות שלישי (הנמצא בחו"ל), שאישר כי מפקד היחידה נתן הוראות פתיחה באש הכוללות שלב רביעי - ירי על מנת לפגוע.⁵³

הנאשם, מפקד היחידה, הכחיש בעדותו במשפט את הטענות נגדו וטען כי כלל לא היה ברצועת עזה בעת האירוע וכי גם בערב שקדם לפעולה לא תידרך את מפקדי הצוותים לגבי הוראות הפתיחה באש. לדבריו: "נפגשתי עם מפקדי הצוותים ודיברתי על הפעולה בלבד. זה לא היה מתפקדי. הוראות הפתיחה באש היו ידועות וברורות. היו שיחות עם פרקליט צבאי ועם מפקדים בכירים, שתידרכו את הלוחמים בעניין זה. כל אחד מהלוחמים ידע כי הפקודות אוסרות לירות בחשוד נמלט על מנת להרוג, כאשר לא נשקפת ממנו סכנה".⁵⁴

בית-הדין הצבאי עדיין לא נתן את פסק-דינו של הנאשם (עד מועד כתיבת שורות אלו). עם זאת, מהעדויות עולה שבמשך תקופה מסוימת ניתנו הוראות לחיילי צה"ל (לא רק ביחידות המיוחדות) לירות, על מנת להרוג, ברעולי-פנים, גם אם כל פשעם הוא היותם רעולי-פנים. במקרה זה מדובר באדם שכתב סיסמאות והיה רעול-פנים. הוא ניסה להימלט מהמקום ואיש מהחיילים לא טען שנשקפה סכנה לחייו.

4. כפר מאלכ, מארס 1990.

מוחמד עבד אל-רחמאן סלאמה, בן 19, מכפר מאלכ (נפת רמאללה), נורה מטווח קרוב ב-29.3.90, בשעה שעסק בכתיבת סיסמאות.

את התיאור שלהלן פרסמה מאיה רוזנפלד⁵⁵, שנבטה עדויות מעדי ראייה בכפר.

בסביבות השעה 20:30 הגיעה מכיוון בית-הקברות אל הרחבה שליד מסגד הכפר, קבוצה שמנתה שישה אנשים. הם לבשו בגדים אזרחיים, בסגנון הלבוש המקובל באיזור. ראשיהם היו מכוסים בכאפיות. לפחות חלק מהם היו רעולי פנים. באותה שעה היו ברחבת המסגד צעירים מן הכפר שציירו סיסמאות על גדרות וקירות. הצעירים לא זיהו את ששת הצעירים וחשבו אותם בתחילה לתושבי כפר אחר. הזרים הצטרפו לכותבי הסיסמאות, ולפי אחת העדויות נכנסו לעימות עם הצעירים העסוקים בציור. תוך זמן די קצר (דקות אחדות) הבחין אחד הצעירים כי מדובר בצבא. מוחמד סלאמה, שהיה בין מצירי הסיסמאות החל לצעוק לחבריו: "צבא, צבא!...". אז שלף אחד מששת הימחופשים אקדח וירה במוחמד מטווח של מטר וחצי בלבד. מוחמד המשיך להתקדם עוד כ-200 מטר, כשהוא מאבד דם רב, ואח"כ נפל. הוא פונה על ידי תושבים לביה"ח אלמקאסד שבירושלים אבל נפטר בדרך.

לפי מקורות פלסטיניים היה סלאמה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון למעלה משנה. דובר צה"ל דיווח כי סלאמה היה בקבוצת רעולי פנים שניסו להסית תושבים וכי נורה כשניסה להימלט ולא נענה לקריאת עצור.⁵⁶

דובר צה"ל מסר לבצלם ב-13.4.92, כי:

נסיבות מותו של מוחמד עבד אל-רחמאן סלאמה נחקרו ע"י מצ"ח ובמהלך החקירה נגבתה עדות מאביו של ההרוג. תיק החקירה הועבר למתן חוות דעתו של פרקליט, מתוכה עולה כי במהלך ניסיון ללכוד קבוצה של רעולי פנים, שחלקם צייר סיסמאות על הקירות והיה חמוש בסכינים, אלות וחרבות, וחלק אחר ניצב על הגנות להתריע על חיילים, נקלע כוח צה"ל לארוע שחייב עימות פיזי עם רעולי הפנים שציירו סיסמאות. במהלך המאבק חשו החיילים בסכנה נוכח נחיתותם המספרית ביחס לרעולי הפנים, שהיו חמושים בנשק קר, ובתוך כך קרא אחד מהחיילים קריאת אזהרה ולאחריה ירה כדור בודד לאוויר.

בזמן הארוע לא זוהו נפגעים, אולם זמן מה לאחר מכן הובאה גופתו של ההרוג שנפגע ככל הנראה מירי החיילים. הפרקליט קבע במסקנותיו, כי נוכח הסכנה שנשקפה לחיילים היתה הפתיחה באש מוצדקת, וכי ככל הנראה ההרוג נפגע מהקליע שנורה ע"י אחד מחיילי הכח, שעמד על גג אחד הבתים.

מתגובת דובר צה"ל עולות השאלות הבאות:

• קביעת הפרקליט כי הפתיחה באש היתה מוצדקת, נוכח הסכנה שנשקפה לחיילים אינה מתיישבת עם המשפט שלאחריה, שלפיו **ככל הנראה** נפגע ההרוג מקליע שירה חייל שעמד על גג. אם אכן חשו החיילים שעמדו בין רעולי-הפנים בסכנה מדוע הסתפקו בקריאת אזהרה וירי כדור בודד לאוויר?

- מה פירוש "ככל הנראה" נפגע ההרוג מקליע שירה חייל שעמד על הגג? האם החיילים שעמדו על הגג ירו או לא? אם כן – מדוע ירו?
- תיאור האירוע כפי שעולה מתגובה זו של דובר צה"ל אינו מתיישב עם ההודעה הראשונית של דובר צה"ל, שלפיה נורה סלאמה בעת שניסה להימלט. אם ניסה להימלט מדוע נפגע בחזה ולא ברגליו?
- העובדה שסלאמה החיה מבוקש מעוררת חשד שההיתקלות של חיילי צה"ל עימו לא הייתה מקרית אלא מכוונת.

5. עסכר, פברואר 1991.

עדנאן סעיד מוחמד ג'ראד, ממחנה הפליטים עסכר הישן (נפת שכם), נפצע ב-10.2.91 ומת מפצעיו בבית-החולים שיבא ב-13.2.91. ג'ראד, בעל מכולת בן 34, נשוי ואב לארבעה, לא היה מבוקש ומעולם לא נעצר על-ידי כוחות הביטחון.

עדותו של כמאל עבדול פתאח עבדול ראזק חטיב

(נמסרה לבאסם עיד, תחקירן השטח של בצלם, במחנה עסכר, בערבית).

בתאריך 10.2.91, בסביבות השעה 9:00 בבוקר, ישבתי יחד עם עדנאן ועוד שכן ליד חנות המכולת של עדנאן במחנה. מולנו בכביש בתוך המחנה עברה מכונית פולקסוואגן דבל קבינה בצבע כתום, הארגז היה פתוח ולא היה בו שום דבר. בתוך המכונית ישב הנהג ולידו נוסע ועוד שלושה נוסעים מאחור, בלבוש אזרחי. (לא יכול לתאר את צורת לבושים).

כשהמכונית חלפה על פנינו במרחק של 20 מטר לערך, שמעתי ירייה אחת, השכן שישב אתי ועם עדנאן ברח, אני ועדנאן המשכנו לשבת ולאחר כמה דקות שמעתי ירי אוטומטי. כנראה שכל נוסעי המכונית היו יורים. אני נכנסתי לתוך החנות מהפחד וראיתי אנשים בורחים מהרחובות.

כאשר נכנסתי פנימה רציתי לעלות דרך המדרגות שבתוך החנות אל גג הבית כדי לראות מלמעלה מה קורה במחנה. עזבתי את עדנאן אחרי על מנת שיכנס לחנות ושיסגור את שער החנות מבפנים.

עליתי ארבע מדרגות לפחות. שמעתי שתי יריות בתוך החנות, פתאום עדנאן קרא לי "כמאל רוץ אליי" [כאשר קרא לי] הסתובבתי כדי לרדת מהמדרגות לחנות, ראיתי איש לבוש אזרחי, גבוה, לבוש כובע אדום, חולצה בצבע אפור ומכנסיים באותו צבע. הוא עצר ליד המדרגות מהן רציתי לרדת, כיוון את נשקו לעברי ואמר לי: "עצור ואל תזוז". עצרתי, תפס אותי בצווארון ולקח אותי לתוך החנות.

במסדרון הצר בין החנות למדרגות היה עדנאן מוטל על הרצפה וכאשר נכנסתי לחנות עברתי מעל גופתו של עדנאן. לא ראיתי דם על הרצפה, כאשר עברתי מעל גופתו ראיתי בחנות עוד איש עם כאפייה על הראש וזיקט. האיש שהביא אותי לתוך החנות ביקש את תעודת הזהות שלי. אחר כך הלך למסדרון, היכן שעדנאן היה מוטל, הרים את עדנאן, הכניס אותו לחנות והוציא את תעודת הזהות מכיסו של עדנאן.

האיש עם הכאפייה קשר לי את הידיים מאחור בחוט פלסטיק והעמיד אותי ליד שער החנות מבחוץ כשהוא עומד בפנים. היה לו מכשיר קשר בשרוול הזיקט, שמעתי אותו אומר בקשר: "תביא רופא דחוף דחוף" ומתאר את המקום בו אנו נמצאים. לאחר יותר מרבע שעה הגיעו ארבעה חיילים, ביניהם רופא, שהיתה לו מזוודה על הגב.

הרופא הפשיט את עדנאן והחל לבדוק אותו. הגיעו עוד חיילים שלקחו אותי למרחק של כ-5 מטרים. שם המתנתי כשעה ועדנאן עדיין בתוך החנות. לאחר מכן החיילים

לקחו אותי והושיבו אותי בתוך גיפ צבאי שעמד רחוק מהחנות. זה נמשך עוד שעה ולאחר מכן הגיפ נסע למימשל. ב-14.2.91 בצהריים, ארבעה ימים לאחר המעצר, שוחרתי בלי להיחקר כלל.

עזאם עזמי אלעשיבי נפצע בתקרית בברך וחאלד אבו-אליימן נפצע גם הוא בברך. שניהם נעצרו. עזאם שוחרר בערבות עד למשפט, לאחר מעצר של שישה ימים, ואבו-אליימן עדיין עצור בכלא המרכזי בשכם.

דובר צה"ל מסר **לבצלם** ב-13.4.92, כי:

נסיבות מותו של עדנאן סעיד גיראד ביום 10 בפבר' נחקרו ע"י מצ"ח. מחוות דעתו של הפרקליט, שבחן את חומר הראיות עולה כי ההרוג נורה ע"י חיילים במהלך מרדף, בשעה שביצע תנועה שנחשדה על-ידם כניסיון לשלוף נשק. בדיעבד הוברר, כי המנוח לא החזיק ברשותו נשק אולם בהסתמך על עדותם של החיילים ועל כלל נסיבות הארוע, נמצאה טענתם כי נשקפה להם סכנת חיים מוחשית כנה וסבירה, ולפיכך לא ננקטו הליכים משפטיים נגד היורה. יוטעם כי במהלך אותו ארוע נורה ונלכד תושב נוסף שברשותו נמצא אקדח טעון.

תגובת דובר צה"ל מאשרת את סברת **בצלם**, כי עדנאן גיראד נורה בטעות. הוא נהרג בתוך חנותו, הוא לא היה חמוש ולא היווה איום על החיילים.

ייתכן שאפשר ללמוד דבר מה על נסיבות האירוע מן ההטעמה שבסוף התגובה. לכאורה הרי אין קשר בין מותו של גיראד לעובדה שבאותו אירוע נלכד תושב נוסף שברשותו נמצא אקדח טעון. בהנחה שהכוונה היא לחיאלד אבו-אליימן, שהיה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון, נראה שלא נטעה אם נניח שהחיילים ירו בגיראד – שתיאורו החיצוני דומה לזה של אליימן: מזוקן ובעל עיניים ירוקות – בחושבם שהוא האדם שבאו לעצור ובהניחם שהוא חמוש, בלי שתהיה להם כל ראייה לכך.

זוהי דוגמה מובהקת לתוצאות שיטות הפעולה של יחידות המסתערבים. אילו פעלו החיילים במקרה זה על-פי השיטות של מעצר חשוד בתוך ישראל, למשל, יש להניח שהיו מגיעים בכוחות גדולים למקום, חוסמים את נתיבי הבריחה האפשריים, מקיפים את המקום שבו להערכתם נמצא החשוד וקוראים לו להסגיר את עצמו, תוך מתן אפשרות לכל מי שאינו מעורב בעניין להסתלק מהמקום. במקרה כזה הסיכויים לפגיעה באדם חף-מפשע היו נמוכים מאוד.

מסקנה נוספת העולה מהתחקיר היא שחוקרי מצ"ח לא מצאו לנכון לראיין את כמאל חטיב, עד מרכזי לאירוע שעדותו מובאת לעיל, למרות שהיה עצור בידי צה"ל ולא היה קושי לאתרו או לגבות את עדותו. מסקנות מצ"ח ובעקבותיהן חוות דעתו של הפרקליט הצבאי, נקבעו ככל הנראה על סמך עדויות חיילים בלבד.

6. שאטי, אוגוסט 1991.

ב-5 באוגוסט 1991, בתקרית במחנה הפליטים שאטי שברצועת עזה, נהרג שלושה מתושבי המחנה ו-17 נפצעו. התיאור שלהלן מבוסס על עדויות שנבנה יובל גינבר **מבצלם** מתושבי המחנה שהיו עדים לתקרית.

בסביבות 19:45, בעת תפילת הערב במסגד, עסקו שני רעולי-פנים בציור סיסמאות על קירות המסגד. למקום הגיעה מכונית פזיו 504 הנושאת לוחיות רישוי של עזה, וממנה יצא חייל לבוש כערבי. הוא תפס את אחד מרעולי-הפנים ומהמכונית ירו לעבר השני. אז, לפי אחת העדויות, יצא מהמכונית חייל נוסף בבגדים אזרחיים, הוא ניגש אל הבחור שנורה, וירה בו שוב באקדחו.

לשמע הירי יצאו רבים מן המסגד והחלו זורקים אבנים על החיילים תוך ניסיון לחלץ את הפצוע מידיהם. החיילים הגיבו בירי לעבר הקהל. על-פי העדויות היו החיילים חמושים באקדחים גדולים ובתתי-מקלעים מסוג עוזי.

מן הירי נהרג אוסאמה סלאמה עבד אל-רחמן אל-ערוקי, בן 17, ו-17 תושבים נפצעו. שני נערים נוספים, יעקוב מוחמד יעקוב אל-מוסלח, בן 17; וראפת אברהים חיליל אל-פסיס, בן 16, נפצעו קשה ומתו לאחר מכן מפציעיהם.

עדויות של מוחמד מחמוד אל-מדוול

ב-5.8.91 הלכתי עם אבי ועוד אנשים למסגד להתפלל. זה היה בערך ברבע לשמונה. היה ליד המסגד רעול-פנים שכתב סיסמאות, ולידו עמד עוד אחד.

כשהיינו כ-10 מטר מהמסגד ראינו מכונית פזיו 504 בצבע בזי עוצרת. ירד ממנה בחור גבוה, לבוש בגדים ערביים, הוציא אקדח וירה לעבר אחד מרעולי-הפנים, שהיה בורח. **שלוש יריות ירה, בגבו. לא צעק ולא ירה באוויר.** רעול-הפנים נפל. לאחר שנפל ניגש אליו האיש וירה בו שוב.

האנשים החלו לזרוק אבנים ולנסות לחלץ את רעול-הפנים. לאיש שירה נגמרו הכדורים. התחלתי להתקרב לעברו. יעקוב [יעקוב יעקוב מוחמד אל-מוסלח, אחד משלושת ההרוגים], שהיה לצדי, צעק לי לסגת. בא עוד אחד וירה לעברנו.

בינתיים באו גיפיים וקומנדקרים של הצבא. היה חייל ליד גיפ שהחל לירות אוטומטית. היה המון ירי. לא ניתן היה לראות מי בדיוק פגע ביעקוב, אך בשלב מסוים נפל. סחבנו אותו משם. ראיתי את החיילים גוררים את רעול-הפנים ברגליים, כשפניו על העפר, למרות שהיה פצוע.

למחרת האירוע נערך במקום תחקיר על ידי אלוף פיקוד הדרום, מתן וילנאי, ומפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, תא"ל שמואל צוקר. בסיום התחקיר אמר תא"ל צוקר כי חיילי הכוח נהגו על פי הנהלים וההוראות ואף חייל לא חרג מהוראות הפתיחה באש. לפי 'הארץ' מ-7.8.91.

התחקיר העלה כי כוח צה"ל שהיה בפעילות מיוחדת במחנה הפליטים, זיהה רעולי

פנים ובניסיון ללכדם, פצע אותם בירי. מייד לאחר הירי הוקף הכוח על-ידי תושבים
נזעמים ונרגם באבנים מכל עבר. תא"ל צוקר אמר כי רק מיומנותם ומקצועיותם של
החיילים מנעו תוצאות גרועות יותר מבחינתם של התושבים שתקפו את הכוח.

חקירת מצ"ח לגבי נסיבות מותם של שלושת ההרוגים בתקרית עדיין נמשכת.⁵⁷

העדויות שאסף **בצלם** מצעירות תמונה שונה.

לפי העדויות בוצע הירי לעבר רעולי-הפנים אף שסיכן אנשים אחרים. אוסאמה
אל-ערוקי היה בדרכו לתפילה ונקלע לזירת האירוע בטעות. הוא נורה, על-פי עדות
בן-דודו שהיה במקום, על-ידי אותו אדם שירה ברעול-הפנים. ראפת אל-פסיס היה, לפי
העדויות, בין מידי האבנים לעבר הכוח, הוא נפגע בראשו לאחר שאחד מחיילי
המסתערבים ירה לעברו באקדחו ממרחק של כעשרה מטר. גם יעקוב אל-מושלח היה כפי
הנראה בין מידי האבנים ואף הוא נפגע בראשו.

מן העדויות עולה גם שהירי לעבר רעול-הפנים נעשה ישירות לעבר גופו ללא קיום
שלושת השלבים הקבועים בנוהל עצירת חשוד: קריאת אזהרה בערבית, יריית אזהרה
בזווית של 60 מעלות כלפי מעלה, ירי על מנת לפגוע ברגליים בלבד.

7. נסכר, מארס 1992.

ב-15 במארס 1992 נהרגו במחנה הפליטים עסכר הישן (נפת שכם) שלושה צעירים. נעים עבד אל-סלאם לחאם (בן 24) וחגיגי איברהים חגיגי' (בן 19) – שניהם תושבי עסכר, ועימאד מחמוד בישראל (בן 21) תושב הכפר טאמון. התיאור שלהלן מבוסס על תחקיר של יובל גינבר **מצלם** ועל עדויות שגבה במקום האירוע.

על-פי העדויות, התכנסה ביום האירוע קבוצה של 6-7 צעירים מ'פית'חי' על גג של אחד הבתים הקיצוניים במחנה הפליטים. הם נכנסו אל הבית לכמה דקות ואחר עלו שוב אל הגג. חגיגי' (אחד משלושת ההרוגים) בא והודיע לצעירים שלמקום מתקרבים 'כוחות מיוחדים' בלבוש נשים.

ארבעה מהצעירים, בנסותם לברוח, קפצו מהגג אל גינה אחורית קטנה. הבית הוא בן שתי קומות והגג ממנו קפצו הצעירים גבוה בחמישה מטרים מהגינה שאליה קפצו. הגינה מגודרת בגדר נמוכה, ומעבר לה שטח פתוח. אחד מהארבעה שקפצו (נעים עבד אל-סלאם לחאם) היה חמוש ברובה ישן. שלושת האחרים לא היו חמושים.

חיילים בלבוש אזרחי עמדו ליד הגינה בשעה שהארבעה קפצו, וירו בהם, על-פי העדויות, מטווח של כשלושה מטרים. איש מהעדים (צעיר נוסף שנשאר על הגג ואשה, דיירת הבית, שראתה את הירי דרך חלון האמבטיה הנשקף לגינה) לא שמע קריאת אזהרה. העדים ציינו כי שמעו ריאות רבות. בקיר הבית בצד הגינה יש סימנים רבים של קליעים.

שניים מהצעירים שקפצו נהרגו מהיריות, אחד נפצע ונתפס, והרביעי, חגיגי' איברהים חגיגי', נפצע ונכנס אל הבית. לדברי העדים (האשה שצפתה במתרחש ובעל הבית, שהיה בחדר פנימי), המשיכו החיילים לירות בעקבות חגיגי'. על קיר המסדרון בו הלך חגיגי' שני סימני קליעים. חגיגי' נכנס אל הבית ונפל מת.

גופות ההרוגים נותחו במכון המשפטי באבו-כביר. לאחר שהוחזרו ולפני שנקברו צולמו שלוש הגופות. הצילומים נמצאים בידי **מצלם**. בצילום גופתו של עימאד מחמוד בישראל נראים לפחות ארבעה חורי כניסה וחורי יציאה אחד; בצילום גופתו של חגיגי' איברהים חגיגי' נראים לפחות חמישה חורים, שניים מהם אולי חורי יציאה, בצילום גופתו של נעים עבד אל-סלאם לחאם נראים לפחות שישה חורי כניסה, ושני חורי יציאה.

לדברי מקורות **מצלם** צולמו רק חלקי גופם העליונים, משום כבוד המת, וייתכן שקליעים נוספים פגעו גם בחלקי הגוף התחתונים. כמו כן, התמונות צולמו מלפנים, וייתכן שקליעים נוספים נורו מאחור.

בהודעה הראשונית של דובר צה"ל בעקבות האירוע נאמר:

כוח של היחידה המובחרת היה בפעילות במחנה הפליטים עסכר הישן. הכוח זיהה חוליה שמנתה ארבעה מחבלים חמושים. אנשי היחידה סגרו את היציאות מהאיזור וערכו איגוף... הם קראו לעבר המחבלים החמושים לעצור אך אלה ניסו להימלט ו**פתחו באש לעבר החיילים**. החיילים השיבו אש מנשק אוטומטי⁵⁸

למחרת האירוע שודר במהדורת 'מבט' בטלוויזיה הכללית ראיון של הכתב הצבאי מוטי עדן עם מפקד גירת שכם, אלי"מ א. להלן תמליל הקטע ששודר:

המגישה, שרי רז: מפקד גירת שכם אמר היום לכתבנו: "מי שישא נשק, ייהרג."
(על המסך תמונת כלי נשק אחדים מונחים על יריעת כד).

עדן: בעת ההיתקלות היו המחבלים חמושים. הם נשאו קלצניקוב, תת-מקלע רוסי ישן סמובל ורובה קרבין. המחבלים לא הספיקו לירות. הם נורו וחוסלו מייד.

אלי"מ א.: הכוח זיהה [חוליה של] ארבעה מבוקשים חמושה. הם קפצו מהגג פה למטה כאשר הנשק בידיהם ולמעשה בשלב שבו קפצו והגיעו למטה, הכוח הפתיע אותם. היו **בטווח של מטר**, ירה בהם. שלושה נהרגו ואחד נפצע. (ההדגשה שלנו)

עדן: יותר ירי, יותר חיסול כדי להרוג מחבלים. איך מקבלים את זה פה בשטח?

אלי"מ א.: המסר פה הוא מאוד ברור. כל מי שנושא נשק הוא פוטנציאל פיגוע ומבחינתנו הוא מהווה סכנה. לאור זאת, כל זמן שהוא עם נשק עליו – אנחנו פוגעים בו.

למחרת (17.3.92), פירסם 'על-המשמר' את הידיעה הבאה:

מקורות צבא רשמיים אישרו אמש כי במהלך האירוע במחנה הפליטים עסכר ביום ראשון, בו נהרגו 3 פלסטינים מבוקשים, לא היו חילופי אש בין החיילים לבין המבוקשים. המקורות הצבאיים הרישמיים מסרו כי עובדה זו התבהרה במהלך תחקיר שנעשה אתמול עם חיילי היחידה המיוחדת שנתקלו בשלושת הפלסטינים.

[...]

המקורות הצבאיים מסרו, כי חיילי כח צה"ל שהיו במקום, פתחו באש לעבר חוליית המחבלים לאחר שזיהו אותם בוודאות, כאשר **אחד מהם אחז נשק בידו**.

ואילו עיתון 'הארץ' מסר (ב-17.3.92) כי על פי התחקיר שנערך בפיקוד מרכז "תצפית צה"ל הבחינה בארבעה מחבלים, שהיו חמושים בשלושה רובים, אחד מהם קלצניקוב." 'הארץ' הוסיף כי הודעה מתקנת של דובר צה"ל יצאה רק לאחר שעיתונאי, ששמע מהמח"ט את פרטי התקרית, פנה אליו וביקש הבהרות.

מהתחקיר עולות השאלות הבאות:

- האם הירי לעבר ארבעת הצעירים שקפצו היה בלתי-נמנע? (בהתחשב בעובדה שהיו לאחר קפיצה מגובה רב והחיילים במרחק של כמה צעדים מהם).
- מדוע לא קראו החיילים קריאת אזהרה?
- מדוע פתחו החיילים בירי אוטומטי, שהוא מטבעו בלתי-מבוקר?
- האם הניתחה הפתולוגית מאשרת את הטענה כי ההרוגים נורו מטווח שבין מטר אחד לשלושה?
- מה היה מקור ההודעה המטעה הראשונית של דובר צה"ל, האם התקיים בירור והופקו לקחים?
- לפי מקורות **בצלם** היו רק שניים מארבעת חברי החוליה - בישראל ובלחאם – מבוקשים. חגיגי והחבר הרביעי בחוליה, שנפצע ונתפס, לא היו מבוקשים. מדוע

בהודעות צה"ל שנמסרו לציבור נאמר כי ארבעתם היו מבוקשים:
זוהי דוגמה נוספת, לדעתנו, לכך שהוראות הפתיחה באש המתירות ירי על מנת להרוג,
לעבר אדם חמוש, אינן מוצדקות בכל מקרה. אפשר להניח, במידה גבוהה של סבירות,
כי הצעירים שנורו לא היו מסוגלים לכוון את נשקם ולירות מייד לאחר שקפצו מגובה
חמישה מטר, כך שהחיילים היו בעמדה של יתרון ולא נשקפה סכנה מיידית לחייהם.
על-פי ההודעה הראשונית של דובר צה"ל (ראו לעיל) "אנשי היחידה סגרו את היציאות
מהאיזור", ומכאן שגם אם ביקשו הארבעה להימלט לא היה הדבר עולה בידם. לפיכך
יש לשאול מדוע לא ננקטו אמצעים חמורים פחות.

מדובר צה"ל נמסר לנו כי מתנהלת חקירת מצ"ח לגבי האירוע⁵⁹

8. קאדום, מארט 1992.

ב-18 במארס 1992 נורה, סמוך לכפר קאדום (ליד קלקיליה), ראד עבדול רחמאן דחמס, בן 20. הוא נהרג במקום וחברו, מונתצר דרוויש בקר ברהם, נפצע. חבר שלישי שהיה איתם, מוחמד חסן חידר עבאס, לא נפגע.

למחרת האירוע פורסם בעיתונות, מפי מקורות צבאיים, כי "כוח צה"ל שהיה בפעילות יזומה נתקל בשלושה רעולי-פנים. אחד מהם הניף סכין ונבוט לעבר החיילים. הללו ירו לעברו והרגוהו. חברו נפצע קשה".⁶⁰

תחקיר **בצלם** העלה כי השלושה לא היו רעולי-פנים ולא היו חמושים בנשק חם או קר. יתר על כן, התחקיר העלה כי איש מהם לא הניף דבר לעבר החיילים והם כלל לא ראו את החיילים. ככל הידוע לנו היו השלושה בדרכם חזרה לקאדום מכפר סמוך, אליו לקחו פרה להרבעה. בשובם, לאחר רדת החשיכה, הופתעו על-ידי כוח מסתערבים שהמתין בוואדי, ככל הנראה במארב לקבוצה של רעולי-פנים.

הלך עדותו של מוחמד חסן חידר עבאס, בן 20, היחיד מבין השלושה שלא נפגע, על נסיבות האירוע (העדות נמסרה לבאסם עיד בערבית).

בתאריך 18.3.91, בשעה 18:00 בערב היתה איתי הפרה שלנו ורציתי ללכת לכפר חגיה הסמוך (כדי להכניסה להריון). ביקשתי משני חברי ראד ומונתצר להתלוות אלי. הסכימו. הלכנו ברגל (המרחק בין כפר קאדום לחגיה הוא 3 ק"מ). הגענו לכפר חגיה. שם השארנו את הפרה אצל אבו וואאל.

חזרנו באותה דרך, הלכתי עם ראד ידי בידו ומונתצר היה לפנינו. שוחחנו בינינו בשקט. כמעט במחצית הדרך הגענו לוואדי, היה חושך, לפתע ובערבית לא ברורה שמענו קול של מישהו קורא לנו "לעצור, חיילים". השעה היתה 19:10 בערך והאירו שלושה פנסים, הקול והפנסים היו מימינו, כששמענו את הקול לא הסתובבנו לכיוון החיילים אלא הרמנו את הידיים. המרחק בינינו לבנים היה 6 מטרים לערך.

מייד כשהרמנו את הידיים שמעתי יריות לכיוון שלנו, החיילים היו מאחורי גדר אבנים נמוכה. שמעתי הרבה ירי אוטומטי רצוף. (לאחר מכן אספו תושבי הכפר במקום כ-108 תרמיילי כדורים, לדבריהם). מונתצר, שהיה לפנינו, נפל על הארץ. אני הייתי מימין, בצד של החיילים, ראד הקיף אותי ועמד במקומי ומייד נפל על הארץ, כשראד נפל אני היפלתי את עצמי על הארץ, מייד כשנפלתי נפסק הירי ונורתה פצצת תאורה.

לאחר מכן הגיעו אלינו שלושה לבושי אזרחי מהכיוון בו נורו היריות, אחד היה לבוש מכנסי גיינס וטריקו שחור, השני היה לבוש במכנסיים קרוועים וזיקט גיינס. התקרב לעברי והצמיד לי את נשקו במצח (נדמה לי שהנשק היה מסוג אמ-16) והשלישי לבוש במכנסיים שחורים עם טריקו שחור וכובע שחור על הראש. שמעתי את האיש שהצמיד לי את הנשק למצח מדבר בעברית אך לא הבנתי מה אמר. הוא קרע את חולצת הטריקו שלי, אולי חשב שאני פצוע.

כאשר נורתה פצצת התאורה התקרבו לעברנו קרוב לעשרים חיילים במדים. אותם איש הוציא מכיסו מכשיר, דיבר בו, שמעתי את המילה "כן". איש הגיע לבוש מכנסי

גיינס וחולצה לבנה ובידו מזוודה לבנה, כנראה האיש הוא רופא שהיה במקום הרופא הוריד את בגדיו של ראאד וחיבר אותו לאינפוזיה אך ראה שראאד מת. הרופא החל לקלל "רבק, דינק" וירק עליו. אחר כך סובב את ראאד על הגב והחל לסטור לו סטירות על הפנים (כאשר הרופא החל להגיש טיפול לראאד, ראאד שכב על הבטן עם הפנים על הקרקע).

אחרי שהרופא וידא שראאד מת ניגש למונתצר, והחל להגיש לו טיפול. אז הגיע מסוק. המסוק נחת, שמו את מונתצר על אלונקה והמסוק המריא. לאחר מכן הגיע גייפ, מהגייפ ירדו עוד חיילים, הכניסו את ראאד לגייפ, שמו לי אזיקים בידיים מאחור וברגליים וכיסו לי את העיניים והכניסו אותי לגייפ.

כשהגייפ עדיין עמד, שאל אותי אחד מה שמך. ענית. לאחר מכן שאל אותי מי זה (הכוונה לראאד). אמרתי מה שמו, האיש ששאל אותי כל הזמן דיבר במכשיר, שמעתי את המילה "בינגו" בקשר והבנתי שראאד מבוקש.⁶¹

הגייפ נסע. כאשר הגעתי למקום התברר לי שזה מיתקן הכליאה טול-כרם.

שהייתי בטול-כרם שמונה ימים. נחקרתי פעם אחת בידי קצין משטרה עם שלושה כוכבים על הכתף שביקשני לספר לו מה קרה ב-18.3. לאחר שמונה ימי מעצר שוחררתי.⁶²

מהתחקיר מתבררות הנקודות הבאות:

- על-פי העדויות ירו החיילים לעבר השלושה לאחר שאלה הרימו את ידיהם.
- הירי, מטווח קרוב (כ-6 מטרים), היה אוטומטי וכוון לעבר הגוף ולא לעבר הרגליים.
- העובדה שאחד מהשלושה נעצר ושוחרר כעבור זמן קצר, לאחר חקירה קצרצרה ומבלי שהועלו נגדו חשדות כלשהם, וחברו, הפצוע, כלל לא נחקר ולא נעצר, מאשרת את טענתנו שכל פשעם של השלושה היה שהיו במקום הלא-נכון בזמן הלא-נכון.
- יש לשער שהחיילים המתינו במארב לקבוצת רעולי-פנים, כשהגיעו שלושת החברים לוואדי טעו החיילים בחשיכה וחשבו שהם יעד המארב ופתחו באש מבלי לברר את זהותם של הפלסטינים שמולם.
- תפקיד חשוב מילא בפרשה זו דובר צה"ל שמסר, כמו במקרים קודמים שתוארו כאן, תיאור רחוק מהמציאות, המעניק גיבוי מלא לחיילים שזריותם ללחוץ על ההדק הביאה למות אדם חף-מפשע ולפציעת אדם נוסף.

9. טול-כרם, מארס 1992.

ב-22 במארס 1992, באיצטדיון הכדורגל של טול-כרם, נורה ונהרג ג'ימאל רשיד ריאנס (בן 23), שהיה מבוקש על-ידי כוחות הביטחון, בעת ששיחק כדורגל והיה בלתי-חמוש. התיאור שלהלן מבוסס על עדויות שנבה יובל גינבר מבצלס במקום האירוע.

לפי העדויות, התקיים ביום האירוע אחר-הצהריים (קצת אחרי 16:00), משחק כדורגל בין קבוצת מועדון הספורט שווייכה לבין קבוצת האיגודים המקצועיים טול-כרם. המשחק נערך באיצטדיון מוקף חומת בטון ועליה גדר (סה"כ כ-4 מטרים). המגרש עצמו מוקף גדר נוספת בגובה 2 מטרים ומעליה חוטי תיל. בין הגדר והחומה מפרידים כ-5 מטרים. לאיצטדיון כניסה אחת, מצד מזרח, שרוחבה כ-2 מטרים. מול כניסה זו נמצאת הכניסה למגרש עצמו. כניסה נוספת, למגרש בלבד, נמצאת מצד מערב, בחלק הדרומי של המגרש. באיצטדיון נכח מלבד השחקנים קהל של כ-70-80 איש. (ראה תרשים)

ג'ימאל רשיד ריאנס, ההרוג, שיחק בקבוצת שווייכה. בתחילת המחצית השנייה היתה קרן לטובת שווייכה וג'ימאל היה ממש מול השוער, כ-3 מטרים ממנו (בצד צפון של המגרש), כשאו נכנסו למגרש ארבעה אנשים בלבוש אזרחי. מייד בהיכנסם למגרש שלפו אקדחים גדולים ורצו לעבר ריאנס.

ריאנס ניסה להסתתר מאחורי השופט אך זה נמלט והארבעה ירו לעבר ריאנס, לדברי העדים, בלי לקרוא קריאת אזהרה ו/או לירות לעבר הרגליים. לפי העדים נורה ריאנס כשהיה בנקודה המרוחקת לא פחות מ-50 מטר מהיציאה הקרובה ביותר מהמגרש. הקהל, שניסה לצאת מהמקום, גילה שהכניסה לאיצטדיון חסומה על-ידי חיילים.

עדויות של ג'ימאל איוב

אני משחק כמגן בקבוצת שווייכה. ביום ראשון שיחקנו נגד קבוצת האיגודים.

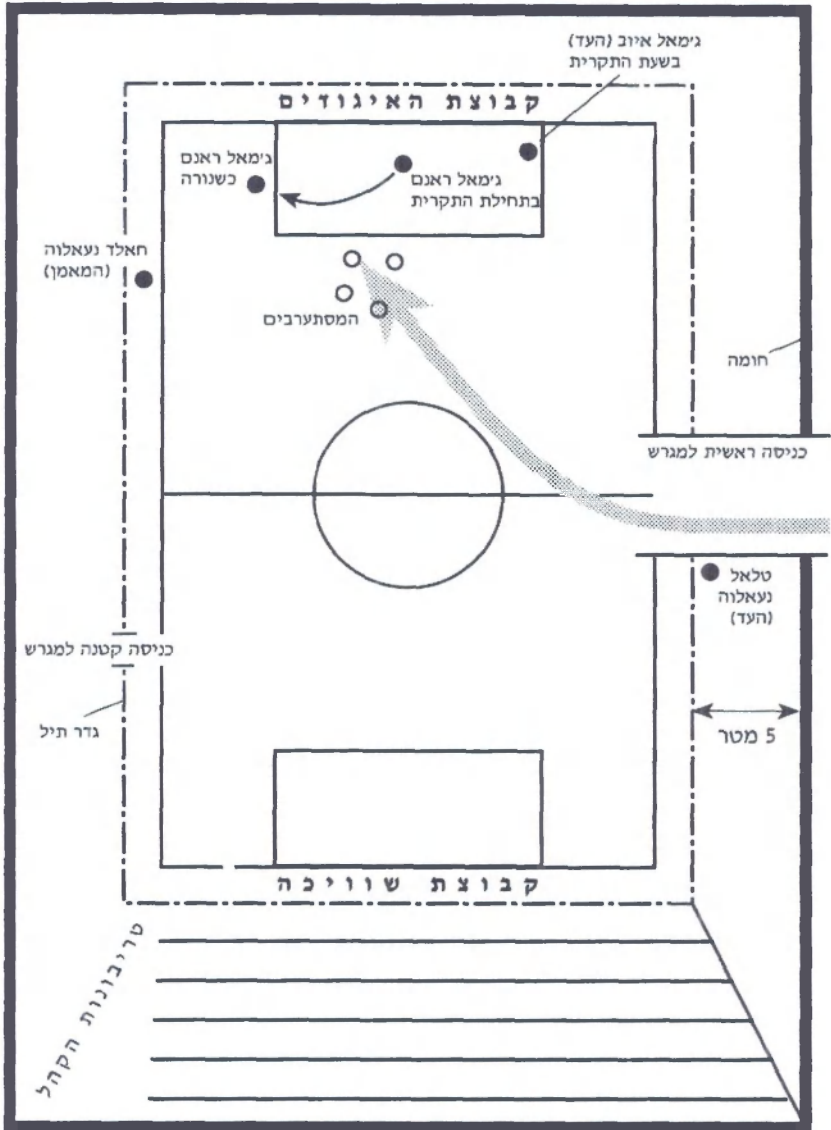
שיחקנו 4-2, כשג'ימאל משחק בחוד ההתקפה. בתחילת המחצית השנייה היתה קרן לטובתנו. עליתי למעלה, הייתי בתוך [רחבת] ה-16, משמאל לשער. ג'ימאל היה ימינה ממני, כ-20 מטר ממני.

פתאום ראיתי ארבעה בתוך המגרש עם נשק. הם באו מכיוון השער, מאחורי שיערתי שהם רוצים את ג'ימאל. ג'ימאל תפס את השופט ואמר לו: שמור עלי. השופט לא רצה, עזב אותו ואז הוא נשאר לבד, לא יודע אם לפנות ימינה או שמאלה, ואז הם ירו בו.

הם ירו בלי שום אזהרה, ובלי שום ניסיון לתפוס אותו חי. בא חייל ושם רגל על זהו. הם התחילו לירות לכיוון שלנו. יצאתי מהמגרש.

האיצטדיון בטול-ברם

עדותו של ח'אלד יוסף נעאלוה

אני המאמן של קבוצת הכדורגל 'מועדון ספורט שווייכה' (נאדי שווייכה אל-ריאדי), שבה שיחק ג'ימאל. ביום ראשון, 22.3.92, התקיים משחק בינינו לבין קבוצת 'האיגודים המקצועיים טול-כרם' (נקאבת עומאל טול-כרם), במסגרת משחקי הרמדאן.

המשחק היה אמור להתחיל ב-4:00 אחרי-הצהריים, אבל התחיל קצת באיחור - הקבוצה שלנו איחרה קצת, וגם ירד גשם. סיכמנו שכל מחצית תהיה בת 30 דקות. היה מעט קהל - אולי 70-80 איש. אני הייתי על הקו, היכן שאר אנשי ההנהלה היו, צועק הוראות לקבוצה.

בתחילת המחצית השנייה הקבוצה שלי תקפה צפונה, והיתה קרן לטובתה. ג'ימאל היה לא רחוק מהשער, קרוב לקרן (לא הוא היה אמור לבעוט). ראיתי ארבעה אנשים לובשי אזרחית (רגיל - בלי כאפיייה או משהו כזה) שנכנסו לתוך המגרש, מכיוון השער הראשי. איך שהם נכנסו למגרש הם הוציאו אקדחים גדולים, ורצו לכיוון ג'ימאל.

ג'ימאל הבחין בהם, תפס את השופט וכאילו הסתתר מאחוריו. ביקש שיגן עליו. לא שמעתי אם החיילים צעקו משהו. הם התחילו לירות, כשהיו במרחק של 10-15 מטר מג'ימאל. לא הבחנתי לאן הם כיוונו.

השופט פחד, דחף את ג'ימאל מעליו. מייד ירו כל הארבעה אל ג'ימאל, והוא נפל. הירי היה אוטומטי. להערכתי הם ירו עשרות כדורים. לא זכור לי אם הוא היה עם הגב או הפנים אליהם. הכל התרחש מהר מאוד, וג'ימאל כמעט שלא הספיק לזוז בכלל. אחרי שנפל הם ניגשו אליו, ואחד דרך לו על הכתף. הוא כבר לא זז.

החיילים החלו לירות באוויר, והאנשים התחילו לברוח, אבל המגרש היה מוקף בכוחות מיוחדים וצבא רגיל. הם העמידו אותנו אל הקיר במשך אולי חצי שעה-שעה. הם הוציאו את הגופה של ג'ימאל באמבולנס צבאי, בערך חצי שעה אחרי שירו בו. קודם בא אמבולנס מטול-כרם אבל לא נתנו לו להיכנס.

עדותו של טלאל עבדאללה נעאלוה

ביום ראשון צפיתי במשחק. הייתי ליד השער.

היתה קרן לטובת שווייכה. ג'ימאל היה ממש מול השוער, כ-3 מטרים ממנו, כשפניו אל השער. ראיתי ארבעה אנשים נכנסים מהשער - ומייד נכנסים אל תוך המגרש, לכיוון ג'ימאל. אחרי מטרים ראיתי שיש להם עוזים. צעקתי לג'ימאל (ידעתי שהוא מבוקש). הוא לא שמ לב - בטח חשב שזה קריאת עידוד, איך שקהל תמיד צועק.

בתוך המגרש הם שלפו אקדחים. כשהיו בערך 10 מטר ממנו, ג'ימאל ראה אותם, תפס את השופט ואמר לו: שמור עלי.

החיילים החלו לירות. השופט הסתובב וברח וג'ימאל נשאר לבדו. הארבעה ירו לכיוונו. ישר אליו, לא לאוויר. הוא נפל על הגב. אחד מהם בא ושם רגל על הכתף של ג'ימאל. השאר החלו לירות באוויר, להפחיד את האנשים.

יצאתי מהמגרש, אבל מייד ניגש אלי איש לבוש אזרחי, כיוון אלי אקדח ואמר: תחזור או שאני יורה. חזרתי.

אחר-כך באו 3 גייפים של מג"ב ויותר מאוחר גם צבא רגיל, ואיתם אמבולנס. זה היה תוך דקות. אבל הם הוציאו אותי רק אחרי איזה חצי שעה.

דובר צה"ל מסר בעקבות האירוע כי החיילים, שהיו בפעילות יזומה, הורו לריאנס לעצור, משלא נענה והחל להימלט ירו בו והרגוהו. מאוחר יותר⁶³, נמסר לנו מדובר צה"ל כי ריאנס היה מבוקש על "ביצוע חקירות אלימות של תושבים מקומיים ונסיונות לבצע פיגועים כנגד כוחות צה"ל". בשיחה זו אף הובהר לנו כי הכוח שפעל באירוע זה היה כוח של משמר הגבול ולא של צה"ל. דובר משמר הגבול אישר עובדה זו ואמר כי המקרה נמצא בחקירה משטרתית.⁶⁴ לא ידוע לנו אם רואיינו במסגרת החקירה עדים פלסטיניים מבין העדים הרבים שהיו בזירת האירוע (קהל, שתי קבוצות שחקנים ומלוויהם).

בראיון ליומן' בטלוויזיה הכללית, ששודר בערב שבת, 1 במאי, מסר אלוף פיקוד המרכז, דני יתום, כי החיילים באירוע ירו לעבר רגליו של גימאל ריאנס, אשר החליק ולכן נפגע בגופו ומת. יתום טען גם שריאנס נמלט לעבר פירצה בגדר והיה עלול להימלט לולא ירו בו.

לפי העדויות, כאמור, לא כיוונו המסתערבים את נשקם לרגליו של ריאנס אלא לגופו. הוריו של ההרוג אמרו כי בגופת בנם היו שני חורים בגב ושלושה בחזה (ייתכן שחלקם חורי יציאה). לדבריהם, לא היו פגיעות ברגליו.

טענת האלוף יתום שהאיש נהרג כי החליק – כלומר נהרג לא באשמת החייל היורה אלא באשמתו – אינה מתקבלת על הדעת. יתר על כן, העובדה שבארבעה מתוך עשרה מקרים המובאים בדו"ח נטען שהחיילים כיוונו את נשקם לעבר רגלי החשוד אך פגעו בו בגוף (במקרה אחד – בראש) מלמדת שזו אינה חריגה חד-פעמית אלא דפוס שחוזר על עצמו. גימאל ריאנס לא היה חמוש ולא סיכן את חיי החיילים, ואף-על-פי-כן נפגע משלושה כדורים לפחות, שפגעו כולם בחלק העליון של גופו.

תיאור האירוע שלהלן מבוסס על עדויות שנבה באסם עיד מבצלם מעדי ראייה פלסטיניים. ב-7 במאי 1992, יום העצמאות, נכנס לכפר סעיר (נפת חברון) מכונית מסחרית צהובה עם לוחיות רישוי ישראליות ועליה דגלי ישראל. במכונית ישבו ארבעה אנשים לובשי בגדים אזרחיים, חלקם מזוקנים וחובשי כיפות.

צעירים ערבים ששיחקו כדורגל בכניסה לכפר הבחינו במכונית ויידו אבנים לעברה. הנוסעים ירו אל מידי האבנים מתוך המכונית ופצעו את אמין מוחמד ג'ראדאת, בן 16, בירכו הימנית. מחמוד עיסא שלאידה, אחד הצעירים האחרים, עצר מכונית ערבית שעברה במקום ויחד עם צעיר נוסף, נידאל ג'ראדאת, העלה את הפצוע למכונית והורה לנהג לנסוע מהר ולפנות את הפצוע. הנהג נסע לעבר הכפר הסמוך, שיוח', כשהמכונית המסחרית דולקת בעקבותיו ונוסעיה יורים באוויר.

לאחר כקילומטר וחצי, בכניסה לשיוח', נתקלה המכונית הנמלטת במחסום אבנים ונעצרה. מחמוד שלאידה יצא מייד מהמכונית והחל להימלט בריצה. מהמכונית המסחרית ירדו שלושה מהנוסעים, כשבידיהם כלי נשק, כנראה מסוג 'עוזי', ורדפו אחריו תוך כדי ירי אוטומטי.

לאחר דקות ספורות (על-פי העדויות 3-4 דקות) חזרו השלושה ועדים במקום שמעו את האחד אומר לחברו שנשאר ליד המכונית: "גמור". תושבים מהכפר מצאו את מחמוד שלאידה כשהוא פצוע קשה בראשו. הם העבירו אותו לבית-החולים ברמאללה, שם נפטר למחרת בבוקר.

בעקבות האירוע מסר דובר צה"ל את ההודעה הבאה:

במהלך פעילות יזומה של כח צה"ל היום אחה"צ סמוך לשעה 17:30 כנגד מתפרעים ומפרי סדר, באזור הכפר סעיר שבנפת חברון, זיהו חיילי הכח שני צעירים ערבים המיידים אבנים לעבר מכונית שעברה במקום. חיילי הכח ירו לעברם, כתוצאה מכך נפצעו שניהם, האחד באורח בינוני והשני באורח קשה ופוננו לביה"ח לקבלת טיפול רפואי.

למחרת פורסמה הודעה נוספת המוסרת כי מחמוד שלאידה שנפצע מירי חיילי צה"ל בעת שיידה אבנים, מת מפצעיו בבית-החולים ברמאללה.

בהודעות דובר צה"ל לא היתה כל התייחסות לעובדה שמחמוד שלאידה נורה במרחק של יותר מקילומטר ממקום ידוי האבנים, לא בעת ידוי אבנים אלא כאשר נמלט ולא סיכן איש.

לכתבת ידיעות אחרונות, אריאלה רינגל-הופמן, שהפנתה לדובר צה"ל שאילתה בנושא זה, נמסר כי לאחר שהחל שלאידה לברוח ביצעו החיילים נוהל מעצר חשוד והבחור נפל ונפגע בראשו.⁶⁵

מהתחקיר עולות הנקודות הבאות:

• המסתערבים, שהפעם הוסו כמתנחלים, נכנסו לכפר כפרובוקציה שבאה לעורר ידוי אבנים, בדומה לפעולה שהיתה בכפר עצירה אל-קבליה ב-9.3.92, שבה נכנס אוטובוס

אגד לכפר וחיילים לבושים בבגדים אזרחיים ירדו מתוכו, ירו לעבר מידי אבנים והרגו את עבדאללה סולימאן מוחמד אל-שאמי.

• מחמוד שלאידה נורה ירי קטלני בראשו בשעה שנמלט מהחיילים ולא סיכן איש. הטענה ש"נפל ונפגע בראשו" במהלך נוהל מעצר חשוד, היא טענה שהופיעה בגירסות שונות במקרים אחרים שהבאנו בדו"ח זה ואינה נשמעת סבירה.

• גם באירוע זה פירסם דובר צה"ל הודעה מטעה שאינה מתייחסת לעובדה כי הימכונית הישראלית שלעברה יודו האבנים היתה אותה מכונית עצמה שבה נסעו החיילים כמו גם לעובדה ששלאידה נורה במרחק רב ממקום תקרית ידוי האבנים וזמן מה לאחר סיום תקרית זו.

ב. זכות

אם כי דו"ח זה עוסק בעיקר בירי בלתי-מוצדק, אי-אפשר להתעלם מהיבט אחר של פעילות היחידות המיוחדות. עדויות רבות של תושבים פלסטינים מתייחסות להתנהגות ברוטאלית במהלך חיפושים בבתים או ברחוב. נראה שהנורמות בתחום הירי מושלכות גם לתחומים אחרים שאינם קשורים לפעילות ביטחונית בהכרח.

בינואר 1988 עצרו חיילי ידובדבן, יחידת המסתערבים בגדה המערבית, קבוצת תושבים מהכפר א-דיק (נפת שכס), על-פי רשימת שמות שחיבר השב"כ, והיכו אותם במוטות ברזל. הפרשה נחשפה במהלך משפטו של אל"מ יהודה מאיר, שהועמד לדין על פרשה דומה, שאירעה בכפר חווארה. בעקבות החשיפה נפתחה חקירת מצ"ח. החקירה הסתיימה אך **לנצלם** לא ידוע אם התקבלה החלטה להעמיד לדין את הקצינים והחיילים שלקחו חלק בפעולה.

להלן יובא תיאור של שלושה מקרים בהם הוכו תושבים פלסטינים ללא כל סיבה. זהו ביטוי נוסף לאווירת הרסן המותר השורה ביחידות המיוחדות.

1. ח'אן-יונס, יולי 1991.

ב-21 ביולי 1991 נעצר עורך-הדין מאהר ח'מיס פארס על-ידי חיילים מיחידת המסתערבים 'שמשון'. הוא הוכה והושפל ולבסוף שוחרר כשהתברר כי אין יסוד למעצרו. התיאור שלהלן מבוסס על תלונה שהגיש בשמו עורך-הדין ראגיי אל-סוראני, מנהל 'המרכז העזתי לחוק ומשפט':

ביום האירוע, בסביבות השעה 15:00, יצא עו"ד פארס מבית אחיו, קרוב לשפת הים בח'אן-יונס. מולו בא אדם לבוש בבגדים אזרחיים ששחב ארנז. כשהתקרב האיש אל עו"ד פארס, השליך את הארנז הצידה ויחד עם אדם נוסף שהופיע, ערך חיפוש על גופו. השניים רוקנו את כיסיו ומשכו אותו לעבר קיר סמוך.

עו"ד פארס חשב שאלה ערבים המבקשים לפגוע בו ואמר להם: "אתם טועים. מה אתם רוצים ממני?" אז שלפו השניים אקדחים ואמרו: "צבא." עו"ד פארס הפסיק להתנגד לאלתר ואמר להם שהוא עורך-דין.

אז הגיעו למקום חיילים במדים, וכבלו את ידיו באזיקי פלסטיק. הם הכניסו אותו למשרד סמוך. השכיבו אותו כשפניו לרצפה והורו לו לשתוק. בעודו שוכב החלו להכות על ראשו בחפץ קהה. עו"ד פארס חשב שזה אקדח. המכות נמשכו גם לאחר שדם רב שתת מראשו.

לאחר זמן מה, הורו לו לעמוד. חייל הביא בקבוק מים ושטף את ראשו של עו"ד פארס במים ולאחר מכן חבש את הפצע. יחד עם עצורים נוספים נלקח עו"ד פארס לג'יפ, שם כיסו את עיניו והושיבו אותו כשראשו למטה וידיו כבולות מאחורי גבו. הוא הובא למרפאה שם טיפלו בפצע שבראשו. אחר-כך שוב שמו אזיקים על ידיו. כשהתלונן כי האזיקים מהודקים מדי בא חייל והידק את האזיקים עוד יותר.

אחד החיילים לקח את עו"ד פארס לחדר נפרד, שם פגש אדם רזה, גבוה ושחרחר, שהציג את עצמו בשם אבו אל-אמין ואמר כי הוא איש שב"כ. האיש הראה לו פנקס טלפונים. עו"ד פארס אישר כי זה הפנקס שלו. איש השב"כ טען שהפנקס מכיל מספרי טלפון של פעילי אינתיפאדה. עו"ד פארס הכחיש ואמר כי המספרים הם של חבריו ולקוחותיו. החוקר ביקש ממנו להצביע על מספרי טלפון שבח"ל. עו"ד פארס הצביע על הטלפון של אחיו, עדנאן, בריאד אשר בסעודיה. אחר-כך יצא החוקר הראשון מהחדר ונכנס אדם אחר ששאל אותו עוד שאלות אחדות ולבסוף התנצל בפניו ושיחרר אותו.

בעקבות התלונה שהגיש 'המרכז לחוק ומשפט' לשלטונות צה"ל, נפתחה חקירת מצ"ח, שבסופה הוגש כתב אישום נגד חייל מיחידת 'שמשון', שהיכה את עו"ד פארס וגרם לו חתכים בראשו.⁶⁶ החייל נאשם בהתעללות וב-6.4.92 נפתח משפטו בבית-הדין הצבאי בפיקוד דרום. אלוף פיקוד הדרום, מתן וילנאי, הוציא צו מיוחד המורה לנשיא בית-הדין לקיים את המשפט בדלתיים סגורות מתחילתו ועד סופו. הצו אינו משאיר מקום לשיקול דעתו של נשיא בית-הדין בנושא זה.

2. אידנא, יולי 1991.

בלילה שבין 29 ל-30 ביולי 1991, דפקו כמה רעולי-פנים על שער ביתו של איברהים טמייזה, אחד מששת המוכתארים של הכפר אידנא (נפת חברון). אחד מהם אמר לבני הבית: שמי מוחמד, אני בורח מהחיילים, תנו לי להיכנס.

בני משפחת טמייזה, שהבחינו כי רעולי-הפנים נושאים נשק, חששו לפתוח. לדבריהם, טמייזה אומנם לא נחשד כמשתף פעולה, אך בעבר ניסו צעירים לתקוף אותו על רקע קשרי מסחר וידידות שהיו לו עם אספני עתיקות ישראלים.

בזמן שטמייזה התווכח עם רעולי הפנים, עלו שניים מבניו על גג הבית והחלו לידות אבנים לעבר רעולי הפנים. הללו הגיבו בירי באוויר. החלה מהומה, ואז ירו רעולי-הפנים פצצת תאורה ותוך דקות הגיעו למקום כלי רכב צבאיים, חיילים ואמבולנס צבאי. בשלב זה הבינו בני משפחת טמייזה ושכניהם כי מדובר בחיילים מסתערבים.

בינתיים פרצו החיילים המסתערבים אל תוך הבית והחלו לחפש את איברהים טמייזה, תוך התנהגות אלימה וגרימת נזקים לרכוש. כשיצא איברהים טמייזה ממחבואו היכו אותו החיילים, בעטו בו, כיסו את עיניו ואחד החיילים אמר בערבית: "תירו בו".

אחר-כך בדקו החיילים את תעודות הזהות של בני הבית, התייעצו ביניהם ולבסוף שאלו את איברהים טמייזה אם יש בכפר מוכתאר נוסף ממשפחת טמייזה. הוא השיב בחיוב. החיילים ביקשו ממנו להראות להם את בית המוכתאר השני והוא עשה כן. באותו לילה נעצר המוכתאר השני על-ידי צה"ל ולמחרת שוחרר, מבלי שנחקר כלל, לדבריו.

קציני מימשל פנו לאיברהים טמייזה, התנצלו על האירוע ואמרו שנפלה טעות והציעו לפצות אותו. טמייזה דחה את הפיצויים.⁶⁷

בתשובה לשאלת **בצלם** נמסר מדובר צה"ל ב-13.4.92 כי:

המקרה נחקר ע"י המשטרה הצבאית שגבתה עדויות גם מהמוכתר ומבני משפחתו. הפרקליט הצבאי שבחן את חומר החקירה הורה להעמיד לדין משמעתי מספר חיילים וקצין צה"ל שנטלו חלק בארוע בפני קצין בכיר.

בירור שערכנו העלה כי הקצין ושלושה חיילים הועמדו לדין משמעתי בפני מפקד האוגדה (לא ידועים לנו פרטי האישום) וזוכו.

3. ח'אן-יונס, ספטמבר 1991.

באחד מימי חודש ספטמבר 1991 הלכו שני גברים מבוגרים, תושבי ח'אן-יונס, יוסוף ג'וחוח, בן 66, ומחמוד איברהים עלי עלוואן, בן 58, לצד הכביש, כשהם מובילים עגלה ובה עצים להסקה. לפתע עצרה לידם מכונית אזרחית וממנה ירדו ארבעה חיילים לבושים בבגדים אזרחיים. אחד מהחיילים ניגש אל ג'וחוח והחל להכותו בידיו ובקת של רובה. הוא המשיך להכותו גם לאחר שג'וחוח נפל על הכביש כשהוא שותת דם. חייל שני היכה את עלוואן בפניו.

לג'וחוח נגרמו חבלות בגופו ודימום בפניו – באוזן ובפה. הוא נזקק לתפרים ואושפז למשך שבוע בבית-חולים. עלוואן הוכה בפניו ונזקק לעזרה ראשונה שלאחריה שוחרר לביתו.

האירוע כולו ארך כחמש דקות ומייד לאחר מכן הסתלקו החיילים וחיילים אחרים, שהגיעו למקום, פינו את ג'וחוח ועלוואן למשטרת ח'אן-יונס, שם ישבו וחיכו למעלה מחצי שעה עד שהגיע אמבולנס והעביר אותם לטיפול רפואי.

בנובמבר 1991 הוגש כתב אישום נגד שני חיילים ביחידת המסתערבים 'שמשוף', רב"ט ע. וסמל א. הואשמו בתקיפה ובהתנהגות שאינה הולמת. בתחילה הכחישו השניים שהיו במקום האירוע. מאוחר יותר הודו כי היו שם, אך טענו כי לא תקפו את המתלוננים. לבסוף הודו כי תקפו אותם וטענו כי הסיבה לכך היתה "סכסוך נהגים". לדבריהם, פגע במכוניתם אחד העצים מהעגלה שאותה הובילו ג'וחוח ועלוואן, ולפיכך ירדו מהמכונית "ללמד אותם לקח".

ב-22 באפריל 1992 הורשעו שני החיילים בעסקת טיעון, לאחר שכתב האישום תוקן לאשמת חריגה מסמכות פגיעה בדמות הצבא והתנהגות מבישה. אחד החיילים נידון לארבעה חודשי מאסר על-תנאי והשני נקנס בסכום של 330 ש"ח⁶⁸ בסיכומי ההגנה אמר סניגורם של שני החיילים הנאשמים, עורך-הדין אליהו שילה:

מערכת החינוך לא הצליחה לתת בסיס חינוכי טוב לנוער. והנוער הזה מתגייס לצבא ומגיע ליחידה שלא פועלת במסגרת צבאית רגילה, אלא עוסקת בפעילות שבמדינות אחרות מיוחדת למנגנון חשאי.

כאשר חייל בן שמונה-עשרה, בשירות סדיר, מגיע למצב של הריגת אנשים, משהו במערכת המוסרית שלו משתבש. היחידה הזו הרגה גם בשוגג, כאשר היה צריך לתפוס מבוקש, ואני לא חושב שזה תפקיד לחייל בשירות סדיר. כאשר בחור בן שמונה-עשרה נאלץ ליטול חיים ממישהו אחר נפגעת המערכת המוסרית שלו.

סיכום ומסקנות

בחודשים החולפים הוגברה פעילות היחידות המיוחדות בשטחים, במסגרת מה שהוגדר "מדיניות התקפית" נגד פלסטינים המבוקשים על-ידי כוחות הביטחון. בתקופה זו עלה בשיעור ניכר מספרם של ההרוגים מידי יחידות המסתערבים. גורמים צבאיים הכחישו טענות שהועלו נגדם, לפיהן יש מדיניות של 'יחסולי' מבוקשים.

הדו"ח מביא ניתוח של עשרה מקרים בהם נהרגו פלסטינים על-ידי יחידות המסתערבים. מקרים אלה נבחרו מבין עשרות תחקירים שערך בצלם, כמקרים מייצגים, המאפיינים בעיות שונות שנובעות מפעילות היחידות המיוחדות. הניתוח מלמד כי שיטות הפעולה של היחידות המיוחדות, מצד אחד, והמסר המועבר לחיילים על-ידי המערכת הצבאית כולה, מצד שני, גורמים לכך שיש חריגות רבות מהמדיניות המוצהרת.

מהתחקירים עולות המסקנות הבאות:

— היחידות המיוחדות פועלות בנשק קטלני בלבד. החיילים מצוידים אך ורק בתחמושת חיה. במקרים רבים לא נעשה ניסיון רציני לעצור את ההרוגים או לנקוט באמצעים חמורים פחות (כדורי גומי, גז מדמיע וכדומה), לפני הירי שגרם למותם.

— רבים מההרוגים נורו מטווח קרוב ונפגעו בחלק גופם העליון. ברבים מהמקרים נפגעו ההרוגים ממספר גדול של קליעים.

— העובדה שבארבעה מתוך עשרה מקרים המובאים בדו"ח נטען שהחיילים כיוונו את נשקם לעבר רגלי החשוד (טאמון, אוגוסט 1988; רמאללה, יולי 1989; טול-כרם, מארס 1992; וסעיר, מאי 1992) אך פגעו בו בגוף (במקרה אחד — סעיר, בראש), מלמדת שזהו דפוס שחוזר על עצמו.

— לבצלם ידוע על 5 מקרים של אנשים שנהרגו ככל הנראה בטעות.

— בחודשים החולפים גדל שיעורם של ההרוגים שהיו חמושים בעת ההיתקלות עם יחידות המסתערבים ובחודשים ינואר-אפריל 1992 הגיע לכ-50 אחוז. עדיין, 50 אחוז מההרוגים היו בלתי-חמושים.

הפרק המשפטי בדו"ח סוקר את פסקי-הדין הרלוונטיים ומבהיר את המגבלות שקבע בית-המשפט העליון לגבי שימוש בטיעון ההגנה העצמית ואת הקריטריונים למעצר מבוקשים ולירי במהלך נוהל עצירת חשוד. כמו כן נסקרים בפרק זה האיסורים במשפט הבין-לאומי על הריגה ללא משפט ועל שימוש מופרז בכוח על-ידי הממונים על אכיפת החוק.

הגנה עצמית חלה רק במצב שבו אדם מתגונן מפני תקיפה ובתנאי שהמעשה אותו נקט מיועד להדוף את התקיפה והיה סביר למניעת הפגיעה. הגנה עצמית אינה מצדיקה פעולה הבאה לקדם סכנה עתידית, אלא רק פעולה הדרושה להדיפת תקיפה המתממשת בפועל. אין מקום לשימוש בכוח קטלני טרם התקיפה או לאחר חלוף הסכנה.

הקריטריונים למעצר חשודים מחייבים שהחיל העוצר יפעל על-פי פקודת מעצר שהוצאה כדן או שיהיה לו מידע אישי בדבר החשדות נגד המבוקש, או לכל הפחות שיהיה בידו מידע מפורט – גם אם מכלי שני – לגבי טיב החשדות והראיות נגד המבוקש. הסתמכות על רשימות מבוקשים שמחבריהן אנונימיים ועל האשמות כלליות בנוסח "היה מעורב בחקירות אלימות של מקומיים", מסלקת את גורם האחריות האישית מבחינה משפטית ומבחינת ההכרעה המוסרית כאחד.

שימוש בכוח קטלני בעת מעצר מוצדק רק כאשר אין דרך אחרת למנוע את הסכנה הנשקפת מן המבוקש ובתנאי שחומרת האמצעי הננקט שקולה לסכנה שמבקשים למנוע.

אין מחלוקת בדבר חובתם של חיילי צה"ל להתגונן כאשר הם מותקפים ונשקפת סכנה לחייהם. אולם נראה שבמקרים רבים יורים החיילים ירי קטלני גם בנסיבות שאין הגנה עצמית. הדו"ח מצביע על כמה סיבות לתופעה זו:

1. "במלחמה כמו במלחמה"

כמה מראשי המערכת הצבאית הצדיקו לאחרונה את שיטות הפעולה של יחידות המסתערבים בטיעון שבשטחים שורת מלחמה ולכן צה"ל נוהג כבשדה-קרב. טיעון זה אין לו על מה להסתמך. בתצהירו לבג"צ, המצוטט בדו"ח⁶⁹, קובע הרמטכ"ל אהוד ברק, כי הבסיס המשפטי להוראות הפתיחה באש של צה"ל בשטחים, הוא חוק העונשין הישראלי. דגם ההשוואה לפעולות היחידות המיוחדות בשטחים אינו יכול להיות פעולות מהוללות של יחידות צה"ל מעבר לקווי האויב, אלא פעילות משטרית בתוך תחומי מדינת ישראל. גם משטרת ישראל מתמודדת לעתים קרובות עם עבריינים חמושים, שמצאו מקלט בלב אוכלוסייה אזרחית, אשר לעתים קרובות מנסה לסייע לעבריינים ועוינת את המשטרה. למרות זאת, איש אינו טוען שעל המשטרה לפעול על-פי חוקי שדה-קרב כשהיא יוצאת לעצור עבריינים חמושים ולא יעלה על הדעת שהמשטרה תפרוץ למקום בו מסתתר עבריין כזה (או קבוצת עבריינים) בפעולה שתכניס את השוטרים למצב של סכנה לחייהם ותחייב אותם להשתמש בנשק חם ולהרוג, מתוך הגנה עצמית.

האמצעים המקובלים בפעולות משטריות למעצר מבוקשים הם הקפת האיזור בכוח גדול של שוטרים, חסימת נתיבי בריחה אפשריים ולכידת המבוקש באופן שאינו מעמיד את השוטרים בסכנה. פעולה כזו היא יקרה יותר ומחייבת שימוש בכוח אדם רב. היא גם אינה אפופה בהילה של פעולות המסתערבים, אולם היא מעמידה את ערך חייה האדם בראש שיקוליה ומכירה בכך שלכידת מבוקשים אינה מטרה המצדיקה את כל האמצעים.

שיטות הפעולה של יחידות המסתערבים יוצרות סבירות גבוהה לפגיעה בחייהם של תושבי השטחים. ככל שהפעולה מסכנת יותר את חיילי צה"ל עולה הסבירות שיעשו

שימוש בנשק חס ויפגעו במבוקשים או באנשים שבסביבתם.

בשיטות הפעולה הללו יש אלמנטים של אי-ודאות, הן מבחינת הסכנה כי הפעולה תפתח באופן בלתי צפוי ומסוכן שיחייב תגובה חריפה, והן מבחינת זיהוי המבוקשים. המהירות שבה מתרחשת הפעולה, אלמנט ההפתעה, והירי הקטלני שלא קודמים לו אמצעים חמורים פחות, מונעים במקרים רבים אפשרות של זיהוי ודאי ומזמניים טעויות ופגיעה בחפים מפשע, כפי שעולה גם מכמה מהמקרים המתוארים בדו"ח.

2. הוראות הפתיחה באש

שינוי ההוראות בתחילת השנה הרחוב מאוד את ההגדרה של סכנת חיים, באופן שמאפשר לחיילים להצדיק כמעט כל פתיחה באש בטיעון של הגנה עצמית.

ההוראות אינן מבהירות לחיילים את החומרה שבירי בלתי-מוצדק ומנוסחות בשפה מעורפלת המותירה 'שטחים אפורים' ומקום נרחב לשיקול-דעת של החיילים, בלי שיינתן לחיילים הסבר, מלווה בדוגמאות והבהרות, כיצד עליהם להפעיל את שיקול-הדעת.

תדריכים בעל-פה שנותנים המפקדים בשטח מערפלים ומטשטשים את ההוראות לעיתים במקום להבהיר אותן. הרושם שנוצר אצל החיילים בעקבות תדריכים אלה והתבטאויות של קצינים בכירים בתקשורת, הוא שהריגת מבוקש נחשבת להצלחה ואילו הימלטותו נחשבת לכישלון. המסר הזה נותן חיזוק לתופעה של אצבע קלה על ההדק.

3. שרשרת החיפוי והגיבוי

מהדו"ח עולה שהמערכת הצבאית כולה שותפה להצדקת התופעה של הריגת מבוקשים. השרשרת מתחילה בהתבטאויות של קצינים בכירים בתקשורת ומיוזמות העולות מהשטח, הקוראות לתת לחיילים חופש לירות גם במקרים שניתן להימנע מירי. היוזמות הללו זוכות להיענות חלקית של הפרקליטות הצבאית בצורת 'התאמת ההוראות למצב החדש', והדברים אמורים בעיקר בביטול קריאת האזהרה לפני ירי באנשים חמושים.

תפקיד חשוב בשרשרת זו ממלא דובר צה"ל. ההודעות שנמסרות לתקשורת לאחר כל אירוע של הריגת פלסטינים על-ידי חיילי צה"ל, ובמיוחד כשמדובר במסתערבים, הן לא פעם בלתי-מדויקות. מהשוואת תחקירים של **בצלם** עם הודעות דובר צה"ל עולה רושם שדובר צה"ל מוסר לתקשורת מידע מטעה המתבסס על דיווחים מסולפים של הכוחות בשטח (בכמה מקרים הוציא דובר צה"ל תיקונים להודעות ראשוניות שלו שהתגלו כלא-נכונות), או – חמור מזה – נועד לחפות בידועין על פעולות בלתי-חוקיות.

כך נמסר לציבור על יסכנה שנשקפה לחיילים, כשתחקיר **בצלם** מפרק את הטענה; דובר צה"ל מדווח על 'מבוקשים שנורו כשלא נענו לקריאת עצור', כשתחקיר **בצלם** מראה שכלל לא נקראו לעצור; על אנשים שנפגעו בגוף או בראש למרות שהחיילים ירו לעבר הרגליים; וירעולי-פנים חמושים, מתגלים כמי שלא היו מעורבים כלל בפעילות חבלנית. לעתים קרובות נכלל בהודעת דובר צה"ל ובהתבטאויות של קצינים בכירים, מידע לגבי העבירות המיוחסות למבוקשים. התבטאויות אלו יוצרות רושם בציבור שהמעשים שביצעו מצדיקים את הריגתם.

חוליה נוספת בשרשרת היא מצ"ח. כפי שעולה מהדו"ח מתנהלות חקירות מצ"ח ברוב המקרים בצורה רשלנית והן אינן מנסות לרדת לחקר האמת אלא באות לאשר שהחיילים 'פעלו בהתאם לנהלים'. מהתחקירים עולה הרושם שלא נעשה מאמץ לחקור עדים פלסטיניים. לפחות בשניים מהמקרים המתוארים בדו"ח (טאמון, אוגוסט 1988, ועסכר, פברואר 1991) היו עדי ראיה לאירוע עצורים בידי צה"ל ואף על פי כן לא מצאה מצ"ח לנכון לגבות את עדותם.

ולבסוף, הפרקליטות הצבאית. רק במקרה אחד, מהעשרה המופיעים בדו"ח, הוגש כתב אישום נגד קצין (אל-בורייגי, אוקטובר 1989). בשלושה מקרים נוספים, בהם שני המקרים שמצ"ח לא טרחה לחקור את העדים, נסגר התיק לאחר שנקבע כי החיילים פעלו כשורה. במקרה חמישי (רמאללה, יולי 1989) ניתנה הוראה להעמיד חייל לדין משמעתית אך ביצוע ההוראה נדחה עד שיחזור החייל לארץ, שכן הוא שוהה בחו"ל. בחמשת המקרים הנותרים לא הסתיימה החקירה.

גם אם אין מדיניות של 'חיסולי' מבוקשים, מהדו"ח מצטיירת אווירה המצדיקה ירי קטלני על-ידי יחידות המסתערבים בכלל וירי במבוקשים בפרט, גם בנסיבות שאינן הגנה עצמית כפי שהיא מוגדרת בפסיקה. מתוך להיטות ללכוד את המבוקשים נתפסות חריגות מההוראות הרשמיות כהכרח בל יגונה.

המסר לחיילים, העולה מ'התורה שבעל-פה', שנטוטה סביב ההוראות הכתובות, הוא שגם אם הריגת מבוקשים אינה בגדר מטרה בפני עצמה, היא אינה דבר פסול.

המסר הזה הוא בלתי-מוסרי כשם שהוא בלתי-חוקי. במדינת ישראל, כבכל המדינות המתקנות, רק בית-משפט רשאי להטיל עונש מוות על אדם, לאחר שנשפט והורשע כדין. ההאשמות נגד המבוקשים, חמורות ככל שיהיו, אינן מצדיקות סטיה מעיקרון זה. על המערכת המשפטית והבטחונית מוטלת אחריות להבהיר זאת למי שפועלים מטעמן בשטחים ולמנוע כל הריגה בלתי-מוצדקת.

הערות שוליים

1. ראו לדוגמה, יזהר באר, 'כל העיר', 21.10.88.
2. מכתבו של סגן שבי דוד, עוזר לתובע הצבאי הראשי, ת"ע 102 (18) 2724, מיום 2.10.91.
3. ראו לדוגמה, טלי זלינגר, 'דבר', 25.10.88.
4. 'יומני' 21.6.91.
5. לפי נתונים שמסר הרמטכ"ל, נתפסו בארבעת החודשים הראשונים של שנת 1992, כ-130 מבוקשים בגין חשד לעבירות בטחוניות חמורות כגון רצח והחזקת נשק (הרמטכ"ל לא מסר מה שיעור הנתפסים שהסגירו את עצמם ומה שיעור אלה שנתפסו בפעולות של יחידות צה"ל). דברי הרמטכ"ל נאמרו במסגרת ראיון ששודר ב'מבט' בטלוויזיה הכללית במוצאי-שבת 9.5.92.
6. לדברי האלוף דני יתום, נעצרו בארבעת החודשים הראשונים של השנה 1,400 מבוקשים ודרושי חקירה (גם האלוף יתום לא מסר כמה מאלה נתפסו בפעולות צבאיות) בגדה המערבית, 13 מבוקשים נהרגו ו-13 נפצעו. דברי האלוף יתום נאמרו במסיבת עיתונאים ב-3.5.92. לבצלם ידוע על 9 מבוקשים הרוגים בלבד. (ראו נספח ג').
7. ראו התכתבות בנספח ד'.
PHRIC, 'Targeting to Kill: Israel's Undercover Units', Jerusalem, May 1992.
8. עימנאל רוזן, 'סיכת בטחון', 'מעריב', 20.5.92.
9. סימה קדמון, 'קולות של דובדבן', 'סופשבוע' – מוסף 'מעריב', 5.7.91.
10. ב-5.7.88 שידרה רשת הטלוויזיה ABC ידיעה לפיה ב-16.6.88, הגיעו אנשי ביטחון ישראלים לעיירה סלפית במכונית ועליה מדבקות של ABC. הם נשאו מצלמות והציגו עצמם כמי שבאו לראיין צעיר פלסטיני על חורבות ביתו שנהרס בשל חשד להשלכת בקבוק תבערה, אך מייד לאחר היראיון עצרו אותו.
11. ב-28.6.91, במאמר ב'דבר', מדווחת מיכל סלע על שני אנשים מחופשים לעיתונאים שנכחו בעת לוויתו של רשד א-שאוה, ראש עיריית עזה לשעבר. שהתקיימה כשלוש שנים קודם. היא מספרת כי כשניגשה אליהם לשיחת היכרות התחמקו השניים, שחולצותיהם הדקות, לדבריה, "לא הסתירו את האקדח שהיה תקוע במכנסים".
12. דו"ח PHRIC (ראה הערה 7 לעיל), ע' 45, הערה 13.
13. פעולה מסוג זה היתה למשל בעצירה אל-קבליה (נפת שכם) ב-9.3.92, לשם נכנס אוטובוס 'אגד' ולאחר שזרקו לעברו אבנים יצאו ממנו חיילים בלבוש אזרחי, ירו והרגו את עבדאללה סולימאן מוחמד אל-שאמי; ב'יומני' בטלוויזיה הכללית שודר

- ב-15.5.92 סרט וידיאו שצילמו תושבים פלסטינים ובו נראה גייפ צבאי שנוסע לאט, כשבצד עומדת מכונית מסחרית נושאת לוחיות רישוי מקומיות. מיד לאחר שנזרקות אבנים לעבר הגייפ יוצאים מהמכונית המסחרית חיילים בלבוש אזרחי ופותחים במרדף אחרי מידי האבנים.
13. ראו בצלם, 'פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים', ירושלים, יולי 1990, ע"מ 34-35, 66-68.
14. שם, עי' 28-33.
15. נתוני בצלם מאשרים סברה זו. 19 מההרוגים בחודשים אוקטובר-נובמבר 1989 (מתוך 43 הרוגים מידי כוחות הביטחון באותם חודשים) היו רעולי-פנים או חברת רעולי-פנים. ראו בצלם, 'פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים', עי' 23.
16. לפי 'ג'רוסלם פוסט' מ-4.2.92, נכנסו ההוראות החדשות לתוקף ב-2 בפברואר 1992.
17. ראו 'הארץ' ו'חדשות' 29.4.92.
18. ראו אלכס פישמן, 'הנצרה פתוחה, האצבע על ההדק', 'השבוע' - מוסף 'חדשות', 1.5.92.
19. 'דבר', 26.6.91.
20. העוזר לתובע הצבאי הראשי, ת"ע 227 2714, 27.9.91.
21. זאב שיף, 'ההיבט המבצעי האחר', 'הארץ', 1.5.92.
22. אלכס פישמן, 'הנצרה פתוחה, האצבע על ההדק', 'השבוע' - מוסף 'חדשות', 1.5.92.
23. מיכל סלע, 'כן ולא', 'דבר', 25.3.92.
24. ראובן פדהצור, 'דגל שחור בדורא', 'הארץ', 4.5.92.
25. על-פי דו"ח PHRIC, ההרוגים הראשונים בידי המסתערים נהרגו באפריל 1988.
26. ראו מקרה מס' 5 ומקרה מס' 8 בחלק השני של הדו"ח.
27. ראו נספח ג'.
28. סרן אביטל מרגלית מיחידת דובר צה"ל אישרה באוזנינו את הדברים, בשיחת טלפון ב-27.4.92.
29. ראו ראובן פדהצור, 'דגל שחור בדורא', 'הארץ', 4.5.92.
30. בג"צ 378/89. תאריך התצהיר 9.5.90. העתירה נדחתה מחמת חוסר שפיטות, נימוקים לא ניתנו עד היום.
31. תיקון מס' 37 לחוק העונשין התקבל בכנסת ב-16.3.92.
32. דעה זו הציג הפצ"ר בפגישה עם נציגי בצלם, ב-16.3.92. גם בדברי ההסבר של הצעת התיקון לחוק (ה"ח 2057, מ-21.5.91) נאמר במפורש כי "ברוח הפסיקה מוצע לקבוע מבחן רחב של סבירות, במקום המבחנים הצרים הכלולים היום בסעיף 22. מבחנים אלה מהווים חלק ממבחן הסבירות המפורש ואין צורך להזכירם במפורש". השינוי העיקרי שהכניס התיקון לחוק העונשין מצוי בסעיף 22ג. המאפשר לבית-משפט להטיל עונש קל מעונש החובה הקבוע בחוק אם יוכיח הנאשם שפעל

- במסגרת הגנה עצמית, אך חרג מן הסביר בנסיבות העניין לשם מניעת פגיעה, או יוכיח שנהג במסגרת הגנת הצורך, אך הפגיעה שגרם היתה בלתי-שקולה כנגד הפגיעה שביקש למנוע או חרג מן הסביר בנסיבות העניין לשם מניעת הפגיעה. החומרה שבתיקון זה היא שהמחוקק אינו קובע סף מינימום לענישה בנסיבות כאלה, כך שאדם ההורג אדם אחר בנסיבות שעד התיקון היו מטילות עליו עונש חובה כבד, עשוי להיפטר בעונש קל ביותר.
33. ע"פ 190/54, היוהמ"ש נ קמינסקי, פ"ד טו (1) 54, בעמוד 56; ע"פ 50/64 אל-נבארי נ היוהמ"ש, פ"ד יח (4) 37; ע"פ 229/62 גרזינסקי נ היוהמ"ש, פ"ד יז (2) 1075.
34. ע"פ 319/71 אחמד נ מ"י, פ"ד כו (1) 309, בעמוד 316.
35. לפני התיקון לחוק העונשין פסק בית-המשפט העליון כי הגנה עצמית אינה עומדת למי שהכניס עצמו ביודעין למצב שבו הוא עלול להיות מותקף (ע"פ 319/71 הורוביץ נ מ"י, פ"ד כ (1) שאומץ בע"פ 88/83, שוקרון נ מ"י, פ"ד לח (2) 617).
- נציין כי מפסק-דין אלה לא ברור לחלוטין אם די בכך שאדם "הכניס את עצמו ביודעין למצב שבו מצא עצמו נאלץ לעמוד על נפשו" כדי לשלול ממנו את ההגנה העצמית (פרשת שוקרון בעמוד 620), או שמא נדרש שהוא "הכניס ראשו ביודעין ושללא כד"ן אל תוך המצב שגרם התקפה עליו" (פרשת הורוביץ בעמוד 145). התיקון לחוק שולל טיעון של הגנה עצמית ממי שגרם לתקיפה, שמפניה הוא מתגונן, "בהתנהגותו הפסולה ותוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים".
36. הצו בדבר הוראות ביטחון אינו כולל הוראה הדומה לזו האמורה בסעיף 19 לפקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחניפוש) דהיינו: "מי שמוסמך לעצור אדם חב מעצר רשאי להשתמש בכל אמצעי סביר הדרוש לביצוע המעצר, אם האדם מתנגד למעצר או מנסה למנוע זאת".
37. ע"פ 486/88 פ"ד מד (2) 353.
38. ע"פ 57/53 פ"ד ז 1126.
39. שם, ע"מ 368-369.
40. Jaime Orra, Human Rights in States of Emergency in: *International Law* (Oxford 1992) p. 96. ראו:
41. ישראל חתמה על האמנה ב-19.12.66 ואישררה אותה ב-18.8.91. הוראות האמנה נכנסו לתוקף לגבי ישראל כמדינה חתומה ב-3.1.92.
42. הוואנה, אוגוסט-ספטמבר 1990.
43. ת.א. 273/89, 334/89.
44. ראו נספח ב'.
45. עורכת-הדין פליציה לנגר, ששמעה על כך מהמשפחה, מסרה את הדברים לבצלם.
46. מכתבו של ח. ישראלי, לשכת שר הביטחון, ק/16235, מ-23.10.91.
47. בשלב זה, כנראה, נהרג אדם נוסף: מחמוד איברהים אבו-שמלה, בן 22.
48. העדות נשמעה ב-27.10.91.

49. העדויות נשמעו ב-22.10.91.
50. העדות נשמעה ב-3.11.91.
51. העדות נשמעה ב-16.2.92.
52. העדות נשמעה ב-7.1.92.
53. העדות הוצגה בישיבה שהתקיימה ב-19.11.91.
54. העדות נשמעה ב-19.11.91.
55. ינהרגו לפי הנהלים, ירושלים 1990.
56. ראו לדוגמה, 'הארץ', 1.4.90.
57. מכתב מסרן אביטל מרגלית מיחידת דובר צה"ל, לבצלם ב-13.4.92.
58. ראו לדוגמה, 'הארץ' 16.3.92.
59. בשיחה טלפונית, סרן אביטל מרגלית, 29.4.92.
60. ראו לדוגמה, 'הארץ', 19.3.92.
61. לפי בירור שערך בצלם היה ראאד דחמס מעורב בתקרית יידוי אבנים בינואר 1989, בקלקיליה. בעקבות התקרית עזב את בית משפחתו ועבר להתגורר בבית דודו בקאדום. לפי העדויות שבידינו לא היה מעורב בתקריות או פיגועים נוספים.
62. ב-7.4.92 ריאיון באסם עיד מבצלם, בבית-החולים אל-מוקאסד בירושלים, את מונתצר דרוויש בקר ברהם, שנפצע בתקרית. הוא מסר עדות דומה.
63. בשיחת טלפון ב-29.4.92.
64. בשיחת טלפון ב-3.5.92.
65. 'ידיעות אחרונות', 13.5.92.
66. בעקבות המקרה הודח החייל מהיחידה. ראו 'ידיעות אחרונות', 12.4.92.
67. על פרשה זו בהרחבה ראו: דני רובינשטיין, 'בממשל ביקשו סליחה', 'הארץ', 1.9.91.
68. ביקורת על פסק-הדין ראו במאמרו של ב. מיכאל, 'תספורת לשמשון', 'הארץ', 26.4.92.
69. ראו ע' 17.

נספח א':

הוראות פתיחה באש לחיילי צה"ל

פתיחה באש בעת סכנת חיים

1. תקיפת כוחותינו באש או באמצעי חבלה

במקרה בו יותקפו כוחותינו או אזרחים (באש או באמצעי חבלה, לרבות בקבוקי תבערה) – תושב אש על-מנת לפגוע לעבר המתקיפים בלבד. יש להפסיק הירי מייד כשפסק הצורך בכך (כגון במקרים בהם נפגע המתקיף או הרים ידיו).

2. פתיחה באש במקרה של סכנת חיים בעת התפרעויות

אזהרה: הוראה זו חלה אך ורק כאשר כוחותינו או אזרחים מצויים בסכנת חיים. בהתפרעות שאין בה סכנת חיים חלות ההוראות לגבי: "ירי באויר לפיזור מתפרעים".

א. הסיטואציה

כאשר כוחותינו או אזרחים מותקפים גופנית או כאשר מיידים עליהם אבנים או אמצעים "קרים" אחרים, מותר השימוש בנשק, רק כאשר נשקפת סכנה ממשית ומיידית לחייהם.

הדגשה – השאלה האם השימוש באמצעים "קרים" מהווה סכנת חיים ממשית ומיידית תבחן עפ"י נסיבותיו של כל מקרה, ובהן: יחסי הכוחות בין התוקפים לבין כוחותינו, תנאי השטח וגילם של המתקיפים.

ב. נוהל הפתיחה באש:

1. הפתיחה באש תבוצע במידת האפשר בשלבים כמפורט מטה.

מעבר משלב לשלב, יבוצע רק אם השלב הקודם לא הביא להסרת הסכנה ועדיין קיימות נסיבות המצדיקות פתיחה באש.

2. אלה השלבים:

שלב א' – יש לקרוא בטרם יופעל הנשק, ועד כמה שהנסיבות מאפשרות זאת, קריאות אזהרה בערבית: "ווקיף וולא בטחיק". ("עצור, ולא אני יורה").

שלב ב' – ירי אזהרה לאוויר יתבצע בבודדת כלפי מעלה לאחר שהיורה וידא שכיוון הירי אינו מהווה סכנה להיפגעותם של אנשים או רכוש.

שלב ג' – ירי על-מנת לפגוע ברגליים בלבד.

השימוש בנשק יעשה בכל מקרה ב"בודדת" בהירות מירבית, לעבר רגלי התוקף בלבד.

3. אין לבצע ירי מכוון לעבר פלג גופו העליון של החשוד.
4. אין לפתוח באש, אלא כנגד תוקף ספציפי, שזוהה כמסכן חיי אדם. יש להקפיד היטב לבל יפגעו אחרים.
5. הפתיחה באש תיעשה, עד כמה שהנסיבות מאפשרות זאת, בידי המפקד בלבד.
6. יש להימנע ככל האפשר מירי על נשים וילדים.
7. חלפה הסכנה, למשל: כתוצאה מכך שגורם הסכנה ברח, אין להמשיך אלא בהתאם לנוהל מעצר חשוד, כמפורט להלן.

פתיחה באש בחלק מנוהל מעצר חשוד

כללי

1. הוראה זו נועדה להגדיר את הפתיחה באש כחלק מנוהל מעצר חשוד המבוצע ע"י חיילי צה"ל במסגרת תפקידם לשמירה על בטחון האיזור.
2. אין לפתוח באש לצורך מעצר חשוד, אלא לפי הוראות אלה.
3. אין הוראה זו חלק במקרה בו מותקפים כוחותינו באש או באמצעי חבלה.

הגדרות:

4. **"החשוד"** – מי שקיים לגביו יסוד סביר להניח כי ביצע, סייע לביצוע או ניסה או היה בדרכו לבצע פשע מסוכן.
- שים לב: נדרש קיומו של חשד המבוסס על עובדות, נתונים או על מידע אמין, והכל בהתחשב בתנאי המקום והזמן. **אין די בחשד סתמי, בתחושה או בניחוש.**
5. **"פשע מסוכן"** – פשע אשר טמונה בו סכנה ממשית לחייו או לגופו של אדם, כגון: רצח, נשיאת נשק שלא כדיון, השתייכות לארגון עוין או פעילות בו באופן העלול לסכן חיי אדם או שלמותו הגופנית, יידוי אבנים לעבר אדם או רכב כאשר קיים **סיכון ממשי והמעצר מתבצע מייד בעת הארוע**, וגרימת נזק בזדון לרכוש על רקע בטחוני באופן העלול לסכן חיי אדם או את שלמותו הגופנית.

יידוי אבנים - שים לב!

- א. אין לפתוח באש לעבר מיידה אבנים, אלא כחלק מנוהל מעצר חשוד ורק כאשר יש ביידוי האבנים סיכון ממשי ומייד.
- ב. סיכון ממשי יחשב יידוי אבנים לעבר **רכב נוסע**, בכוונה לפגוע בו; או יידוי אבנים בנסיבות אחרות, **המסכנות חיי אדם** - בהתחשב בתנאי השטח, גודל האבנים, יחסי הכוחות בין התוקפים לכוחותינו וכיו"ב.
- ג. אין לפתוח באש אלא אם כן נוהל המעצר מבוצע בצמוד ליידוי האבנים. לא נעצר החשוד מיד ובצמוד לארוע – אין עוד להשתמש בנשק כחלק מנוהל המעצר.

דגשים

6. אין לפתוח באש נגד מי שחשוד בעבירה פלילית "רגילה", כגון: סירוב להזדהות, גניבה, הברחה וכיו"ב.
- בשום מקרה אין לפתוח באש לעבר אדם המסרב לדרישה לעצור ונמלט**, אלא אם כן הוא "חשוד" בהתאם להגדרה שצויינה בסעיף 4 לעיל.
7. אין לפתוח באש אלא כאמצעי **אחרון** בלבד למעצר החשוד, ומשכל האמצעים האחרים לא הועילו.
8. יש להימנע מפתיחה באש לעבר חשוד כאשר קיימת סכנה כי אנשים אחרים עלולים להיפגע.
9. יש להימנע מפתיחה באש לעבר **ילדים** מתחת לגיל 14 ולעבר **נשים**.
10. הפתיחה באש תיעשה עד כמה שהנסיבות מאפשרות זאת ע"י **המפקד** בלבד.
11. גם במקרה בו אין כל דרך אחרת ללכוד את החשוד ישקול המפקד היטב אם ראוי לפתוח באש בהתחשב בכל נסיבות האירוע.
12. בכל מקרה בו נפגע אדם כתוצאה מירי, יש לוודא מתן טיפול רפואי לנפגע.

נוהל השימוש בנשק

13. תחילה יש לנסות ללכוד את החשוד תוך הימנעות משימוש בכוח. התנגד החשוד למעצר, ניתן להשתמש בכוח סביר, כדי להתגבר על התנגדות למעצר.
- "כוח סביר" משמעו אותה מידה של כוח שהיה נוקט בה, בנסיבות העניין, אדם סביר, על-מנת להבטיח את ביצוע המעצר, נוכח התנגדות או ניסיון להתחמק מצד החשוד.
14. לא נלכד החשוד או כאשר החשוד נמלט לאחר שנעצר, ניתן לפתוח באש לעברו לפי סדר השלבים הבא, כאשר מעבר משלב לשלב יבוצע רק אם השלב הקודם לא הביא לעצירת החשוד.
15. שלבי הפתיחה באש הם אלה שפורטו בחלק א' (פתיחה באש במקרה של סכנת חיים).

נוהל עצירת אנשים עוטי תחפושות או מסיכות בנסיבות חשודות באזח"ע ובאיו"ש תוך שימוש בנשק

רקע:

1. באיו"ש ובאזח"ע קיימת פעילות רבה וחמורה של תושבים מקומיים הפועלים במעטה תחפושות או מסיכות מיוחדות (שאינן בשימוש שגרתי של המקומיים), הן כפוגעים במשת"פים וכמשליטי טרור על האוכלוסיה המקומית, והן כמסיתים ראשיים בהפגנות ובהתפרעויות אלימות. פעילות זו המתבצעת ביום ובלילה, מהווה עבירה חמורה, ומצדיקה מעצר המייד, לרבות תוך שימוש בירי בנוהל מעצר חשוד.

מטרה:

2. בהוראה זו יפורט נהל תפיסתם ומעצרם של עוטי תחפושות או מסכות, בין מזוינים ובין שאינם מזוינים, ביום ובלילה. יודגש, כי לגבי עוטי תחפושות או מסיכות, הנוטלים חלק בהתפרעויות ובהפגנות, יחולו אך ורק ההוראות המבצעיות בדבר שימוש בנשק ובקליעי פלסטיק בעת הפגנות.

השיטה:

3. ככלל קיים הצורך בקיום נסיבות המחשידות בביצוע פשע מסוכן או היותו של החשוד בדרכו לבצע פשע מסוכן כתנאי לאפשרות ביצוע ירי למעצר חשוד עוטה מסכה. על מנת שניתן יהיה לבצע ירי למעצר חשוד עוטה מסכה - צריך שיתקיימו להערכת מפקד הכוח, חשד סביר שהחשוד ביצע, מבצע או עומד לבצע, פשע מסוכן (כגון פגיעה אלימה בחיילים או במקומיים, פגיעה ברכוש באופן העלול לסכן חיי אדם, נשיאת גרזן, סכין או אמל"ח אחר וכיו"ב) או אם עוטה המסיכה חשוד כי הינו בדרכו לבצע פשע מסוכן כמפורט לעיל.

ניתן לפיכך לבצע ירי למעצר חשוד עוטה מסכה כאשר קיימות **נסיבות מחשידות נוספות** מעבר לעצם חבישת המסכה כגון: הסתובבות בקבוצה תוך נשיאת אמצעים (אלה, סכין, גרזן) או פעילות מסוכנת אחרת כגון: ציור סיסמאות כשהמצייר מאובטח בלילה ע"י קבוצה נושאת אמצעים כני"ל, רקע של פעילות אלימה ומסוכנת בשכונה/כפר במועד הקרוב שקדם לזיהוי עוטי מסיכה או ידיעות מודיעיניות על כוונות לפעילות אלימה בזמן הקרוב, כך שעולה חשד סביר כי עוטי המסיכות השתתפו בפעילות שקרתה או עומדים להשתתף בפעילות הפשיעה המסוכנת שלגביה קיימת ההתרעה.

נסיבות כאלה – כל אחת לבדה או צירוף שלהן, במידה ויוצרות לדעת המפקד נסיבות מחשידות, יכולות לאפשר הפתיחה באש למעצר חשוד עוטה מסכה וזאת בכפוף לכל המגבלות של נוהל עצירת אנשים עוטי תחפושות.

4. תחילה יש לנסות במידת האפשר ללכוד את החשוד תוך הימנעות משימוש בכוח. התנגד למעצר, ניתן להשתמש בכוח סביר, כדי להתגבר על ההתנגדות למעצר.

5. לא נלכד החשוד, או כאשר נמלט החשוד לאחר שנעצר, ניתן לפתוח לעברו באש בנוהל מעצר חשוד לפי סדר השלבים הבא כמפורט:

שלב א' – קריאת אזהרה בערבית בקול רם "ווקף ולא בטחיק" ("עצור – ולא אני יורה").

שלב ב' – ירי אזהרה לאויר יתבצע בבודדת כלפי מעלה לאחר שהיורה וידא שכיוון הירי אינו מהווה סכנה להיפגעותם של אנשים או רכוש.

שלב ג' – ירי מכוון ב"בודדת" על מנת לפגוע ברגליים בלבד.

אין לבצע ירי מכוון לעבר פלג גופו העליון של החשוד.

6. בכל מקרה, ישקול המפקד היטב, אם ראוי לפתוח באש, בהתחשב בכל הנתונים שבידו ובנסיבות האירוע.

7. יש להימנע מפתיחה באש לעבר חשוד, כאשר קיימת סכנה, כי אנשים תמימים עלולים להיפגע.

8. יש להימנע מפתיחה באש לעבר נשים וילדים.

9. בכל מקרה שבו נפגע אדם כתוצאה מירי, יש לוודא מתן טיפול רפואי לנפגע.

10. נעצר חשוד לפי נוהל זה, תיפתח נגדו חקירה פלילית.

11. **עוטי תחפושות או מסיכות המשתתפים בהפגנות ובהתפרעויות.** אין לפתוח באש כחלק מנוהל מעצר חשוד, כנגד עוטי תחפושות או מסכות, הנוטלים חלק בהפגנות ובהתפרעויות הן כמסיתים והן כמידי אבנים וחפצים אחרים.

במקרים אלו יחולו הכללים והמגבלות המפורטים בהוראות הפתיחה באש של אג"מ מבצעים, לרבות ההוראה בדבר שימוש בקליעי פלסטיק (הוראה מבצעית מס' 1.38 בקה"מ אג"מ מבצעים).

הערה: טרם הפעלת הנוהל יש לוודא תקפותו.

הדגשים:

בעקבות פסיקה של ביה"מש העליון ולאור תיאום עם פרקליטות המדינה – יש לבצע הדגשים הבאים בתדרוך הכוחות לביצוע ירי למעצר חשודים עוטי מסיכות.

מהות הדגש: הצורך בקיום נסיבות המחשידות בביצוע פשע מסוכן או היותו של חשוד בדרכו לבצע פשע מסוכן כתנאי לאפשרות ביצוע ירי למעצר חשוד עוטה מסיכה.

רצ"ב מספר דוגמאות שניתן להעבירן בתדריך והמבהירות את תוכן ההדגש האמור:

א. יש להימנע מפתיחה באש למעצר חשוד לעבר עוטה מסיכה ההולך לבדו באור יום בסביבה אזרחית שקטה, אינו נראה נושא אמצעי כלשהו (גרזן, סכין, אלה וכיו"ב) ואינו מבצע דבר (למעט לבישת המסיכה).

ב. יש להימנע מפתיחה באש לעבר חשוד עוטה מסיכה כאשר קיימת סכנה כי ילדים נשים או אנשים תמימים עלולים להיפגע.

ג. יש להמנע מפתיחה באש למעצר חשוד עוטה מסיכה המצייר סיסמא על קיר.

על מנת שניתן יהיה לבצע ירי למעצר חשוד עוטה מסיכה – צריך שיתקיימו, להערכת מפקד הכוח, חשד סביר שהחשוד ביצוע, מבצע או עומד לבצע, פשע מסוכן (כגון פגיעה אלימה בחיילים או במקומיים, פגיעה ברכוש באופן העלול לסכן חיי אדם, נשיאת גרזן, סכין או אמל"ח אחר וכיו"ב), או אם עוטה המסיכה חשוד כי הינו בדרכו לבצע פשע מסוכן כמפורט לעיל.

ניתן לפיכך לבצע ירי למעצר חשוד עוטה מסיכה כאשר קיימות **נסיבות מחשידות נוספות** מעבר לעצם חבישת המסיכה כגון: הסתובבות בקבוצה תוך נשיאת אמצעים (אלה, סכין, גרזן) או פעילות מסוכנת אחרת כגון: ציור סיסמאות כשהמצייר מאובטח בלילה ע"י קבוצה נושאת אמצעים כנ"ל, רקע של פעילות אלימה ומסוכנת בשכונה/כפר במועד הקרוב שקדם לזיהוי עוטי המסיכה או ידיעות מודיעיניות על כוונות לפעילות אלימה בזמן הקרוב, כך שעולה חשד סביר כי עוטי המסיכות השתתפו בפעילות, שקרתה או עומדים להשתתף בפעילות הפשיעה המסוכנת שלגביה קיימת ההתרעה.

נסיבות כאלה – כל אחת לבדה או צירוף שלהן, במידה ויוצרות לדעת המפקד נסיבות מחשידות, יכולות לאפשר הפתיחה באש למעצר חשוד עוטה מסיכה וזאת בכפוף לכל המגבלות של נוהל עצירת אנשים עוטי תחפושות.

נספח ב': מתוך פרוטוקול בית המשפט המחוזי בנצרת

עדויות חיילים שלקחו חלק באירוע בכפר טאמון ב-18.8.88, שבמהלכו נהרג סעוד חסן בני עודה ונפצע קשה גימאל קאסם בני עודה.

מדינת ישראל - בתי המשפט

5.1.92 נ.מ.

תיק אזרחי 273/89, 334/89

26

אבו חוסיין: אין חקירה חוזרת.

אבו חוסיין: הזמנו שני עדים באמצעות ב"כ הנזערים, ~~השניים~~ ומפקד כוחות המסתעדים בשטחים.

רוג'ן: אני קורא לעדתי.

עד מס' 1 של הנזערים הוזכר ומעיד בתשובה לשאלות עו"ד רוג'ן:

שמי: עוזי ~~השני~~ באוגוסט 1988 היריתי בשלוש סדרת געה"ל. ב-18.8.88 היריתי בארוע בטמון. מסרתי עדות בהשר לעדות זו במצ"ח אני מנהה את התישתי על אותה עדות מתאריך 23.3.89. מה שכחוב בהודעתי נכון.

נתקבל וסומן 1/1

העד ממשיך:

למסגריה הנדונה הגענו ברכב טרנזיט. אולי בצבע אדום. מספר הזיהור שלה היה מספר של השטחים, לא עבארי. ישבתי בצד הנהג בקדמת הרכב. ישבו עוד אנשים בבטן הרכב. הנהג ואנוכי היינו לבושים בגדרים אזרחים ושאר החילים היו לבושים בגדתי צה"ל. בשלב שהגענו למסגריה הנשק שהיה לנו היה מוסתר. הכוונה היתה שלא יראה שום כלי נשק של אף אחד.

העד ממשיך להשיב בחקירה שכנגד לעו"ד ריאד:

אינני זוכר אם חלונות הרכב מאחור היו מכוסים בהרטון. הגענו לכפר

טמון בכוח שהתפצל לשני חלקים. נכון שכל הכוח נכנס לטמון ביחד. מאוח' יותר התפצל. היתה נקודת פיצול שבה אנחנו וג'ננו לכיוון המסגריה ואינני זוכר מה עשה הכוח האחר. נקודת פיצול הכוחות היתה עד 300 מ' מהמסגריה. נכון שכאשר ירדתי מהטרנזיט שלפתי הנשק. אלה ישבו מאחורי ברכב תפקידם היה לרדת ראשונים. ירדתי מיד אחריהם. סרגע פריקת הרכב כבר לא הסתרנו הנשק. הייתי בין אלה שלא נכנסו מהדלת הראשית של המסגריה. אני מעריך שמרגע הירידה מהרכב ועד שנשמעו יריות עירו כ- 10 שניות לכל היותר 15 שניות. לא ביצעתי ירי. אם שואלים אותי מה היה התדריך שקיבלנו לפני ביצוע הפעולה אני אומר: נאמר לי שתפקידנו לעצור שני מבוקשים כמדומני נאמר לנו לגבי אותם מבוקשים שהם מסוכנים ועוד נאמר לנו שאם הם יברחו עלינו לבצע נוהל מעצר וחשוד מלא. ירדנו את שמות המבוקשים. היום אינני זוכר את שמות המבוקשים. נכון שאמרו לנו לבצע נוהל עצירת חשוד לגבי כל אדם שהוא בגיל השב"ב. נכון שלגבי כל אדם בגיל השב"ב שירבה מהמבנה ההוראה שלנו היתה לבצע נוהל של עצירת חשוד. זכור לי שקיבלנו גם תמונות. אם שואלים אותי מדוע לא הזכרתי בשטח את עניין התמונות של החשודים אני אומר: כנראה לא נשאלתי. אם שואלים אותי מה נשאלתי אני אומר אני זוכר צעקות "וואקף". לא זוכר כמה צעקות. אם תשאל אותי כמה יריות גם לא אוכל לומר לך. נדמה לי ששמעתי את רולו של א צועק וואקף. אם שואלים אותי מה המרחק בין א לבין שני הבחורים שנורו אני אומר: ואימי רק אחד שרץ ונסל והמרחק בין א לבינו היה בערך 30-35 מ'. ורון שכיוון הבריחה של זה שראיתו נוסל היה לכיוון של שדה פתוח. אם שואלים אותי אם ניתן היה להמשיך לרוץ אחריו עד שמשיגים אותו תשובתי: השה לי לענות על כך לא אני עצמי הייתי זה שביצע. גם קשה להסתכן, אולי האיש נושא על עצמו משהו. זה שנפל נסגע בברכו. זה שברח לא הסובב כלפי החילים

מדינת ישראל - בתי המשפט

תיק אזרחי 273/89, 334/89

5.1.92 נ.מ.

28

הוא ברח. אני כשהגעתי מאחורי הפינה ראיתי אותו בשלב הנפילה. נכון שאחרי שירדתי מהמושב ליד הנהג ועז שנגעתי מאחורי הפינה ראיתי את הבורח נופל. ככל הזכור לי ניתנו למפקד הכוח תמונות לא לכל אחד מהמשתתפים. לי לא היו תמונות. לא ניסיתי להשוות תמונות שקיבלנו למבוקש שנפל.

מפקד הכוח ■■■י בתדרוך אמר לנו שלאחד מהם לפחות יש דם על הידים וזה למיטב זכרוני. כלומר שהאיש מסוכן רצח או ניסה לרצוח. את שהשם כמובן אינני זוכר.

אם שואלים אותי מה זה בשבילי נהג עצירת חשוד אני אומר: כשאדם שלדעתנו חשוד מזחיל לברוח יש לצעוק לעברו עצור בעברית ובערבית לירות באויר ולאחר מכן לירות לכיוון הרגלים. מבחינתי כל מי שהיה במסגריה בעת הארוע היה בחזקת חשוד.

העד ממשיך להשיג בחקירה חוזרת לעו"ד רונן:

אם לא היו בורחים לא היה מתבצע ירי. היינו עוצרים מבקשים תעודות זהות ולוקחים את מי שהיה עלינו לקחת.

רונן: אני קורא לעד מס' 2 של הנתבעים.

העד הוזהר ומעיד בחקירה ראשית בחשונה לשאלות עו"ד רונן:

שמי: ■■■■.

בפברואר 90 השתחררתי משירות סדיר בצה"ל. באוגוסט 88 הייתי ויחידה שהייתה מעורבת בארוע בטמון. מסרתי עדות במס"ח בתאריך 25.8.88. החוכן אמת.

נחשב וסומן 2/1.

אני הייתי בחוליה עם א■■■. נכון שא■■■ ביצע הירי לכיוון זה שנפגע ברגלו. אם שואלים אותי מדוע לא תפסנו את זה שנורה פיזית אני אומר: הוא תפס מאיתנו מרחק ולא הייתה באפשרותנו להשיג אותו.

אחרי שכבר נשמעו יוזום גנפר נחקבצו מקומיים לכיוונינו מטחי אבנים ובלוקים נזרקו לעברינו ואנחנו התבצרונו בתוך המסגריה המתנו לכוח חילוץ שגא למקום. כוח החילוץ היה בסדר גודל של סכ כלים בפיקוח מפקד הגירזה ומסוק. להח להם הרבה זמן עד שהגיעו אלינו כי הכפר היה חסום עם אבנים וצמיגים.

עוזי החובש טיפל בפצוע עם הרגל ואורן החובש טיפל בפצוע השני. אוי אמרתי למח"ט שצריך לפנות את הפצוע בבטו במסוק. ואז הנחתנו את המסוק במקום. החובש ואני ליווינו את הפצוע למסוק. הנהג וזה שלידו היו בגדים אזרחיים וכל שאר הצוות בחלק האחורי של הרבב היינו במדים.

אם שואלים אותי אם שמעתי על [REDACTED] אני אומר: שמעתי. ממנו קיבלתי המידע לפני ביצוע הארוע. לא היה נוכח בעת ביצוע הארוע. לא היה נוכח בעת ביצוע הירי.

העד ממשיך להשיב בחקירה שכנגד לעו"ד ריאד:

קיבלנו מידע על מספר חשודים עם תמונות. היו כמה תדרכים במספר מהומות שונים. היו לי תמונות של אלה המועמדים למעצר. לא אזכור כמה תמונות קיבלתי. יכול להיות שהיינו אמורים לעצור רק שני אנשים. נכון שהכוח התפצל לשנים האחד בו אני הייתי לכיוון המסגריה והחלק האחר של הכוח הלך לחפש המבוקשים בבתי הכפר. [REDACTED] לא היה איתי. ראיתו מאוחר יותר בשטח.

שמעתי החלק האחר של הכוח שהלך לחפש בבתי [REDACTED]. מידע על החשדות נגד המבוקשים קיבלתי מ [REDACTED]. נאמר לנו שהמבוקשים חשודים בהשקת גומוקי ונערה, הסתה, זה מה שיזכור לי. מבוקש פח"ע אם מבוקש כזה בורח מבצעים לעברו נוהל מעצר חשוד. נכון שאת נוהל עצירת חשוד היינו אמורים לבצע רק כלפי המבוקשים ולא כלפי מי שבורח מהמסגריה. נכון שלפני ביצוע נוהל עצירת חשוד הייתי צריך לנסות להתאים בין התמונה של מבוקש שיש לי לבין בורח. לא יודע למי

החזרתי התמונות לאחר הארוע. בחקירה במצ"ח שאלו על התמונות לא יודע עם רשמו לגביהן.

כשהגענו למסגריה, ירדנו כולנו ביחד. אני איגפתי את המסגריה מחלקה המערבי של המסגריה. היו איתי א. מעת עצירת הרכב ועד ששמעתי יריות עברו להערכת בסביבות דקה. לא עמדתי עם שעון. קשה לי להעריך את הזמן. הרכב לא פרק בדיוק ליד הכניסה של המבנה ועוני היה צריך לעבור יותר מרחק. אני לא יריתי. אם שואלים אותי אם שהווחר בין התמונות לבין האנשים שנעצרו במקום. השווחר מעודות זהות ופרטים.

ראיתי רק איש אחד לפנינו בורח. לא הסתובב אלינו עם הפנים. ראינו אותו כשחמד מהמסגריה וזווצה. ראינו כשברח. התרחק מאיתנו כ- 20 מ' ואז נפל. אני צעקתי לעצור. אמרתי זאת גם בחקירתי במצ"ח נ/2 אני צעקתי "וואקף ג'יף" זה מה שאמרת. לא נואוני "וואקף וילא במחוק" לא ראיתי לזה שברח מאיתנו נשק ביד. לא היתה ממנו סכנה פיזית לגברי לא היתה סכנה ממנו לפי מראה עיניים.

העד ממשיך להשיב בחקירה חוזרת לעו"ד רונן:

אם סבוקש בורח וסדר הכוחות מאפשר זאת אפשר להמשיך לידווי אזורנו במקרה הנוכחי היינו אמורים לבצע סריקה בתוך אזור המסגריה. לא ידעו אם יש בתוך המסגריה אנשעי לחימה או עוד אנשים. לא היתה אפשרות תפיסה פיזית של האיש היה עלינו ציוד והיינו יותר איטנים מהבורח.

"מבוקש פח"ע" זה בשבילנו אדם שיש לגביו וושד סביר שביצע פיגוע חבלני בנפש.

נספח ג' נתוני הרוגים מידי מסתערבים

(עד 8.5.92)

1. הרוגים מידי מסתערבים לפי רבעונים

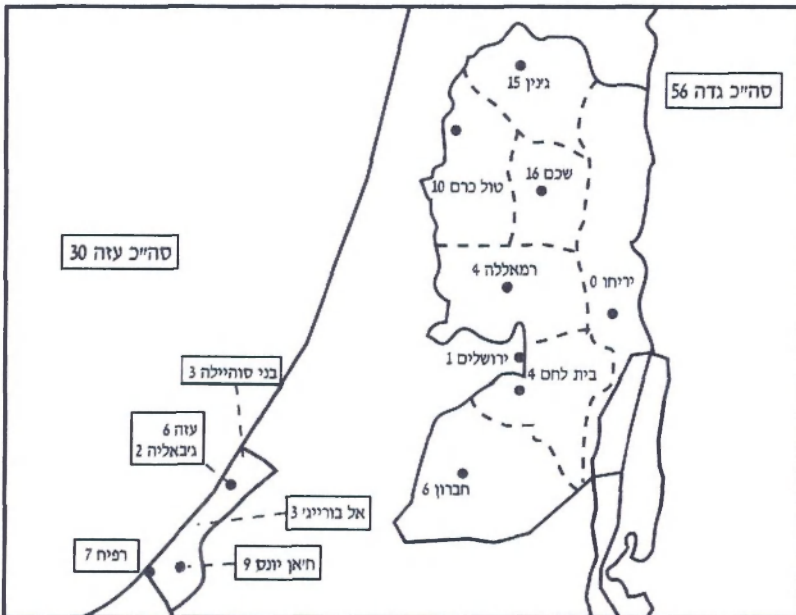
רצועת עזה		הגדה המערבית		רבעון	שנה
מבוקשים	סה"כ	מבוקשים	סה"כ		
-	-	-	-	I	1988
-	-	-	-	II	
-	1	1	1	III	
-	-	-	3	IV	
-	-	-	2	I	1989
-	2	-	1	II	
-	2	1	7	III	
-	5	4	7	IV	
-	-	3	4	I	1990
-	1	1	1	II	
-	1	-	-	III	
-	4	2	2	IV	
-	5	2	2	I	1991
-	1	-	2	II	
-	3	2	3	III	
-	-	3	7	IV	
2	4	5	9	I	1992
-	1	2	5	II	
2	30	26	56		סה"כ

2. לפי נסיבות הירי

(מבוסס בעיקר על הודעות דובר צה"ל. חלק מהקטגוריות חופפות, למשל רעול-פנים שניסה להימלט).

שנה	הגדה המערבית				רצועת עזה			
	סה"כ	מבוקשים	ר"פ לא	ניסו להימלט	סה"כ	מבוקשים	ר"פ לא	ניסו להימלט
1988	4	-	-	-	1	-	-	-
1989	17	5	6	3	9	6	1	1
1990	7	1	-	4	6	6	1	5
1991	14	3	5	3	9	5	4	2
1992	14	2	7	3	5	1	3	-

3. לפי איזורים

נספח ד': התכתבות בצלם עם צה"ל

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים

'بتسيلم' مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الأراضي المحتلة

BTSELEM · The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

10.2.92

ש.מ. 1894

לכבוד

תא"ל אילן שיף

הפרקליט הצבאי הראשי

הפרקליטות הצבאית

רח' דוד אלעזר 6

הקריה. חל אביב

דחוף

שלום רב,

הנדון: הוראות הפתיחה באש לכוחות צה"ל בשטחים

לאחרונה פורסמו בתקשורת ידיעות רבות לגבי הרחבת הוראות הפתיחה באש. הידיעות לא פירטו את מהות ה"הרחבה". פנינו לדובר צה"ל בבקשה להבהרות אך בינתיים לא נענינו.

מבירור שלנו עם גורמים שונים מתברר כי ככל הנראה משמעות ההוראות החדשות היא שיחידות מסוימות בצה"ל, העוסקות בלכידת מבוקשים, יוכלו לירות לעבר אדם שזוהה כמבוקש (אחד הניסוחים ששמענו היה "מישהו עם דם על הידיים"), גם שלא על-פי שלושת השלבים הידועים של הודאות הפתיחה באש (קריאת עצור, ירי באוויר, ירי לעבר הרגליים).

אנו מודאגים מאוד מההשלכות שעשויות להיות להקלות כאלו - אם אכן זה סיבן של ההוראות החדשות. אתה בוודאי מודע כמונו לתופעת "יד קלה על הדק" הקיימת גם עתה.

רחוב קרן חיסוד 18, ירושלים 92148, טלפון 617274, 617271, 02-617271, פקס 02-617948

شارع كرن حيسود 18، القدس 92148، تليفون 617274، 617271، 02-617271، فاكس 02-617948

18 Keren Hayesod St., Jerusalem 92149, Tel: 02-617271, 617274, Fax: 02-617948

למיכך, אני מונה אליך בבקשה רחומה לאמשר לשני עורכי-דין מטעמנו (עו"ד אביגדור מלדמן ועו"ד גלעד שר) לעיין בנוסח ההוראות החדשות תוך התחייבות מצידו לשמור על סודיות (ברצוני לציין כי כאשר הגיש עו"ד מלדמן את עתירתו לכג"צ בעניין הוראות המתיחה באש ניתנה הסכמה מטעם המדינה לחשוף בפניו אח ההוראות). כמו כן, אבקשך לקבלנו (המשתתפים בשיחה: עו"ד מלדמן, עו"ד שר, שרון רובק ונעמה ישובי) לשיחה בעניין זה, במועד קרוב ככל האפשר.

אודה לך אם תשיבני בהקדם.

כבוד רב,
נעמה ישובי

צבא ההגנה כ"ישראל
מפקדת פרקליט צבאי ראשי
כשכת
ט"ו
5692911 המפקד
תק"ו 20138 ת"ו
18 פברואר 1992
י"ד אדר תשנ"ב

גבי
נעמה ישובי
בצמם
רח' קרו היסוד 18
ירושלים 92149

ג.ג.

הנדון: הוראות הפתיחה באש לכוחות צה"ל בשטחים
מכתב ריש. מ. 1894 מ 10.2.92

1. הוראות הפתיחה באש המועברות לכוחות צה"ל עומדות במבחן החוקיות ואף זכו כאישורנו וכאישור פרקליטות המדינה והיועמי"ש כמששכה.
2. אשר לבקשתכם כע"ו בהוראות, כאור ס' ווגו של ההוראות הפניתי בקשתכם כגורמים המוסמכים ועם קבלת עמדתם אשיב לבקשתכם.
3. אשר לפגישה עמכם, אני בהחלט מוכן ומזומן להוועד אתכם ואני מציע כי תתאמו פגישה עם ראש כשכת.

איכנ ש"ר, תא"ל
פרקליט צבאי ראשי

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
'בִּצְלֵם' מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
B'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

באמצעות פקסימיליה

אל: סרן שבי דוד, עוזר חצ"ר/ הפרקליטות הצבאית הראשית
מס' סקס: 03-5696564
מאת: נעמה ישובי, 'בצלם', טלפון 02/617271/4
מס' סקס שלנו: 02/617946
תאריך: 2.4.92
סימוכין: ש.מ. 2080
מס' עמודים כולל עמוד זה: 3

שלום רב,

הנדון: תיקי חקירה באירועים שבהם מעורבות יחידות המסתערבים

כפי שסיכמנו, אני מעבירה אליך רשימת מקרים, שבהם למיטב ידיעתי היו מעורבות יחידות המסתערבים.

אודה לך אם תשיב לי, לגבי כל אחד מהמקרים, על כל אחת מהשאלות הבאות:

1. האם נפתחה חקירה? האם החקירה הסתיימה?
2. כמה עדים פלסטינים רואיינו במהלך החקירה וכמה עדים חיילי צה"ל?
3. האם התיק כולל מסמכים רפואיים?
4. במקרי מוות - האם בוצעה נתיחה פתולוגית?
5. האם, ע"פ העדויות, היה ההרוג רעול-פנים?
6. האם, ע"פ העדויות, היה ההרוג חמוש?, אם כן - באיזה נשק?

רחוב קרן היסוד 18, ירושלים 92149, טלפון 02-617274, 02-617271, פקס' 02-617946
شارع كيرن هيسود 18، القدس 92149، تلفون - 02-617274 - 02-617271 - فاكس 02-617946
18 Karan Heyesod St., Jerusalem 92149, Tel. 02-617271, 617274, Fax. 02-617946

7. האם הפעולה תועדה בסרט וידאו? אם כן - האם צפו החוקרים בסרט?
8. האם החקירה הסתיימה?
9. מה הייתה חוות-דעת הפרקליטות?
10. האם הועמד מישור לדין משמעתי / למשפט צבאי ומה היו תוצאות המשפט?

מקרי - מוות

1. סעוד חסן בני עודה, נהרג ב-18.8.88 בכפר טאמון/ג'נין.
2. (1) האני מוחמד סעיד תיים, (2) עמאד נאצר, (3) עומר ערמאת, (4) מסעיד לויבדה בטירי. נהרגו ב-1.12.89 בקסבה בשכם. [* הערה: ידוע לנו שבמקרה זה תועד בסרט וידאו אשר חלק ממנו גם הוקרן בכתבתו של מוטי קירשנבאום בטלוויזיה ביוני '91].
3. מוחמד עבד אל-רחמאן סלאמה, נהרג ב-29.3.90 בכפר מאלכ/רמאללה.
4. ג'מאל ג'מיל אל-עקליק, נהרג ב-11.6.90, בקסבה בשכם.
5. עדנאן סעיד ג'ראר, נפצע ב-10.2.91 (ומה מפצעיו ב-13.2.91) כמ"ס עסכר הישן/שכם.
6. (1) אוסמה סלאמה עבד אל-רחמאן אל-ערוקי, (2) יעקב מוחמד יעקוב מוחמד אל-מושלח, (3) ראשת אבראהים ח'ליל אל-עסיס. נהרגו ב-5.8.91 כמ"פ שאטי/עזה. [* מצ"ב עדויות שאסף בצלם על המקרה].

מקרי חטיפה

5. עו"ד מאהר ח'מיס מוחמד טארס מח'אן יונס עזה, הותקף ב-21.7.91. ב-29.7.91 הגיש עו"ד ראג'י אל-טוראני תלונה בעניין ללשכת היועמ"ש בעזה.
6. איברהים סמייזה, אחד המוח'ארים של הכפר אידנא/חברון, הותקף בליל ה-29.7.91.

נוסף למקרים הנ"ל אני מעבירה אליך (באמצעות הדואר) עדויות שאסף בצלם לגבי חמישה מקרים נוספים, שהיו בחודשים האחרונים. אבקשך לצרף את העדויות לתיקי החקירה ולעדכן אותי לגבי מצב החקירה בכל אחד מתיקים אלה:

1. מותו של עיז ג'ודה עבד אל-מג'יד רשואן מח'אן יונס ב-12.2.92.
 2. מותם של (1) מוחמד חג'אג' ו-(2) מוסלם מוסטפא אל-חולי, ברפיח, ב-29.2.92.
 3. מותו של עבדאללה סולימאן מוחמד אל-שאמי מעסירה אל-קיכליה/שכס, ב-9.3.92.
 4. מותם של (1) נעים עבד אל-סלאם לחאם, (2) חג'אג' איברהים חג'אג', ו-(3) עמאד מחמוד בישאראת, במ"פ עסכר הישן/שכס ב-15.3.92.
 5. מותו של ג'מאל רשיד גאנס בשוויכה/ סול-כרם, ב-22.3.92.
- אני מודעת לכך שזו כמות גדולה של תיקים ובכל זאת אודה לך אם חשיב לי בהקדם האפשרי.

בכרבה
נעמי ישובי

יחידת דוכר צה"ל
ענף הסכרה
חי-2 (45/4) 3547
י"ב בניסן תשנ"ב
13 באפריל 1992

"כצלם" - נעמה ישובי

הנדון: תיקי חקירה

שלום,

בחמשד למכתבך מה-2 באפריל, להלן תשובתנו:

1. כללי:

- א. כפי שנמסר לכם בעבר, כל מקרה מוות כלתי טבעי נאיו"ש ובאזה"ע נחקר ע"י מצ"ח.
- ב. במהלך החקירות נעשה ניסיון ממשי (ולא פעם באמצעות ארגוני זכויות אדם) לבנות עדויות גם מערבים פלסטינים. לצערינו, ברוב המקרים הם אינם רוצים להעיד כשל החשש שיחשבו משתפי פעולה.
- ג. לתיק החקירה מצורפים כל המסמכים הרלוונטים כמו גם המסמכים הרפואיים. לחיק מצורפים גם מסמכי נתיחת הגופה (אם לא נחטפה ע"י המשפחה טרם ביצוע הנתיחה).

2. מקרי מוות

- א. נסיבות מותו של סעוד חסן כנ"י עודה נחקרו ע"י מצ"ח. תיק החקירה הועבר למתן חוות דעתו של פרקליט צבאי, שחורה על סגירת התיק לאחר שהגיע למסקנה כי החיילים פעלו כהתאם להוראות ולנהלים המחייבים. מחוות הדעת עולה כי החיילים פעלו בהתאם לנוהל מעצר חשוד, וביקשו לעצור את החרוג שהיה חשוד בביצוע פיגועים קשים. לאחר שהלה לא שעה לקריאה לעצור, ולירי ההתרה באוויר, ירו החיילים לעבר רגליו ופצעוהו. לאחר זמן מת מפצעו.
 - ב. מקרי המוות שכנס טרם לא אותרו אצלנו. עדיין בבדיקה.
 - ג. נסיבות מותו של מוחמד עבד אל-רחמן סלאמה נחקר ע"י מצ"ח ובמהלך החקירה נגבתה עדות מאכיו של החרוג. תיק החקירה הועבר למתן חוות דעתו של פרקליט, מתוכה עולה כי במהלך ניסיון ללכוד קבוצה של רעולי פנים, שחלקם ציר סיסמאות על הקירות והיה חמוש בסכינים אלות וחרבות, וחלק אחר ניצב על הגגות להתריע על חיילים, נקלע בה צה"ל לרוע שהייב פיזי עם רעולי הפנים שצירו סיסמאות. במהלך המאבק חשו החיילים נסבנה נוכח נחיתותם המספרית ביחס לרעולי הפנים, שחיו חמושים בנשק קר, ותוך כך קרא אחד מחיילים קריאת אזהרה ולאחריה ירה בדור בודד לאוויר.
- בזמן הארוע לא זוחו נפגעים, אולם זמן מה לאחר מכן חובאה גופתו של החרוג שנפגע ככל הנראה מירי החיילים. הפרקליט קבע במסקנותיו, כי נוכח הסכנה שנשקפה

לחיילים, היתה הפתיחה באש מצדקת, וכי ככל הנראה ההרוג נפגע מהקליע שנורה ע"י אחד מחיילי הכח, שעמד על גג אחד הנתים.

ד. נסיבות מותו של ג'מאל אל-עקליק נחקרו ע"י המשטרה הצבאית. תיק החקירה הועבר לאחרונה למתן חוות דעתו של פרקליט צבאי. טרם ניתנה חוות הדעת.

ה. נסיבות מותו של עדנאן סעיד ג'ראר ביום 10 בפבר' נחקרו ע"י מצ"ח. מחוות דעתו של הפרקליט, שבחו את חומר הראיות עולה כי ההרוג נורה ע"י חיילים במהלך מרדף, כשעה שביצע תנועה שנחשדה על-ידם כניסיון לשלוף נשק. כדיעבד הזכר, כי המנוח לא החזיק ברשותו נשק אולם בהסתמך על עדותם של החיילים נעל כלל נסיבות הארוע, נמצאה טענתם כי נשקפה להם סכנת חיים מוחשית כנה וסבירה, ולפיכך לא ננקטו הליכים משפטיים נגד היוורה. יוטעם כי במהלך אותו ארוע נורה ונלכד חושב נוסף שברשותו נמצא אקדח טעון.

ו. נסיבות מותם של שלושת תושבי מחנה הפליטים שאטי ביום 5 באוגוסט 1991, עדיין נחקרות ע"י המשטרה הצבאית.

3. מקרי התקיפה

א. תקיפת עו"ד מאהר פארס מחאן יונס - המקרה נחקר ע"י המשטרה הצבאית. בעקבות הממצאים הורה הפרקליט על העמדתו של חייל צה"ל לדין בפני בית דין צבאי באשמה של תקיפה הגורמת חבלה ממשית. בימים אלה מתנהל הדיון בענייניו.

ב. תקיפת איברהים טמייזה מהכפר אידנא - המקרה נחקר ע"י המשטרה הצבאית שנבתה עדויות גם מהמוכתר ומבני משפחתו. הפרקליט הצבאי שבחן את חומר החקירה הורה להעמיד לדין משמתי מספר חיילים וקצין צה"ל שנטלו חלק בארוע בפני קצין בכיר.

4. אנו מאשרים קבלת התצהירים - העברנו אותם לגורמים המתאימים בצה"ל.

בברכת חג שמח,

אביטל

אביטל מרגלית, סרן

רמ"ד הסברה

בִּזְזָהּ

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
'بيتسيلم' مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الانسان في الأراضي المحتلة
8'TSELEM - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories

12.5.92
ש.מ. 2145

לכבוד
הרמטכ"ל
רב-אלוף אהוד ברק
לשכת הרמטכ"ל
הקריה, חל-אביב

שלום רב,

הנדון: תקרית ירי בכפרים שיוח' וסעיר ב-7.5.92

במהלך פעילות יזומה של כוח צה"ל בכפרים סעיר ושיוח' שבנפת חברון ב-7.5.92 נהרג אדם אחד ואדם נוסף נפצע באורח קשה.

מהעדויות שנבכה עובד בצלם, המצורפות למכתב זה, עולה כי אנשי הכוח הגיעו לכפר סעיר ברכב נושא לוחיות זיהוי ישראליות ושני דגלי ישראל. החיילים, שעל-פי העדויות היו לבושים בכגדים אזרחיים וחכשו כיפות, ירו לעבר חבורת צעירים ששיחקו כדורגל בכפר, לאחר שחלק מהם יידר לעברם אבנים. מהירי נפצע אמין ג'ראדאת, בן 16, תושב סעיר. אנשי הכוח דלקו, תוך ירי באוויר, אחר מכונית שפינתה את הפצוע. המרדף התנהל עד צומת הכפר שיוח', שם נעצרה המכונית שאחריה דלקו, וצעיר ברח ממנה. החיילים רדפו אחרי הכורה, מחמד שלאלדה, ירו בו והרגוהו.

אנו רואים בחומרה רבה את נסיבות התקרית כפי שעולה מן העדויות, ובמיוחד את העובדה שהחיילים נהגו בפרובוקציה בהיכנסם לכפר במטרה של מתנחלים, דבר שגרר ייחודי אבנים לעברם, ואת הירי בראשו (לפי העדויות), באדם בורח שלא סיכן איש.

נבקש לנקוט בכל האמצעים לבירור נסיבות התקרית, להעמדת האחראים לדין ולדאוג כי יימנעו מקרים מסוג זה בעתיד.

לאור המקדים הרבים בעת האחרונה שבהם היה חשד לשימוש בלתי-מוצדק
בירי קטלני על-ידי חיילי צה"ל ובמיוחד על-ידי חיילי היחידות
המיוחדות, אני סוּנה אליך בבקשה לאפשר לנו לקבל את נוסח הוראות
הפתיחה באש המעודכנות. סנייה קודמת של נעמה ישובי מבצלם לפצ"ר,
בנושא זה, נענתה בשלילה.

בכבוד רב

יְהוּדָה בֹּאֵר
מְנַחֵם הַבְּנֵי

העֶתֶק: האלוף דני יתום
סיקור מרכז
מצודת כסיר
ירושלים

לישראל	הגנה	צבא
העליון	הפיקוד	מזכירות
03-6961822		טל'
2973		מב-5 -
חשנ"ב	ניסן	י"א
1992	מאי	17

מר יזהר באר
מנכ"ל "כצלם"
רח' קרן היסוד 18
ירשליים 92149

א.נ.נ.

הנדון: פנייחכם בעניני ירי כשיח' וסעיר

אבקש לאשר קבלת מכתכם מיום 12 מאי 92 בעניניו שבנדון.

העדויות הועברו לידי הפרקליטות הצבאית למען יצורפו לחומר החקירה בעניניו נסיבות מותו של מר שלאדה (באם אכן מדובר בפעילות כוחות צה"ל).

לעניין קבלת נוסח הוראות הפתיחה באש - עמדתנו הינה כי מדובר בהוראות מסוגיות, אשר לא ראוי כי תהיינה נחלת הציבור. חשובת הפצ"ר חקפה, אם כן, גם היום.

בכרחה,

יובל הודן,
מזכירות הפיקוד העליון

סרו

העליון

יה-נד
19646

נספח ה': תגובת דובר צה"ל לדו"ח

פעילות צה"ל נגד חוליות מחבלים חמושים ביהודה. בשומרון ובחבל עזה

דו"ח "בצלם" עוסק בפעילות היחידות המיוחדות (של צה"ל) ביהודה, בשומרון ובחבל עזה. דו"ח זה מחזיק עמודים רבים וכלולים בו סיפורים ונתונים לרוב. דא עקא, שחלק ניכר של העובדות, העדויות והארועים המופיעים בו אינם מובאים בשם אומרים, וקביעות המועלות בדו"ח הן פעמים רבות תוצר של דיווחים עיתונאיים או שמועות שאמינותן לא הוכחה.

דו"ח זה מתעלם מן המצב הקיים בשטח, שבו, מחבלים חמושים בנשק חם וקר, שאינם כפופים לשום חוק, עברו לדפוס של פעילות טרור אלימה הנועשית בידי בודדים. זוהי פעילות המכוונת נגד כוחות צה"ל, נגד אזרחים ישראלים וגם נגד האוכלוסייה הערבית. פעילות זו מעמידה יום יום בסכנת חיים את חיילי צה"ל, המתמודדים עימה ונדרשים להפעיל את שיקול דעתם תוך שניות ספורות.

ביסוד הפעילות הצה"לית נגד אותם גורמים נמצאת הכוונה לטפל טיפול נקודתי בלכידת חברי הכנופיות האלימות. זאת, תוך המנעות מפגיעה בציבור הרחב.

צה"ל, בדיוק כפי שנאמר בדו"ח "בצלם", הגביר את פעילותו נגד הגורמים האלימים הללו. תוצאת הפעילות הזו הייתה מעצרו של למעלה מ-750 מחבלים מבוקשים שהיה ידוע בוודאות כי הם מעורבים בפגיעים ומעשי אלימות חמורים נגד יהודים וערבים. מבין כל המבוקשים הללו נהרגו 18 ערבים.

אמנם חדו"ח, בגרסתו הסופית, מסייג את ההאשמות הישירות בדבר "הריגה מכוונת" או מדיניות של "חיסול" מבוקשים אך ממשיך עדיין לטעון כי מצטיירת "אווירה המצריקה ירי קטלני ע"י היחידות המיוחדות בכלל וירי במבוקשים בפרט". העובדות כפי שהוזכרו לעיל אינן תומכות בטענה זו.

צה"ל דוחה טענה זו מכל וכל, וקובע, כי היא מציגה תמונה חד צדדית המעוותת לחלוטין מציאות ברורה הקיימת בשטח.

אין ולא תהיה בצה"ל מדיניות או מציאות של הריגה מכוונת של מבוקשים. הוראות הפתיחה באש מאפשרות ירי באש חיה בשני מצבים:

- א. במצב של סכנת חיים, כשאז יורים כדי להסיר את הסכנה, קרי: על מנת לפגוע.
- ב. בעת הפעלת נוהל מעצר חשוד, כשאז הירי מיועד לאפשר את לכידת החשוד ואינו מכוון להרגו.

לשום גורם בצה"ל בשום דרג, לא ניתנה סמכות לחרוג מההוראות או לתת לחיילים ולמפקדים, הפועלים בשטח, להבין את הדברים בדרך שונה. במקרים שבהם מגיע צה"ל למסקנה כי חייל או קצין פעלו שלא כהלכה, תוך כדי חריגה מהפקודות, נפתחים נגדם הליכים, למרות שמדובר בחיילים שנשלחו ע"י צה"ל להתמדדויות קשות ומסוכנות מול מחבלים חמושים, שאחראים לרצח יהודים ופלסטינים.

את אמינותה של המערכת הצבאית יש לבחון בעים לב להוראות הניתנות לחיילים, לאופן ביצוע ההוראות, למנגנוני הביקורת ולאופן הטיפול בחריגים. עקרון קדושת החיים הינו ערך יסוד בצה"ל. אין כל שינוי ולא יהיה שינוי בעניין זה.

המצב בשמח - מובדות

▼ הרקע לפעילותו צה"ל נגד מחבלים מבוקשים

התמשכות ההתקוממות של תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה שינתה את דפוסי ההתנגדות לשלטון הישראלי. אם בעבר הלא-רהוק היינו עדים בעיקר למאפיינים של התקוממות-רחוב, הרי שבעקבות תהליכים שונים שעוברים על החברה הפלסטינית, עברה הפעילות לפסים מאורגנים - במסגרת ארגוני החבלה. ארגונים אלה, כמו אש"ף, "החזית העממית" והחמא"ס, מנסים לשמר את ההתקוממות על ידי הגברת הפח"ע, בדגש על עידוד השימוש בנשק חם.

בעקבות השינוי באופי ההתקוממות, המתבטא, בין השאר, בסירוב התושבים להצטרף לאירועים רבי משתתפים ובקיום תהליך של חזרה לחיי שיגרה, נאלצים פעילי התקוממות לאכוף מרותם בכח. ככל שחולף הזמן מתגבר הצורך של פעילים אלה להפעיל אמצעים אלימים נגד התושבים, כדי לאלצם להמשיך ולקיים את גילויי ההתקוממות.

הארגונים המנהיגים את ההתקוממות הקימו במהלכה תאים מחתרתיים, שתפקידם לדרבן את האוכלוסייה הפסיבית להמשיך התנגדות אלימה, ולאכוף את הוראותיהם. תאים אלה מכונים בעיקר בשם "ועדות עממיות", והם עוסקים בעיקר בהפצת כרוזים, בכתיבת סיסמאות, באכיפת שביתות ובגרימת הפרות סדר ברמה זו או אחרת, ובכללן השלכת בקבוקי תבערה לעבר כוחות צה"ל.

בצד אותם תאים הוקמו מנגנונים נוספים, המכונים "ועדות ההלם" או "כוחות ההלם", שפעילותם מכוונת להשליט, באמצעי טרור, את מרותם של הארגונים השונים. בהתאם לאידאולוגיה הגורסת כי לצורך הצלחת ההתקוממות נגד השלטון הישראלי, יש "ליישר" תחילה את השורות בקרב החברה הפלסטינית, פועלים חברי ועדות אלה באופן נקודתי נגד תושבים סרבניים, הנמנעים מלציית להוראה זו או אחרת של הנהגת ההתקוממות: סוחרים, שפתחו חנויותיהם בזמן שביתה או שסחרו בתוצרת ישראלית, הוכו קשות ורכושם נשרף. פועלים, שביקשו לצאת לעבודה בישראל לפרנסתם, זכו ל"ביקורי לילה" של חברי "ועדות ההלם" עוטי מסיכות, שאיימו עליהם, החרימו מהם מסמכים המאפשרים כניסה לישראל, והיכו בהם.

חברי ארגונים אלה אף הונחו, ע"י ראשי הארגונים, לחסל את מערכת המינהל האזרחי ולפגוע בעובדי הערבים. שוטים ועובדי המינהל האזרחי אולצו להתפטר. הסרבנים נחטפו מבתיהם, עונו, נחקרו בחשד לשיתוף פעולה עם השלטונות, ולא אחת נרצחו תוך עינויי גוף קשים. במקביל, תוך נסיון "להחליף" את מערכת השלטון המקומי שנפגעה, ומתוך רצון להשיג לגיטימציה מהאוכלוסייה, החלו "ועדות ההלם" לפעול נגד מי שנחשבו בעיניהם כסוחרים סמים או כעברייני מוסר.

אנשים שנחשדו בסחר בסמים או בסחר במשקאות חריפים הוצאו בכח מבתיהם

תלקחו ל"חקירה". שם, תחת איומים קשים, נאלצו "להודות" ב"אשמה" שיוחסה להם, ומשעשו כך, נרצחו באכזריות. רבים נוספים "מצאו את מותם" במהלך החקירה.

תופעת החיסולים הפנימיים הגיעה למימדים כאלה, שגורמים בקרב החברה הפלסטינית, מכל גווי הקשת הפוליטית, דורשים בכרוזים ובמאמרים חריפים בעיתונות להגבילה. המצב הגיע לידי כך שב-15 במאי התקיים באזור עזה (שם תופעת החיסולים קשה במיוחד) כינוס של פעילי התקוממות מארגונים שונים. בכינוס השתתפו למעלה מ-150 פעילים מהארגונים - הפת"ח, החזית הדמוקרטית, החזית העממית והחמא"ס.

דוברי הפת"ח קראו לשאר הארגונים למתן את היקף החיסולים ואת היחס הנוקשה כלפי האוכלוסייה. הם הציעו שיחוסלו רק משתפי הפעולה הבולטים, שאין ספק במעשיהם.

זרועות הבטחון, שהופקדו על הבטחון באזור ועל החלת שלטון החוק ועל השבת הסדר הציבורי על כנו, רואים בתופעות שתוארו נגע שיש לבערו. ב"עבודת נמלים" מודיעינית, ותוך קיום פעילות בטחונית שוטפת, נחשפו חוליות רבות של חברי הארגונים - רוצחים ומבצעי פשעים מסוכנים - והועמדו לדין בבית המשפט. אלו שלא נתפסו, נחשפה זהותם, ומפחד המעצר עזבו את בתיהם ומצאו להם מסתור במקומות שונים. אלה הם המבוקשים.

החל מהמחצית השנייה של שנת 1991 (ערב שיחות השלום) אנו עדים לגל של טרור ושל תקיפות יעדים צבאיים ואזרחיים בנשק חם, כאשר עיקר הפעילות מבוצע ע"י חוליות של מבוקשים חמושים וע"י בודדים שזהותם ידועה לגורמי הבטחון.

ההתקוממות שניתה את פניה. בלשונם של הפלסטינים עצמם הפכה ההתקוממות ל"התקוממות אדומה". דפוסי הפעולה השתנו. הפושעים והרוצחים שנמלטו מבתיהם, מאורגנים היום בקבוצות קטנות המזוינות בנשק חם ובנשק קר. עיסוקם העיקרי הוא ביצוע פיגועים נגד צה"ל ונגד אזרחים ישראלים הנעים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה, ובצד זאת, הפעלת אמצעי אלימות וטרור נגד האוכלוסייה המקומית כדי לשמור על "מתח" ההתקוממות והנאתה מנסיון לחזור לחיי שגרה. אם בעבר הייתה רתיעה משימוש בנשק חם, הרי שלאחרונה תקיפת חיילים ואזרחים בנשק חם, הפכה לחזון נפרץ. חלק ניכר מזמנם של המבוקשים מוקדש לצבירת אמצעי לחימה.

בתקופה שבין אוקטובר 1991 עד 30 באפריל 1992 בוצעו 1031 פיגועים בנשק חם ביהודה, בשומרון ובחבל עזה. כמו כן, מאוקטובר 1991 ועד ח-30 במאי 1992 נרצחו 9 אזרחים ישראלים; שלושה חיילים נהרגו, ולמעלה מ-140 תושבים פלסטיניים נרצחו בידי אחיהם.

בתחומי ה"קו הירוק" נרצחו בידי פלסטינים, מאוקטובר 1991 עד 30 במאי 1992, 5 אנשי כוחות הבטחון ו-6 אזרחים ישראלים.

ידגש, כי המבוקשים הפכו לכאלה לאחר שזומנו לחקירה ולא הופיעו; נערך ביקור או חיפוש בבתיהם והם לא נמצאו; משפחתם נתבקשה להביאם לחקירה והם לא באו, ועל

סמך ידיעות מודיעיניות של שירות הבטחון הכללי, כל אחד מהם ביצע פשעים מסוכנים.

כמו כן יש לזכור כי המבוקשים הם שהחריפו את דרכי הפעולה שלהם ועברו לשימוש בפועל בנשק חם נגד אזרחים וחיילים. שינוי זה מעלה באופן תלול את רמת הסיכון שהם מהווים ואת סבירות השימוש בנשק על-ידם בשעת מגע אפשרי עימם.

להלן דוגמאות לפעילות כוחות צה"ל נגד מבוקשים, הממחישות את הסיכון שבמגע עימם:

4.1.92 - מחבל חמוש, מבוקש בכיר מאפריל 1991, נהרג בכפר אוס-א-תות. האיש, מוחמד עלי מדרס, חבר ב"פנתר השחור", היה כלוא בעבר 3 פעמים, והשתתף ברצח חשודים על-ידו בשיתוף פעולה.

במבצע יזום של יחידה מיוחדת איתרו את החשוד. קראו לו לעצור והוא ברח. תוך כדי מרדף אחריו הוא שלף נשק וירה בחיילים. שני חיילים נפצעו (אחד מהם באורח בינתני). הם השיבו אש והרגו אותו.

המטרה היתה לתפוס את המחבל חי, אולם משנסקפה לחיילים סכנת חיים מוחשית (המחבל היה חמוש וירה בהם), נאלצו לפתוח עליו באש.

12.2.92 - נלכד מחמוד אחמד חנני, פעיל "החזית העממית", שהיה חבר בחוליית מחבלים, העוסקת בחקירת החשודים על-ידה בשתי"פ עם השלטונות. הני"ל נחשד כמי שהשתתף בחקירתם וברציחתם של שני חשודים בשתי"פ. נלכד ובידו סכין.

5.3.92 - כח צה"ל הגיע לביתו של אחד המבוקשים בבני-סוהילה. מחצר הבית נפתחה אש מרובה קלצנייקוב לעבר חיילי הכח. מן האש נהרג חייל צה"ל, רבי"ט ברוך בן שמעון ז"ל.

חיילי הכח השיבו אש, הרגו את המחבל שירה, פצעו מחבל אחר ולכדו עוד שבעה מבוקשים. ברשות המחבלים נמצאו תת-מקלע "עוזי", רובה קלצנייקוב, 4 אקדחים, סכינים וגרזנים.

המדובר בחוליית מחבלים שפעלה תקופה ארוכה באזורים הכפריים של חאן-יונס. המבוקשים היו מעורבים במקרים רבים של רצח תושבים מקומיים.

31.3.92 - צאלח עווד מחמד בזור מגעין נתפס כשהוא חמוש באקדה. הני"ל נחשד כמי שהשתתף ברציחתם של חשוד בשיתוף פעולה ושל אשתו, רצח חשוד בשתי"פ תושב ראבה, רצח שני חשודים נוספים על ידו - תושבי קבטיה, רצח שוטר מהכפר סניר והשתתף בחקירת חשודים נוספים בשיתוף פעולה. כמו כן, סיפק נשק למחבלים מבוקשים נוספים.

24.5.92 - חייל מג"ב נהרג וחייל מג"ב אחר נפצע באורח בינוני בהתקלות של כח צה"ל ומג"ב עם חוליית מחבלים חמושים בשכונת צברה בעזה.

כח משולב של מג"ב וצה"ל, שהיה לפנות בוקר בפעילות יזומה לתפיסת מבוקשים בעיר עזה, נתקל במהלך הפעילות בחוליית מחבלים שהסתתרה באחד הבתים. המחבלים ידו רימון יד לעבר חיילי הכח וירו באקדה. מן הירי נהרג, כאמור, חייל מג"ב וחייל

נוסף נפצע. היילי הכח השיבו באש ממנה נהרגו שלושה מחבלים. ברשותם נמצאו אקדה, גרזנים, סכין קומנדו וציוד נוסף.

המחבלים ההרוגים היו מבוקשים למעצר מאז ראשית השנה, בעקבות חשיפתה של התארגנות רהבת היקף של ארגון החמא"ס בעזה. ההתארגנות כללה מנגנון צבאי לביצוע פעילות ומנגנוני פעילות נוספים. החוליות הצבאיות של ההתארגנות כונו "חוליות עז א - דין אלקסאס". ע"פ החשד, חבריהן רצחו את דורון שורשן ז"ל בינואר 92, הניחו מטעני חבלה רבים באזור מחנות הפליטים בחבל עזה, נטלו אחריות - באמצעות כתיבת סיסמאות - לרצח דוד כהן ז"ל ב-17.5 ולירי שבוצע לעבר מכוניתו של מפקד משטרת נפת עזה לפני כחודש. הם גם חשודים בביצוע שורת רציחות של תושבים ערבים באזור. המחבלים המבוקשים שנהרגו נמנו על חוליות, ומעורבותם בביצוע הפיגועים נבדקת ע"י כוחות הבטחון. אחד מהם זוהה כמראן זאיעי, אשר היה שותף לרצח שלושת הישראלים במפעל "אלום שיין" ביפו כחודש דצמבר 90.

הסתמכות "בצלם" על דיווחי תקשורת זרה

ביום שלישי ה-12 במאי 1992 ביצעו כוחות צה"ל ומג"ב פעילות יזומה בכפר רומאנה שבנפת גנין, שבמהלכה זוהו חלק מחברי חוליית "הפנתר השחור". במקום נעצרו 11 חשודים.

החתייחסות המופיעה בדו"ח "בצלם" לכתבת רשת CNN העוסקת בארוע הנ"ל, היא דוגמא טובה לטענה כי ארגון "בצלם" מסתמך על כתבות טלוויזיה של רשתות זרות, שאינן מציגות את התמונה השלמה.

כתבת ה-CNN מציגה תמונה לפיה צה"ל פרץ והפריע, כביכול, למהלכו של טקס שלו שהתקיים בכפר. להלן מספר עובדות נוספות, המציירות תמונה שונה, שלא הובאה בכתבת ה-CNN:

- א. המקרה ארע במהלך טקס אזכרה שהתקיים בכפר לציון 40 יום למותו של פלסטיני, שנרצח על רקע של סכסוך פנימי בין משפחות. לצה"ל אין כל קשר למותו.
- ב. בין הנוכחים בטקס האזכרה היו מחבלים ממושגים.
- ג. בכניסה לכפר הוקמו מחסומי אבנים על מנת למנוע כניסה של אנשים בלתי רצויים מבחינת התושבים.
- ד. שלושה מן המחבלים שהשתתפו בטקס ברומאנה, והצליחו להימלט מן המקום, נתפסו בשעה 2:30 למחרת (13.5.92) במהלך היתקלות עם כח צה"ל ליד הכפר עראקה שבנפת גנין. במהלך אותה היתקלות נצרו החיילים את נשקם משום שלא זיהו בוודאות נשק אצל החשודים, ולא חשו עצמם מאויימים. לעומת זאת, פתחו המחבלים באש לעבר כוחות צה"ל. כוחות צה"ל השיבו אש, ומחילופי הירי נפצע אחד המחבלים קשה, ופונה ע"י מסוק של צה"ל. מחבל אחר נלכד והשלישי נמלט. בעראקה נמצאו רובה מסוג "בראונינג", תמ"ק "עוזי" ואקדה.
- ה. המחבלים היו מבוקשים מזה זמן רב ע"י כוחות הבטחון.

התאור שהובא ע"י רשת הטלוויזיה הזרה לא שיקף, איפוא, את שהתרחש בכפר.

▼ הערכות צה"ל

פעילות זו של חוליות המחבלים נושאי הנשק, היא העומדת ברקע למדיניות כוחות הבטחון, שמטרתה לשמור על הבטחון ביהודה, בשומרון ובחבל עזה.
מצב זה חייב הערכות מתאימה, מכיוון שמדובר למעשה בלוחמה במחבלים מסוכנים וחמושים בנשק חם וקר.
צה"ל נערך לאיום החדש על בטחונה של מדינת ישראל ובטחון יהודה, שומרון וחבל עזה בדרך של תגבור ושל הגדלת היחידות המיוחדות שפעלו כל הזמן ביהודה, בשומרון ובחבל עזה בהצלחה רבה.
מטרת הפעלת היחידות המיוחדות היא ללכוד את חברי ה"גרעין הקשה", היינו הטוריסטים האלימים והחמושים. יש לזכור שמחבלים אלה זוכים לעיתים לשיטוף פעולה מצד האוכלוסייה המקומית, הנותנת להם חסות, לעיתים בעל כורחה, מעניקה להם מקומות לינה ומזון, ומגינה עליהם, אם בדרך של הצבת שומרים המתריעים בפני התקרבות כוחות צה"ל, ואם בדרך של הבטחת נתיבי הימלטות.
הדרך להגיע אל המחבלים המבוקשים לשם לכידתם היא מתוך יוזמה והעזרות בעבודת מודיעין מאומצת המתבצעת בשטח.

מדיניות כוחות הבטחון מכוונת נגד חוליות אלה של מבוקשים, המהווים למעשה את ה"גרעין הקשה" של ההתקוממות. צה"ל מבחין בין אלה לבין רוב האוכלוסייה, ולראייה - התמעטות הפרות הסדר ההמתיות, הוצאת בתי הספר ממעגל האלימות וכד'.

▼ פעולת היחידות המיוחדות

חלק מפעילות צה"ל נגד חוליות המחבלים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה, מתבצע על ידי היחידות המיוחדות. תפקידן של יחידות אלה מתמקד באיתור מבוקשים ובלכידתם.

המאפיין המרכזי של פעילות היחידות המיוחדות, ובכך ייחודן, הוא נכונות להתחכך ב"גרעינים הקשים" של ההתקוממות. יחידות אלה משתדלות שלא להתחכך ולהתעמת עם כלל האוכלוסייה.

היחידות המיוחדות נוהגות בהתאם לאמות המידה המוסריות הגבוהות המקובלות בצה"ל. אלו הן יחידות איכותיות, שצה"ל משקיע בהן רבות בתחום האימונים וההדרכה. ברור כי חיילים אלה, הפועלים בתנאים מיוחדים, קשים וחמורים ביותר, תוך סיכון עצמי גבוה, מחייבים שימת לב מיוחדת בתחום איכות הכח ואיכות הפיקוד שלו.

יודגש, כי אין ולא תהיה בצה"ל מדיניות או מציאות של הריגה מכוונת של מבוקשים. כוחו צה"ל אינם פוגעים במבוקשים, אלא במקרים בחם

במהלך הפעולה הם מסכנים את חיי כוחותינו או לעיתים, במהלך ביצוע נוהל מעצר חשוד במטרה ללכוד אותם.

▼ הצלחת הפעילות

במהלך למעלה מארבע שנות ההתקוממות, מתקיים שיתוף פעולה בין זרועות הבטחון השונות - צה"ל, שרות הבטחון, משטרת ישראל והמינהל האזרחי. שיתוף פעולה זה הביא למיצוי של חומר מודיעיני במבצעים נקודתיים.

גורמים נוספים שהביאו להצלחה: סדר הכוחות של צה"ל ביהודה, בשומרון ובחבל עזה, מתבסס יותר ויותר על כוחות סדירים וקבועים, ופחות על אנשי מילואים, המתחלפים לעיתים קרובות. עובדה זו תרמה לשיפור בתיפעול הכוחות ולשיפור בכך ההרתעה של צה"ל ובמידת הכרתו את השטח. פעילות המפקדות השונות שופרה, ומושם דגש רב יותר על איכות הפיקוד.

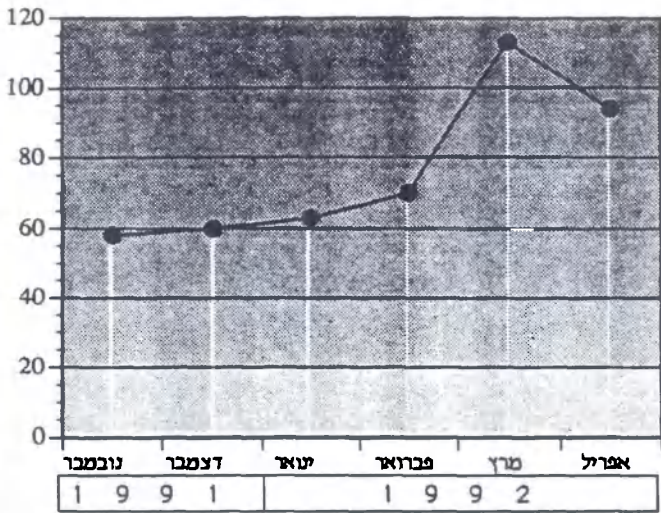
ביטוי נוסף לשיפור בכך ההרתעה של כוחות צה"ל ולהצלחת מאפייני פעולתו, הוא תהליך הסגרת המבוקשים: מאז תחילת השנה הסגירו עצמם עשרות מבוקשים לידי צה"ל ולידי המינהל האזרחי, ובאמצעות חקירתם התאפשרה לכידת מחבלים נוספים. יתרה מזאת, כתוצאה מכך ההרתעה של צה"ל, שחלק ממנו מהווה פעילות היחידות המיוחדות, קטנה והולכת נכונות הערבים הפלסטיניים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה להצטרף למעגל פעילי ההתקוממות. כמו כן מתגבר הניכור בין החוליות האלימות, נושאות הנשק, לבין הרחוב הפלסטיני, דבר הבא לידי ביטוי, כאמור, במאמרים המתפרסמים בעיתונות הערבית, ומוקיעים את התופעות השליליות שהצמיחה ההתקוממות, ואת הנזק הרב שגורמים הפעילים האלימים של ההתקוממות לחברה הפלסטינית.

חיילים ואזרחים הרוגים מתחילת ההתקוממות ביהודה, בשומרון ובחבל עזה

סח"כ	1992*	1991	1990	1989	1988	
14	3	1	2	4	4	חיילים
23	6	6	1	3	7	אזרחים
37	9	7	3	7	11	סח"כ

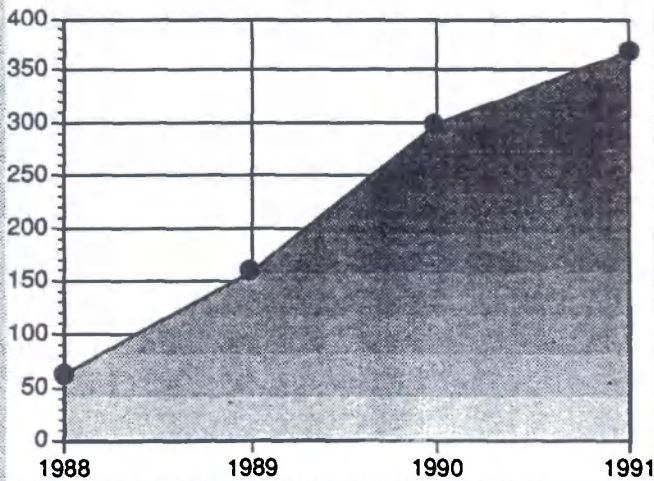
* עד מאי 1992

חיילים ואזרחים פצועים

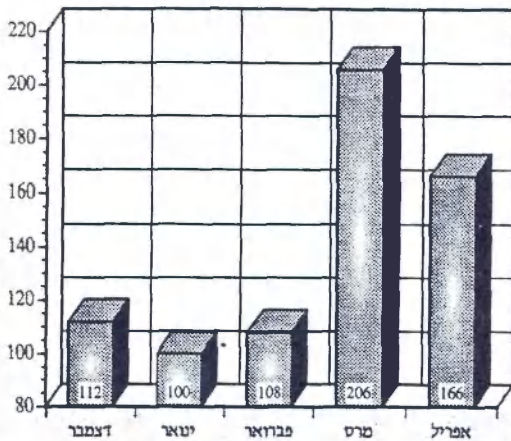
דובר צה"ל - ענף הסברה

שימוש בירי וברימוזים במהלך התקוממות

דובר צה"ל - ענף הסברה

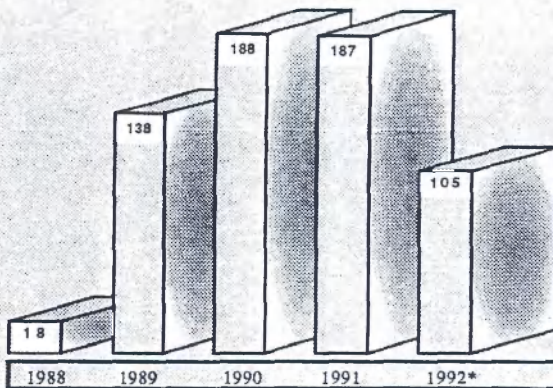
**שימוש בנשק חם* ביהודה, בשומרון ובחבל עזה
דצמ' 91 - אפר' 92**

* נשק חם: ירי, הצתה, בקבוקי תבערה, מטענים ורימונים.

יחידת דובר צה"ל - ענף הסברה

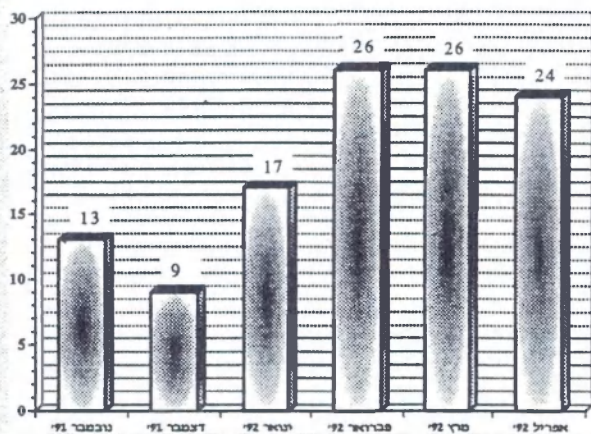
**פלסטינים שנהרגו ע"י פלסטינים
במהלך ההתקוממות**

* עד ה-14 במאי. מספר ההרוגים בחמשת החודשים הראשונים של השנה גדול יותר לעומת חודשים מקבילים בשנים קודמות.

יחידת דובר צה"ל - ענף הסברה

פלסטינים שנהרגו ע"י פלסטינים נובי 91 - אפרי 92

מקור: דוח נבו, יוני 1992

הוראות הפתיחה באש

▼ בסיס חוקי

הבסיס החוקי של הוראות הפתיחה באש לא השתנה בעקבות ההתקוממות. העקרונות המשפטיים המהווים בסיס להוראות הפתיחה באש, הם אותם עקרונות שהינחו את צה"ל לפני ההתקוממות.

ירי באש חיה מותר לחיילים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה בשני מצבים:

- א. במצב של סכנת חיים. במקרה זה יורים על מנת לפגוע.
- ב. בעת הפעלת נוהל מעצר חשוד במקרים המפורטים בפקודות הצבא. בנוהל זה קיימים מספר תנאים מוקדמים לביצוע הירי - ובכל מקרה, הירי במצב זה מיועד לאפשר את לכידת החשוד ואינו מכוון להורגו.

מסיבות מובנות, לא ניתן לפרט בפומבי את פרטי ההוראות מעבר לאמור לעיל, אולם חיילי צה"ל בקיאים בהוראות המפורטות ומתודרכים בנושא על-ידי מפקדיהם טרם יציאתם לפעילות מבצעית ביהודה, בשומרון ובחבל עזה.

לשום גורם בצה"ל, בשום דרג שהוא, לא ניתנה סמכות לחרוג מההוראות, או לתת לחיילים ולמפקדים הפועלים בשטח להבין את הדברים בדרך שונה.

כל מקרה שבו נהרג תושב יהודה, שומרון או חבל עזה, נחקר ע"י המשטרה הצבאית החוקרת. במקרים שבהם מגיע צה"ל למסקנה, כי חייל או קצין פעלו שלא כהלכה, תוך כדי חריגה מהפקודות בתחום זה, יפתחו נגדם בהליכים, כולל העמדה לדין. זאת, גם כאשר המדובר, בעצם, בחיילים שנשלחו ע"י צה"ל להתמודדות קשות ומסוכנות מול מחבלים ומבוקשים חמושים.

כאמור לעיל, לא השתנו עקרונות הפתיחה באש. יחד עם זאת, המצבים החדשים והמורכבים עימם נאלצים החיילים להתמודד מדי יום, בצירוף העובדה שההתקוממות משנה את פניה ומציבה בפני החיילים סכנות חדשות, מחייבים חידוד והבהרה של הוראות הפתיחה באש.

בהוראות הפתיחה באש פורטו מאז ומתמיד מצבים, בהם עלול החייל להתקל בשעה שהוא ממלא את תפקידו, והוצבו הכללים לשימוש בנשק חם באותו מצב.

שינוי פניה של ההתקוממות חייב להגדיר בפקודות גם את המצבים החדשים עימם נאלצים החיילים להתמודד. כך, למשל: ריבוי המקרים של תקיפת חיילים ואזרחים בכלי נשק דוקרניים כמו סכינים וגרזנים - חייב הבהרה וחידוד בנושא זה.

המציאות החדשה, לפיה נאלצים חיילי צה"ל להתמודד בשטח עויין עם מחבלים חמושים שאינם נרתעים מפתיחה באש, חייבה לחדד ולהבהיר את המצבים בהם נמצאים חיילים ואזרחים במצב של סכנת חיים נוכח מחבלים חמושים.

היום, כבעבר, כלל יסוד הוא, כי הפתיחה באש לשם מעצר פושע מסוכן תעשה כאשר

אין דרך אחרת ללכודו. השימוש בנשק נעשה כמוצא אחרון. אין כל שינוי בעיקרון זה. מטרת חידוד ההוראות היא להבטיח את שלומם של החיילים בעת לכידת המחבלים. הוראות הפתיחה באש תואמות, כמובן, את החוק ופסיקת בית המשפט העליון, והן הוצאו באישור הפרקליט הצבאי הראשי ופרקליטות המדינה. הפרק המשפטי שבדו"ח "בצלם" מנתח בתמצית את הבסיס המשפטי על-פיו בנויות הוראות הפתיחה באש. יוטעם, כי אין סתירה בין הוראות הפתיחה באש של צה"ל לבין מקורות החוק והפסיקה המאוזכרים בדו"ח. קביעות אחרות המופיעות באותו פרק בדו"ח נובעות, לכל הנראה, מאי הכרתן של הוראות הפתיחה באש לאשורן. לפיכך, מקצת המסקנות המשפטיות בדו"ח - בהיותן נסמכות על הנחות שגויות לגבי תוכן ההוראות - הן חסרות בסיס. מטעמים מובנים לא ניתן היה לחשוף את הוראות הפתיחה באש של צה"ל. אין לנו ספק שאם ניתן היה לחשוף הוראות אלו, היו נסתרות בעליל טענות רבות המועלות בדו"ח זה.

ההוראות מתירות ירי לשם מעצר חשודים רק לגבי אנשים מסויימים, כאשר החשד לגביהם צריך להתבסס על עובדות, נתונים או מידע אמין, תוך הדגשה חד משמעית, כי אין די בחשד סתמי, בתחושה או בניחוש.

טענת "בצלם", אם בן, לפיה במסגרת השינויים בהוראות הפתיחה באש ניתנה אפשרות לירות לעבר אנשים חמושים ללא אוזרה, גם כאשר ניתן ללכדם בדרך אחרת מבלי לסכן חיי החיילים, הינה חסרת בסיס.

חריגים

צה"ל מציב כנדבך מרכזי בפעולתו ביהודה, בשומרון ובחבל עזה את השמירה על הנורמה המוסרית הגבוהה של חייליו, וזאת חרף העובדה שהם מתמודדים עם גילויים קשים של אלימות. עדות להקפדה זו מחוזה ההתמודדות הנמרצת עם מעשים חריגים.

עד כה, בתקופת ההתקוממות - הוגשו 154 כתבי אישום נגד 223 חיילי צה"ל, אשר עברו עבירות בעת שירותם ביחוד, בשומרון ובחבל עזה, מתוכם 44 כתבי אישום שעניינם שימוש בלתי חוקי בנשק. 47 מהחיילים הם קצינים, 173 חוגרים ו-3 אזרחים עובדי צה"ל. עד כה הורשעו 171 חיילים וזוכו 19; משפטים תלויים ועומדים בעניינם של 30, בוטלו שני משפטים בעניינם של 3 חיילים.

מקרים אלה טופלו במערכת השיפוט של בתי הדין הצבאיים. יוזכר כי במקביל פועלת מערכת השיפוט בד"ן משמעת.

▼ הדין הבינלאומי

מנסחי הדו"ח מפרטים מספר עקרונות כלליים של המשפט הבינלאומי המנהגי וההסכמי בהקשר של הזכות לחיים ואפשרות הטלתו של עונש מוות. ידגש, כי אין כל סתירה בין הוראות הפתיחה באש הנקוטות על ידי כל חיילי צה"ל

באזורי יהודה, שומרון וחבל עזה, לבין הוראות המשפט הבינלאומי בכלל וההוראות המאוזכרות בדו"ח "בצלם" בפרט.

חלקן של ההוראות הספציפיות המאוזכרות בדו"ח "בצלם" הינן בעלות אופי כללי ביותר ואין להן תחולה ישירה על סוגיית הוראות הפתיחה באש. אשר לחלקן האחר של ההוראות המאוזכרות בדו"ח, הרי שכאמור לעיל, בפעולות חיילי צה"ל ביהודה, בשומרון ובחבל עזה אין משום הפרתן, שכן הן עולות בקנה אחד עם הוראות הפתיחה באש של צה"ל.

יתרה מזאת, הן מהוראותיהן של אמנות הדנות בתחום זה, והן מהפרקטיקה הנקוטה על ידי מדינות העולם בהקשר להוראות הפתיחה באש, ניתן ללמוד, **שההוראות המופעלות על ידי חיילי צה"ל באזורים הינן מחמירות בכך שהן אינן מאפשרות לחיילים שימוש בנשק גם בסיטואציות עובדתיות בהן המשפט הבינלאומי היה דווקא נוטה להתיר זאת.**

איפוק זה ראוי לציון במיוחד כשלוקחים בחשבון את הנתון שישראל פועלת ביהודה, בשומרון ובחבל עזה בהתאם לדיני התפיסה הלוחמתית שבמשפט הבינלאומי, אשר בדרך כלל מקנים לשלטון סמכויות נרחבות.

▼ הטענה בדבר חוסר בהירות

הוראות הפתיחה באש הינן ברורות, ונועדו לתת לחיילים ולמפקדיהם כלים להתמודדות עם מירב המצבים בהם עלול החייל להתקל במהלך הפעילות המבצעית. יחד עם זאת, לא ניתן להגדיר מראש בהוראות את כל המצבים בהם יידרש החייל להפעיל את נשקו, ולפיכך חלקן של ההוראות מנוסח בצורה של הנחיות ברורות, המתירות לחייל מידה מסויימת של שיקול דעת - כאשר החייל נדרש לפעול בצורה שקולה וסבירה.

הפירוט הרב בהוראות הפתיחה באש, נועד להמעט ככל האפשר במצבים שבהם עלול החייל לטעות ולהפעיל נשקו שלא כדין.

יש לזכור כי החיילים והמפקדים הם הנמצאים בקו המגע עם מחבלים חמושים אשר אינם מהססים לירות, ואינם כפופים לשום חוק. במצבים אלה נדרשים החיילים למידה רבה של קור-רוח ושליטה עצמית בבואם להפעיל את שיקול דעתם תוך שניות ספורות - שיקול דעת שתוצאותיו יכולות להיות מחבל פצוע או חייל הרוג (קרי: הם עצמם).

בנוסף להוראות הכתובות הניתנות לכל חייל וחייל, מתודרכים החיילים לעיתים מזומנות בדבר הוראות הפתיחה באש, ולפני כל פעולה ניתנות הוראות ספציפיות בהתאם לאופי המשימה. במצב דברים זה מרחב שיקול הדעת שמותירות ההוראות מצטמצם עוד יותר.

יתרה מזאת, שיקול דעתם של החיילים נבחן ע"י פרקליט צבאי במסגרת כל חקירה הנפתחת בעקבות תלונות על ירי בלתי חוקי, ובעקבות חקירה הנפתחת - כעניין שבמדיניות - בעקבות כל ארוע מוות של תושב ערבי.

כאשר נמצא, כי לכאורה חרגו החיילים מהוראות הפתיחה באש ומההנחיות שניתנו להם, הרי שננקטים נגדם צעדים משפטיים.

▼ תדרוך חיילי המילואים

לטענת חברי ארגון "בצלם", העידו בפניהם אנשי מילואים לגבי שינויים כאלה או אחרים בהוראות הפתיחה באש בנוגע לירי לעבר משליכי בקבוקי התבערה, לעבר זורקי האבנים, ולעבר רעולי פנים.

אם אכן יש בידי חברי ארגון "בצלם" עדויות מעין אלה, נא יעבירו אותן לידי צה"ל לשם פתיחת חקירה בעניין. היום, כבעבר, ירי על מנת לפגוע מותר אך ורק במצב בו נשקפת סכנת חיים, ואסור משחלפה הסכנה.

▼ הפיסת המבוקשים

בדו"ח "בצלם" נרמז מספר פעמים, או משתמע מן הכתוב, כי ישנה מדיניות להרוג מבוקשים והדבר נעשה גם בנסיבות בהן ניתן היה ללכוד אותם ללא שימוש בנשק. גם אם אין הדבר נאמר במפורש ע"י "בצלם", נשוב ונדגיש, כי אין, ולא היתה כל מדיניות של הריגת מבוקשים. כל הרוג עקב ביצוע נוהל מעצר חשוד נתפס מבחינה מבצעית כתקלה חמורה. המטרה היא ללכוד את החשודים ולהביאם לדין.

עובדה היא, כי בעקבות כל מקרה מוות נפתחת חקירת מצ"ח וממצאיה מובאים אל הפרקליטות הצבאית. לו היה מדובר במדיניות להרוג, כי אז לא היה צורך בחקירה.

הערכת ארגון "בצלם", כי לעולם ניתן לתפוס מבוקשים מבלי להשתמש בנשק, איננה מבוססת על עובדות מלאות, אלא, במקרה הטוב, על עדויות חלקיות וראיית הדברים שלא כהווייתם. יתרה מזאת, יש בהערכה משום התעלמות מוחלטת ועצימת עיניים נוכח הסכנה הנשקפת לחיילים מעימות פיסי או מזויין עם החשודים ומעובדה שלא אחת נפגעו חיילים במהלך עימותים מסוג זה.

בי"בצלם" מתעלמים מהעובדה כי פעילות החיילים נערכת באזורים צפופי אוכלוסייה, לעיתים עויינת מאוד, ברחובות צרים ובסימטאות בהם במהלך מרדף עלול החשוד להעלם בנקל ולהטמע בקרב האוכלוסייה. ככלל, הירי למעצרו של החשוד מבוצע רק במצב בו לא ניתן לתופסו, והשימוש בנשק בא כמוצא אחרון אם לא הועילו אמצעים אחרים.

בניגוד לפרסומים, אחוזים ספורים בלבד מתוך מאות המבוקשים שנתפסו, נפגעו במהלך לכידתם (הרוגים ופצועים).

במהלך ששת החודשים האחרונים, בהם הוכתבה והודגשה פעילות היחידות המיוחדות ביהודה, בשומרון ובחבל עזה, נלכדו למעלה מ-750 מחבלים מבוקשים, שהיה ידוע בוודאות כי היו מעורבים ישירות בפיגועי טרור נגד יהודים וערבים. חלק מהם נתפסו בעת שאחזו נשק וחלקם אף פתח באש על חיילי צה"ל. 18 מתוכם נהרגו.

בידי המחבלים שנתפסו נמצאו עשרות אמצעי לחימה וכלי נשק, ובכלל זה מקלע בא"ר, רובים, אקדחים, מטעני חבלה, רימתיים, חומרי חבלה ותחמושת מסוגים שונים.

▼ כניסה למצב של סכנת חיים

דריח "בצלם" טוען, כי חיילי צה"ל נוהגים להכנס בצורה מכוונת למצב של סכנת חיים, ומוצא בכך טעם לפגם. עוד ממשיך הדריח וטוען, כי במצב זה יורים החיילים ללא אבחנה.

אין לקביעה זו בסיס. הבטחת שלומם של חיילי צה"ל היא מעיקרי תפקידיו של כל מפקד ומושקעים מירב המאמצים להבטיח שהחיילים הפועלים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה, לא יקלעו למצב בו חייהם תלויים מנגד. יחד עם זאת יש לזכור, כי החיילים, שחובתם היא למלא את משימתם, למנוע רצח, פגיעות ואלמות נגד תושבים ישראלים וערבים-מקומיים כאחד וכן להשיב את הסדר הציבורי על כנו, נדרשים לפעול בתנאים מורכבים וסבוכים של סיכון אישי ועוינות. חובתם היא להגיע למקום בו נמצא המון פרוע, או שיש ידיעות כי נמצאים בו מתבלים חמושים, וחובתם היא למלא את משימתם ולא לסגת נוכח פני הסכנה. הטענה בדבר "הסתכנות מרצון", המכוונת נגד חיילים הממלאים את תפקידם, איננה במקומה והיא תמוהה ומזוה.

הקביעה הנוספת, לפיה בעת סכנת חיים יורים חיילים ללא אבחנה, גם היא נעדרת בסיס. בסכנת חיים הירי הוא אל מקור הסכנה בלבד.

התייחסות פרטנית לארועים הנוכרים

בדו"ח "בצלם" נזכרים עשרה ארועים בהם, על פי טענת הארגון, נעשה שימוש בלתי חוקי בנשק במהלך פעילות חיילי היחידות המיוחדות, ועוד שלושה, בהם, לטענתם, הופעל כח בלתי סביר. מתוך עשרת ארועי הירי המפורטים בדו"ח, ארבעה ארועים נתתיים בחקירה של המשטרה הצבאית, ולפיכך אנו מצועים מלהתייחס לטענה כלשהי בעניין אותם מקרים (מדובר בארועים הנוכרים כמספר 10,9,7,6). מקרים אלו, כאמור, נתונים בחקירה של המשטרה הצבאית כפי שנעשה בכל ארוע בו נהרג תושב יהודה, שומרון או חבל עזה. בגמר החקירה יועברו ממצאיה אל פרקליט שייתן את חוות דעתו המשפטית בעניין.

יוטעם, כי כפי שנעשה בכל מקרה בו פנה גוף כלשהו אל צה"ל בתלונה, הועבר אל המשטרה הצבאית, גם במקרה זה, דו"ח "בצלם" על העדויות שצורפו לו, על מנת שעדויות אלה תשמשנה בסיס לחקירה.

הארוע הנוכר כמספר 8, בו מתואר ארוע ירי שמהלכו נורה ומת גימאל עיאנס משוויכה, אינו נחקר על ידי המשטרה הצבאית אלא על ידי משטרת ישראל, שכן הירי במקרה זה בוצע על ידי שוטרי מג"ב ולא על ידי חיילי צה"ל. כך גם הירי ממנו נפגע נביל עתיק, בוצע ע"י שוטרי מג"ב ולא חיילי צה"ל.

טענת "בצלם" כי מתוך עשרת ארועי הירי הנוכרים בדו"ח רק בשניים נקטו צעדים משפטיים, היא טועה ומטעה; משום שארבעה מקרים מהם נמצאים עדיין בחקירת מצ"ח ולכן טרם נבחנו בחינה משפטית, ומקרה נוסף נחקר ע"י משטרת ישראל ולכן לא נבחן ע"י הפרקליטות הצבאית. יוצא איפא שמתוך חמישה ארועים בהם הסתיימה החקירה ושנבחנו משפטית, נקטו הליכים משפטיים בשני מקרים.

להלן התייחסותינו לשאר הארועים הנוכרים בדו"ח:

▼ מאמון, אוגוסט '88

אין בידינו להתייחס לטענות העולות מפירוט העובדות שהוצגו על ידי ארגון "בצלם" מכיוון שהעניין כולו מתברר בימים אלו בבית משפט במסגרת תביעה אזרחית לפיצויים שהגישו בני משפחת הנפגע. כל נסיון לבסס קביעות עובדתיות חד-צדדיות על בסיס ראיות שהביא אחד הצדדים, כפי שנעשה בדו"ח, יש בו משום חשש להתערבות בעניין התלוי ועומד בבית משפט ולהפרת החוק.

נעיר, כי חוות דעתו של הפרקליט הצבאי התייחסה לשאלת אחריותם הכללית של החיילים למקרה המוות, ובמקרה כזה יש להוכיח אשמה מעבר לכל ספק סביר, ולעומת זאת, במשפט האזרחי די לו לתובע אם יוכיח במאזן ההסתברויות התרשלות של הנתבע.

העניין, כאמור, טרם הוכרע בבית המשפט, ואין זה מן הראוי להביע עמדה טרם מתן פסק הדין.

▼ רמאללה, יוני '89

חיילי היחידות המיוחדות אכן עוברים אימונים מיוחדים, ממושכים ויסודיים בשימוש בנשק. זאת - על מנת להבטיח את דיוק הפגיעה.

מטרתם של האימונים היא לצמצם למינימום ההכרחי את אפשרות ההחטאה בפגיעה, על מנת להבטיח שהפגיעה בחשוד תהיה קלה ככל האפשר.

במקרה הנזכר בדו"ח, ירה החייל בנשקו לעבר החשוד לאחר שהזהירו תחילה וניהל אחריו מרדף מאומץ. כשעצר וכיוון את נשקו המשיך החשוד להמלט, כך שהחייל נדרש לפגוע (לאחר מאמץ) בחשוד הנמצא בתנועה מהירה כדי לעצור אותו. בנסיבות אלה נקבע, כי אין די בחומר הראיות כדי להצדיק העמדתו של החייל לדין בעבירה של גרימת מוות ברשלנות.

לעניין הטיפול הרפואי - על אף קביעתו, כי הטיפול הרפואי לא הלם את נסיבות הפגיעה, החליט הפרקליט, כי אין לנקוט בצעדים משפטיים נגד החיילים שבחרו לפנות את הפצוע בגיפ למרפאה הצבאית הקרובה, משום שפעולתם לא נבעה מזלזול בחיי אדם, אלא מתוך חוסר ידיעה בדבר אפשרויות הטיפול והפינוי שעמדו לרשותם. בעקבות הארוע שהתרחש לפני כשלוש שנים הופקו הלקחים המתאימים בעניין זה.

יצויין, כי אותו חשוד, יאסר אבו קטיש, נחשד ע"י זרועות הבטחון כמי שעמד בראש חולייה של ארגון "החזית העממית לשחרור פלסטין" של ג'ורגי חבש, והשתתף בתקיפה אלימה של בית חשוד בשיתוף פעולה עם השלטות, בין היתר ע"י זריקה של בקבוקי תבערה. על-פי המידע שנמסר ע"י השב"כ, היה הלה פעיל מרכזי מתחילת ההתקוממות בארגון הפרות סדר ובתקיפת כוחות הבטחון באזור רמאללה, ושמו עלה בחקירת רבים משותפיו.

יצויין, כי מאז שהופלל ע"י חבריו, נמלט מביתו, המשיך בפעילות עוינת, ולמרות שזומן מספר פעמים לחקירה - לא התייצב.

▼ אל בורייג' - אוקטובר '89

כפי שנכתב בדו"ח, בית הדין הצבאי טרם נתן פסק דין, ובקביעת מסקנות עובדתיות עוד טרם מתן הפסק יש משום חשש להשפעה על מהלך המשפט ותוצאותיו, ולכן איננו יכולים לתת יד.

בקצרה יצויין, כי התמיהות שהועלו בדו"ח "בצלם" בנושא מדיניות החיסולים, הוראות פתיחה באש מיוחדות ליחידות מיוחדות ("מסתערבים") ומתן הוראות לא-ברורות כעניין של מדיניות - אינן מתיישבות עם העובדה, כי קצין בכיר בדרגת סא"ל התעמד לדין פלילי בשל קיומן של ראיות לכאורה לאחרייתו למתן הוראות פתיחה באש שלא בהתאם להוראות צה"ל.

▼ כפר מאנב - מארס 1990

מחוות דעתו של הפרקליט עולה, כי הפעולה המתוארת לא נועדה ללכידת מחמד

סלאמה, אלא ללכידת קבוצת חברי "ועדת הלס" רעולי פנים, חמושים בנשק קר. מחמוד סלאמה נפגע במהלך הארוע בו התפתח מאבק פיזי אלים בין קבוצת רעולי הפנים לבין חיילי צה"ל, ולאחר שאחד החיילים השתמש בנשקו, מאחר שנשקפה לחיילים סכנת חיים. רמזים כאילו נפגע מחמוד סלאמה במכוון הינם חסרי כל בסיס, מכיוון שהחיילים כלל לא ידעו מהי זהותם של רעולי הפנים.

▼ עסכר - פברואר '91

מההשגות שהעלה דו"ח "בצלם" לגבי ממצאי החקירה עולה, כי לא הובאו לידיעת ארגון "בצלם" כל העובדות הרלוונטיות כפי שהן עולות מחקירת הארוע. הגרסה המוצגת ע"י הארגון היא חד-צדדית.

עדנאן סעיד ג'ארד נורה על ידי חיילים במהלך מבצע שנועד ללכידת ארבעה תושבים חמושים החשודים ברצח תושבים מקומיים ובהפעלת טרור בכל אזור שכם.

במהלך המבצע אותר אחד החשודים כשהוא יושב עם נוספים בפתח חנות. החיילים התקרבו אל הקבוצה וקראו לעברו קריאות אזהרה. חלק מהתושבים הנוספים שישבו עימו והבחינו בחיילים, החלו להמלט. החיילים, בהסתמך על המידע שהיה ברשותם והעובדה המחשודה, כי הללו נמלטו מהמקום, סברו שגם הנמלטים נמנים עם חברות הפושעים המסוכנים. הם פתחו אחריהם במרדף תוך קריאות לעצור ויריות באויר. החיילים שרדפו אחרי עדנאן ג'ראד הבחינו בו נמלט לתוך חנות תוך שהוא דוחף את הנמצאים בתוכה ונמלט אל חדר סמוך. לפתע ביצע עדנאן ג'ראד תנועה שנחשדה על ידי החיילים כנסיון לשלוף נשק, ולפיכך, מתוך תחושה כי נשקפת סכנה לחייהם, ירו לעברו. בדיעבד, כאמור, הוברר, כי המנוח לא החזיק ברשותו נשק, אולם בהסתמך על עדותם של החיילים וכלל נסיבות הארוע, נמצאה טעותם, כי נשקפה להם סכנת חיים, כנה וסבירה, ולפיכך לא ננקטו כנגד היורה הליכים משפטיים.

על גופתו של עדנאן ג'ראד נמצאו מסמכים מזוייפים של התושב החשוד במעשה רצח, דבר המלמד שלא היה מדובר בעובר אורח תמים.

יתרה מזו, במהלך המבצע נלכד גם התושב החשוד, חאלד אבו יאמן, ותושב נוסף, שגם הוא כמו עדנאן ג'ראד, נראה נמלט חמקים הארוע, ונחשד כנמנה על חברות הפושעים המסוכנים. ברשותו של אותו תושב נתפס אקדח טעון.

חאלד אבו יאמן, שנלכד ללא נשק ברשותו, הובא לדין והוגש נגדו כתב אישום, המייחס לו עבירות של פעילות נגד כוחות צה"ל, הריגתו של תושב הכפר סאלם תוך מכות אכזריות באלות ובגרונים והחזקת נשק.

▼ אידוא, יולי '91

הדבר התרחש בעת שחם של צה"ל, שביקש לעצור קבוצה של מחבלים חמושים, אשר על-פי המידע הסתתרה באחד הבתים בכפר אידוא, הגיע בטעות לביתו של איברהים טמיזוה. החיילים שביקשו להכנס אל הבית, הותקפו קשות על ידי בני המשפחה אשר סברו, כי קבוצה של תושבים מקומיים מנסה להתנכל להם ולכן התגוננו. בני המשפחה

השליכו לעבר החיילים מג הבית, אבנים, מטילי מתכת כבדים ומכל הבא ליד. נוכח ההתנגדות, התחזק בלב החיילים החשד כי קבוצת המחבלים מסתתרת בבית, וכי בני המשפחה מגוונים עליהם ומנסים למנוע את לכידתם. החיילים פרצו פנימה, ופתחו בסריקה אחר המחבלים, שסברו כי מסתתרים בבית. במהלך הסריקה נתפס ונעצר איברהים טמייזה, שהסתתר באחד החדרים מפחד התושבים, שחשב בטעות, כי באו לבקש את נפשו. משהובררה לחיילים טעותם, ביקש מפקד הכח את סליחתו של מר טמייזה. בעקבות האירוע נפתחה חקירה של המשטרה הצבאית. בחקירה הוברר כי מספר חיילים וקצין, שנטלו חלק באירוע, התרשלו, לכאורה, בתפקידם ופעלו שלא כדין, ולפיכך הועמדו אותם חיילים לדין משמעתי בפני קצין שיפוט בכיר. צה"ל הביע את התנצלותו בפני מר טמייזה בגין עוגמת הנפש, שנגרמה לו ולבני משפחתו.

▼ חאן-יונס, ספטמבר 91

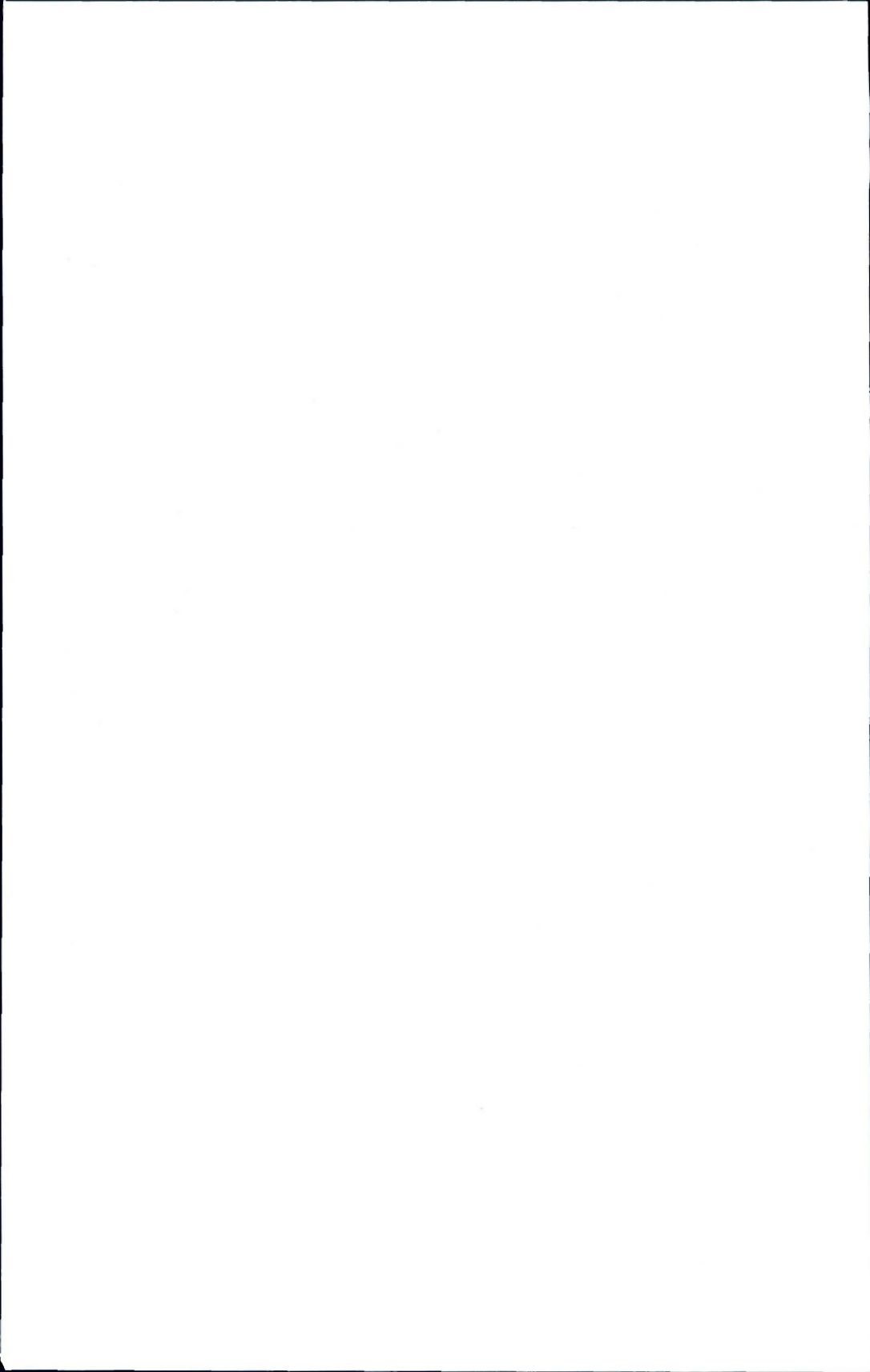
כפי העולה מכל אותם המקרים האחרים, שהוזכרו על ידי "בצלם", בכל מקום בו נמצא כי החיילים פעלו בניגוד לחוק, הועמדו החיילים לדין, וכך היה גם במקרה זה. לנתונים שמסר ארגון "בצלם", יש להוסיף, כי התביעה הצבאית הגישה ערעור לבית הדין הצבאי לערעורים על קולת העתש שנגזר לחייל שהיכה את התושבים. טרם ניתן פסק דין סופי.

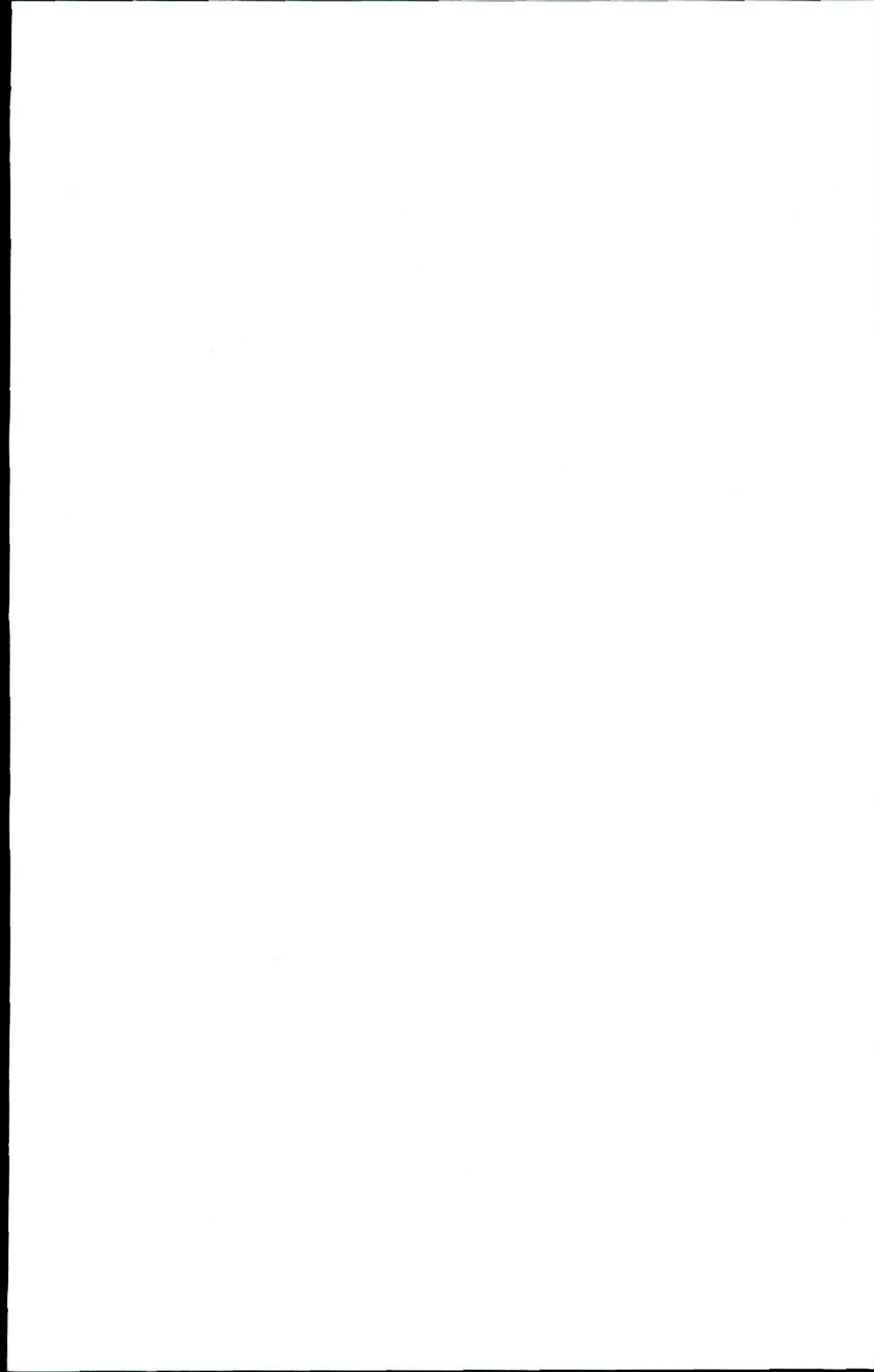
במאמר מוסגר יש להוסיף, כי כל האירוע התפתח על רקע סכסוך בין נהגים כתוצאה מתאונה, בה נגרם נזק לרכבם של החיילים, ואין לו דבר וחצי דבר עם פעילותם המבצעית של חיילי היחידות המיוחדות.

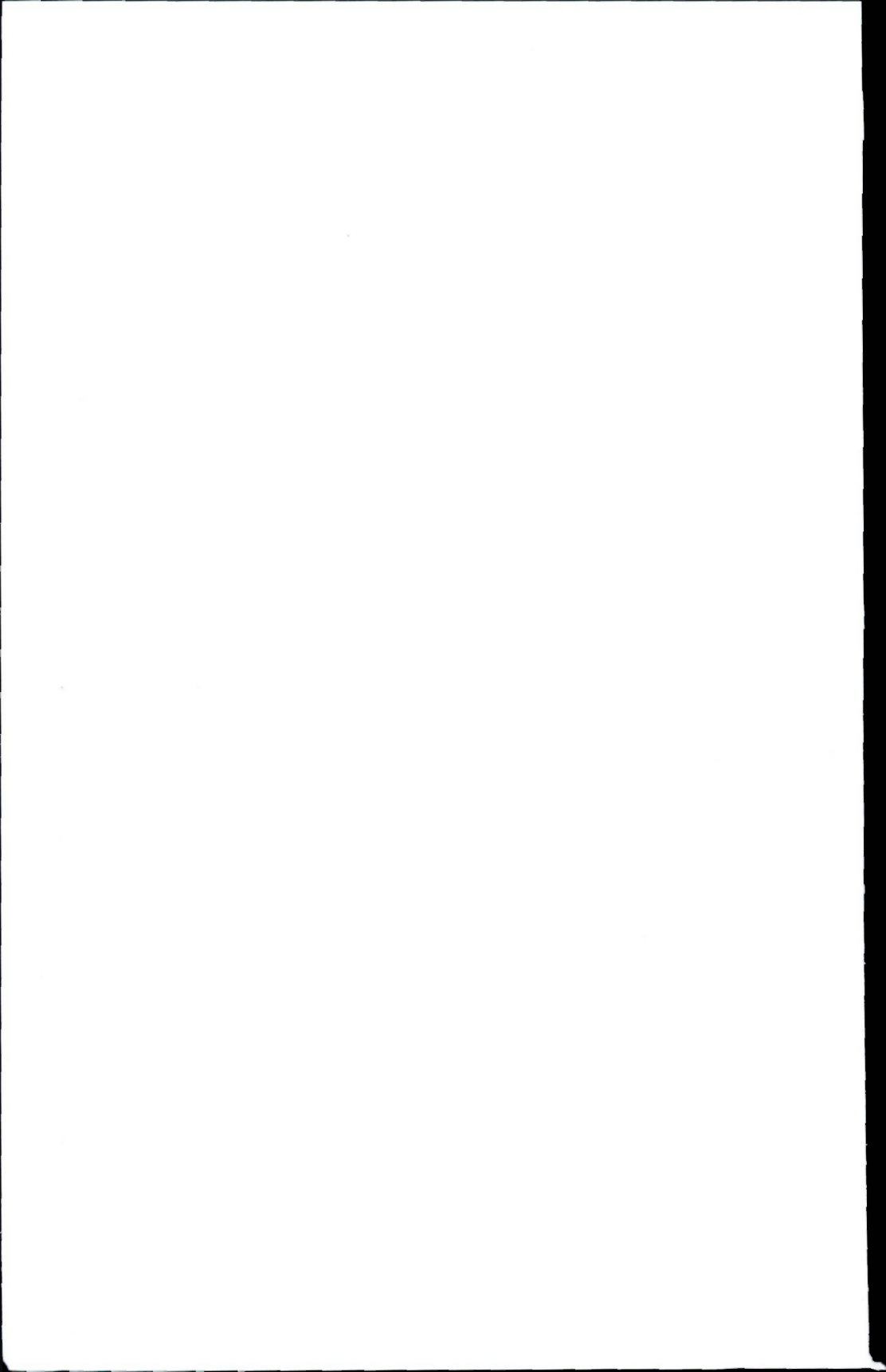
פעילות בצלם ובכללה הפקת פרסום זה
מתאפשרת בעזרת תרומותיהן של הקרנות הבאות:

Boehm Foundation, Bread for the World, Bydale Foundation,
Conanima Foundation, Nathan Cummings Foundation,
DANChurchaid, Danish Peace Foundation, Danish Pen Center,
European Human Rights Foundation, Ford Foundation,
Fund for Free Expression,
International Commission of Jurists -Swedish Section,
Kaplan Foundation, Levinson Foundation,
J. Roderick MacArthur Foundation, Mailman Foundation,
John Merck Foundation, Moriah Fund,
New Israel Fund, North Star Fund, Norwegian Human Rights Fund,
NOVIB, Obermeyer Foundation, Open Society Fund, Radie Resch,
Samuel Rubin Foundation, Stone Foundation, YMCA Holland.

בצלם, מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי-כנסת.

בצלם שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית.

בצלם מקפיד על מהימנות המידע הנמסר מטעמו. מידע כזה מתפרסם רק לאחר תחקירי שטח מעמיקים שעורכים תחקירני המרכז. תוצאות תחקירים אלה נבדקות לאור מסמכים רלוונטיים (רפואיים למשל), גירסת המקורות הרשמיים, ובראשם דובר צה"ל, ומידע ותחקירים ממקורות נוספים, בהם ארגוני זכויות אדם ישראלים, פלסטיניים ואחרים.

בצלם הוקם ופועל מתוך מחויבות ודאגה לזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל, ואמונה כי כיבוד זכויות האדם אינו סותר את בטחונה.

כארגון זכויות אדם, מייחד בצלם את עיקר מאמציו לניסיון לשנות את מדיניות ממשלת ישראל בשטחים, ולהעמיד את הממשלה, כגורם השולט בשטחים, על חובתה לשמור על זכויות האדם של תושביהם ולקיים בקפדנות את המשפט הבינלאומי. המנדט של בצלם מוגבל לתיעוד ופעולה בנוגע להפרות זכויות האדם בשטחים. עם זאת בצלם מתנגד נחרצות לכל פגיעה בזכויות אדם מכל צד שהוא, בין אם היא מבוצעת בישראל, בשטחים או בארצות אחרות.

למרות הפוטנציאל לסיום השלטון הצבאי בשטחים שנוצר עם חתימת הסכם העקרונות ב-1993, עדיין קיים צורך להגן על זכויות האדם בשטחים. בצלם קורא לשים קץ לשלטון הצבאי הישראלי בשטחים. את מקומו חייב לתפוס שלטון אזרחי נבחר, שבמסגרתו יילקחו בחשבון ויכובדו זכויותיהם של כל הנוגעים בדבר. עם התקדמות תהליך השלום, ימשיך בצלם בפעילותו במטרה למנוע הפרות זכויות אדם ולהתריע עליהן.